

Nina Rantanen

**”NE KAIKKI TEKKEE MINUT ONNELLISEKSI,
ETTÄ NE ON SIELLÄ”**

Läheissuhteet lasten arjen kokemuksena

**Kasvatustieteen
pro gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2012
Jyväskylän yliopisto
Kasvatustieteiden laitos**

TIIVISTELMÄ

Rantanen, Nina. ”NE KAIKKI TEKKEE MINUT ONNELLISEKSI, ETTÄ NE ON SIELLÄ” Läheissuhteet lasten arjen kokemuksena. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden laitos, 2012. 125 sivua. Julkaisematon.

Lasten läheissuhteissa on tapahtunut monia muutoksia, joiden merkityksiä lasten omasta näkökulmasta on kuitenkin tutkittu vähän. Tässä tutkimuksessa lasten läheissuhteiden tarkastelun teoreettinen perusta on lapsuuden sosiologiassa. Lapsille annettiin mahdollisuus määritellä oma perheensä ja kuvailla läheissuhteisiin, erityisesti perhesuhteisiin, liittyviä ulottuvuuksia. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten lapset määrittelevät ja kuvailevat läheissuhteitaan, miten arjen vuorovaikutus ja tunteet näkyvät lasten perhesuhteissa, ja millaisina lasten perhesuhteet näyttäytyvät lasten toimijuuden ja osallisuuden näkökulmasta. Tutkimuksessa oli mukana 14 iältään 11–12-vuotiasta lasta, joista puolet oli tyttöjä ja puolet poikia. Tutkimus toteutettiin teemahaastatteluiden, sosiaalisten verkostokarttojen ja kännykkäpäiväkirjan avulla. Analyysimenetelmänä käytettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.

Lapset kuvailivat läheissuhteitaan moninaisesti ja yksilöllisesti. Lasten läheissuhteiden määrittelyyn vaikuttivat keskeisesti arjen tapahtumat ja läheisyyden kokemukset. Yhdessä perheenjäsenten ja muiden läheisten kanssa vietetty aika oli lapsille tärkeää. Läheissuhteet eivät rajoittuneet pelkästään perhesuhteisiin, mutta perhesuhteilla oli kuitenkin keskeisin merkitys lasten elämässä. Niitä tarkasteltiin lähemmin vuorovaikutuksen ja tunteiden kautta. Perhesuhteiden arki oli monivivahteista myönteisten ja kielteisten tunteiden välillä tasapainottelua, mutta myös tasaisuutta ja rutiinien ylläpitämistä. Myönteiset ja kielteiset tunteet vaihtelivat lasten arjessa kiintymyksen ja ristiriitojen muodossa. Lasten toimijuus ja osallisuus näyttäytyi moniulotteisesti perheen arjessa päätöksen teossa, huolenpidossa perheenjäseniä kohtaan sekä itsenäisyyden arvostamisena ja harjoitteluna kotona ja kodin ulkopuolella. Vanhemmat säätelivät ja rajoittivat lasten toimijuutta ja osallisuutta monin tavoin, mutta pääosin lapsilla oli riittävät ja oikeudenmukaiset mahdollisuudet niiden toteuttamiseen. Relationaalisuus ja autonomisuus kietoutuivat lasten perhesuhteissa toisiinsa: läheissuhteiden kautta lapset saivat tärkeitä läheisyyden, huolenpidon ja yhteenkuuluvuudentunteen kokemuksia, mutta myös oman toimijuuden ja osallisuuden mahdollisuudet olivat lapsille tärkeitä.

Avainsanat: läheissuhteet, lapset, arki, perhesuhteet, toimijuus, osallisuus, sisällönanalyysi

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	LASTEN LÄHEISSUHTEET	7
2.1	Moninaiset ja muuttuvat perheet	7
2.2	Perhesuhteet ja muut läheissuhteet lasten näkökulmasta	10
2.2.1	Lapsi-vanhempi-suhteet	13
2.2.2	Sisarussuhteet	16
2.2.3	Lasten muut läheissuhteet	18
2.3	Lasten toimijuus ja osallisuus perheen arjessa	20
3	LÄHEISYYS JA JÄNNITTEISYYS LASTEN PERHESUHTEISSA	25
3.1	Perheen yhteinen aika	25
3.2	Tunteita laidasta laitaan	27
3.3	Huolenpitoa puolin ja toisin	29
3.4	Ristiriitoja ja jännitteitä	32
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	34
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	36
5.1	Lasten ja lapsuuden tutkiminen	36
5.2	Aineisto	38
5.3	Aineistonkeruumenetelmät	40
5.3.1	Lasten haastattelut	41
5.3.2	Verkostokartta ja aikajana	44
5.3.3	Lasten päiväkirjat ja päiväkirjametodi	46
5.4	Analyysimenetelmä	47
5.5	Tutkimuksen eettisyys	50
6	LASTEN MONENKIRJAVAT LÄHEISSUHTEET	53
6.1	Lasten perhesuhteet verkostokarttojen avulla tarkasteltuna	53
6.2	Vanhemmat – molemmat tärkeitä mutta eri tavalla	60
6.3	Sisarukset – sopuisan riitaisaa yhdessäeloa	64
6.4	Lemmikit – perheenjäseniä, ystäviä tai kodin nelijalkaisia asukkeja	66
6.5	Isovanhemmat ja muut sukulaiset	67
6.6	Kaverit ja muut läheiset	70

7	ARJEN VUOROVAIKUTUS JA TUNTEET LASTEN PERHESUHTEISSA	73
7.1	”Ku ollaan koko porukalla” – perheenjäsenten vuorovaikutus ja yhdessä vietetyn ajan merkitys lapsille	73
7.2	Tietenkin tykkäävät, tai ainakin ihan jonkin verran – myönteiset tunteet lasten perhesuhteissa.....	76
7.3	”Me ollaan sellanen normiperhe että joskus on riitoja ja joskus ei” – kielteiset tunteet lasten perhesuhteissa	77
8	LASTEN TOIMIJUUS JA OSALLISUUS	83
8.1	Lasten mahdollisuudet toimijuuteen ja osallisuuteen arjessa.....	83
8.1.1	Päätöksentekoon vaikuttaminen.....	83
8.1.2	Huolenpito.....	85
8.1.3	Toimijuus yksin ollessa.....	88
8.1.4	Toimijuus ja osallisuus kodin ulkopuolella	90
8.2	”Onhan meillä niitä sääntöjä, mutta...” – lasten toimijuutta ja osallisuutta säätelevät rajat ja säännöt	91
8.2.1	”Jos äiti kieltää jotaki, niin tietenki isiki kieltää” – vanhempien yhdenmukaisuus ja erilaisuus sääntöjen ja rajojen asettamisessa.	94
8.2.2	”Yleensä samat säännöt, että ei ois yhtään epäreilua” – sääntöjen yhdenmukaisuus ja oikeudenmukaisuus sisarusten välillä	95
9	TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA	98
9.1	Tulosten yhteenveto.....	98
9.2	Lasten läheissuhteiden monimuotoisuus	100
9.3	Perhesuhteiden arki - ylämäkiä, alamäkiä ja tasaista taivalta.....	104
9.4	Riippuvuus vs. riippumattomuus – toistensa vastakohtia vai kolikon kaksi puolta?.....	106
9.5	Tutkimuksen luotettavuuden arviointi.....	108
9.6	Jatkotutkimusehdotuksia	111
	LÄHTEET.....	112
	LIITTEET	121
	LIITE 1: Teemahaastattelurunko	121
	LIITE 2: Sisaruksiin liittyvät ilmaiset teemassa toimijuus huolenpitona.....	123
	LIITE 3: Taulukko lasten verkostokarttojen perhesuhteista	124
	LIITE 4: Taulukko lasten verkostokarttojen sukulaissuhteista	125

1 JOHDANTO

Nyky-yhteiskuntamme lapset elävät hyvin erilaista lapsuutta kuin heidän vanhempansa tai isovanhempansa. Perheiden moninaisuus on esimerkiksi avioerojen ja uusperheiden yleistymisen kautta lisääntynyt, mikä on vaikuttanut lasten perhetilanteisiin ja -suhteisiin. Perhe-elämä kiinnostaa tänä päivänä niin tutkijoita, ammattiauttajia kuin niin sanottuja tavallisia ihmisiä. Keskustelu perheestä on saanut usein negatiivis-sävytteisen painotuksen, ja puhetta lapsuudesta, nuoruudesta tai perhe-elämästä ylipäättään leimaa huolestuneisuus. Esimerkiksi lasten ja nuorten psyykkinen pahoinvointi ja sen lisääntyminen on ollut huolipuheen keskiössä, ja sen taustalla on nähty olevan vanhempien ja muiden aikuisten läsnäolon vähentyminen. Lasten ongelmia selitetään myös sukupolvi-sopimuksen muutoksella: aikuiset eivät enää osaa tai uskalla olla aikuisia, eivät aseta tarvittavia rajoja ja kasvatusvastuu on siirtynyt entistä enemmän muille tahoille (Alanen 2001; Korhonen 2008).

Hyvään perhe-elämään ja onnistuneeseen lastenkasvatukseen liitetystä ”rajat ja rakkaus” –fraasista on tullut jo eräänlainen klisee, jota jopa iltapäivälehdet ovat tuoneet esille jakamalla vanhemmille erilaisia lastenkasvatusneuvoja, koska vanhemmuuden on nähty olevan ”hukassa”. Esimerkiksi Pulkkinen (1999) mukaan monilla nykyvanhemmilla ei ole tuntumaa lasten tarpeisiin, koska he viettävät lastensa kanssa niin vähän aikaa sen kuluessa muihin asioihin. Lapset viettävät paljon aikaa päivähoidossa tai koulussa, vanhemmat ovat pitkiä päiviä töissä, ja muut erilaiset vapaa-ajan aktiviteetit vievät aikaa ”perheajalta”. Perheen ”laatuajasta” on tullut onnellista perhe-elämää kuvaava käsite, jolla on kuviteltu voivan korvata ajan määrän vähentymistä. ”Laatuaika” ei kuitenkaan välttämättä tarkoita samaa lapsille kuin aikuisille, eikä lasten näkemys perheen yhteisestä ajasta ole niin yksipuolinen kuin yleisesti luullaan (Christensen 2002).

Eri perheenjäsenten näkemykset voivat muutenkin olla poikkeavia toisistaan (esim. Borland, Laybourn, Hill & Brown 1998; Brannen, Heptinstall & Bhopal 2000; Rönkä & Sallinen 2008), joten vanhempien tai muiden aikuisten ”asiantuntevia” mielipiteitä lasten elämästä ei tule ottaa ehdottomina totuuksina, vaan myös lasten näkemys-

siä perheestä ja perhe-elämästä on kuunneltava (Ritala-Koskinen 2001; O'Brien, Allred & Jones 1996). Tämä tutkimus paikantuu ns. ”uuden lapsuustutkimuksen” kentälle, jonka lähtökohtana on ollut näkemys siitä, että lapsuus on ajassa ja paikassa rakentuvaa, joten jokaisella lapsella on omanlaisensa näkemyksensä elämästään. Uudessa lapsuustutkimuksessa on korostettu myös lasten toimijuutta ja osallisuutta, joita on haluttu tuoda esille kysymällä nimenomaan lasten omaa näkökulmaa kokemuksistaan ja näkemysistään jokapäiväisessä arjessa (Smart, Neale & Wade 2001).

Tiettyjen muutosten on nähty lisäävän lasten mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä, mutta on edelleen mahdollista väittää, että lapset ovat usein laiminlyötyjä ja toisarvoisia verrattuna aikuisiin. Aikuisilla on yhä valta rajoittaa lasten toimintaa ja valita, näkevätkö tai kuulevatko he lapsia. Tässä tutkimuksessa lapsille annetaan mahdollisuus kertoa omasta elämästään, tosin tutkijan kautta kerrottuna, ei autenttisella ”lapsen äänellä”. Tutkimuksessa on mukana 14 lasta, seitsemän tyttöä ja seitsemän poikaa, jotka ovat iältään 11–12-vuotiaita. Heidän haastatteluidensa, läheissuhteiden verkostokarttojensa ja kännykkäpäiväkirjamerkintöjensä avulla pyritään selvittämään lasten läheissuhteisiin liittyviä asioita. Aineisto analysoidaan laadullisella sisällönanalyysillä. Vaikka tutkimus keskittyy erityisesti perhesuhteisiin, tässä tutkimuksessa on haluttu ottaa huomioon myös muut läheiset, sillä myös he linkittyvät merkittävällä tavalla lasten perhe-elämään (Christensen 2002).

Tutkimus rakentuu siten, että aluksi esittelen kahdessa pääluvussa tutkimuksen teoreettis-käsitteellistä taustaa, sitten oman tutkimustehtäväni (luku 4) ja toteutukseen liittyvät asiat (luku 5), ja lopuksi tulokset sekä pohdinnan, jossa suhteutan tulokseni aiempaan tutkimuskirjallisuuteen tutkimustehtäväni huomioon ottaen. Kirjallisuuskatsauksen ensimmäisessä luvussa käsitteelen lasten läheissuhteita heidän omasta näkökulmastaan taustoittamalla myös nykyajan perheiden muutoksia ja moninaisuutta sekä lasten toimijuutta ja osallisuutta perheessä. Toisessa luvussa tarkennan näkökulmani nimenomaan perhesuhteiden läheisyyteen ja jännitteisyyteen liittyviin ulottuvuuksiin: perheen yhteiseen aikaan, tunteisiin, huolenpitoon ja ristiriitoihin. Tutkimuksen tulokset esittelen luvuissa 6–8 tutkimuskysymyksittäin: ensimmäinen tulosluku vastaa kysymykseen, mitä perhesuhteita lapset määrittelevät ja miten he niitä kuvaavat; toinen siihen, millaisia tunteita ja vuorovaikutusta lasten perhesuhteissa ilmenee ja kolmas, millaisina lasten perhesuhteet näyttäytyvät lasten toimijuuden ja osallisuuden näkökulmasta. Lopuksi kokoon tutkimuksen teoriataustan ja tulokset yhteen sekä arvioin tutkimustani.

2 LASTEN LÄHEISSUHTEET

Luvussa kaksi tarkastellaan lasten läheissuhteita erityisesti perhetasolla, mutta myös laajemmin lasten moninaiset läheissuhteet huomioon ottaen. Aluksi esittelen perheiden yksilöllisyyttä ja moninaisuutta, joka vaikuttaa lasten arkeen. Tämän jälkeen keskityn lasten läheissuhteisiin lasten omasta näkökulmasta erilaiset läheissuhteet huomioon ottaen. Lopuksi tarkastelen lasten toimijuutta ja osallisuutta perheen arjessa.

2.1 Moninaiset ja muuttuvat perheet

Perhe on yhä keskeisin osa lasten elämänkenttää perheen muutoksista ja nykyisin julkisessa keskustelussa olevasta kiivaasta huolikeskustelusta huolimatta. Perhe on kuin ankkuri, jonka välityksellä lapset rakentavat omaa identiteettiään ja itsetuntoaan perheenjäseniltään saamansa rakkauden, tuen ja erilaisten kokemusten kautta (Moore, Sixsmith & Knowles 1996, 135–136). Useimmiten perheen arkielämä on lapselle turvallinen ja miellyttävä kokemus, mutta valitettavasti vain ”useimmiten”, ei aina. Perhe lasten läheisinä ja tärkeinä vuorovaikutussuhteina rakentuu lapsille merkityksellisten ihmisten ja suhteiden verkkona. Lapset ”tekevät perheen” – myös lasten omasta mielestä (Brannen ym. 2000, 50).

Kaikki perheet ovat erilaisia, eikä edes samaan perhemuotoon kuuluvia perheitä voi laittaa samaan muottiin. Mikään perhemuoto ei ole parempi kuin toinen, sillä jokaisessa perheessä on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Oli kyseessä sitten esimerkiksi yksi- tai kaksivanhempainen perhe, uusperhe, suurperhe tai kodin ulkopuolella asuva vanhempi; se minkä lapsi kokee perheekseen, on hänelle myös tärkeä (Rigg & Pryor 2007). Perheessä eläminen on jokapäiväistä antamista ja ottamista, tosin eri perheissä erilaisin käytännöin toteutettuna (Moore ym. 1996, 135–137). Aikaisemmin ”normaalin” ja ”kunnollisen” perheen on väitetty olevan ydinperhe, kunnes on alettu

ymmärtää, että toimivia perheitä voivat olla myös kaikenlaiset muut perhemuodot. Perheiden yksilöllisyys ja moninaisuus on nykyisin huomioitu laajalti myös perhetutkimuksessa (Rönkä & Kinnunen 2002). Kerry Daly (2003) kuitenkin huomauttaa, että monet jokapäiväisen perhe-elämän aspektit ovat perhetutkimuksessa jääneet vaille huomiota, eivätkä perheisiin liittyvä tutkimus ja perheiden arkielämän käytännöt aina kohtaa.

Perheet käyvät läpi jatkuvaa muutosta, ja perheitä tutkiessa tulisikin huomioida perheenjäsenten erilaiset näkemykset perheestä (Finch 2007). ”Minun perheeni” ei ole pysyvä käsite, vaan läpi elämän muokkautuva koonti läheisiä ihmisiä (Williams 2004). Nämä näkemykset ovat vahvasti yhteydessä kunkin perheenjäsenen yksilölliseen elämäkertaan, joka voi poiketa hyvinkin paljon muiden, samassa perheessä elävien, elämäkerrasta. Jopa saman perheen sisarukset saattavat kokea perheessä tapahtuvat muutokset, esimerkiksi vanhempien eron, hyvin eri tavalla (Smart ym. 2001). Saman perheen sisarusten kokemukset omasta lapsuudenperheestään ja lapsi-vanhempisuhteestaan voivat olla aivan erilaisia, sillä jokainen lapsi syntyy perheeseen eri aikaan ja erilaiseen elämäntilanteeseen, ja lisäksi myös esimerkiksi lapsen sukupuolella ja temperamentilla on vaikutusta näiden muovautumiseen.

Perheen käytännöt muodostuvat ja muokkautuvat sosiaalisesti siten, että yksilöiden omista käytännöistä käydään neuvottelua (Finch 2007). Onnellinen perhe ei tule annettuna, vaan se pitää luoda ja sitä pitää ylläpitää. Tämän vuoksi ’perhe’ tulisi nähdä laadullisesti sosiaalisen elämän puolena tai perheen käytäntöjen [*family practices*] toteuttamisena, ei sosiaalisena instituutiona (Morgan 1996, 186). David Morgan (1996, 2011) on kritisoinut perinteistä käsitystä ’perheestä’ joustamattomaksi, liian yleistäväksi ja perheiden dynaamisen luonteen aliarvioivaksi. Hänen mukaansa perheen käsittäminen laadullisena ominaisuutena tai tekemisenä ottaa paremmin huomioon perheenjäsenten aktiivisen roolin sekä arjen käytäntöjen ja kokemusten moninaisuuden ja kontekstin, jossa käytäntöjä luodaan ja jossa niistä neuvotellaan. Perheen yksinkertaistamisella on myös vahva normatiivinen painolasti, joka jättää toiset, siihen sopimattomat perhemuodot perinteisen perhekäsityksen ulkopuolelle. Morganin mukaan ’perhettä’ ei tule nähdä jonakin objektiivisena käsitteenä [*being*], vaan laadullisena ilmiönä, jossa perheet muodostuvat perheikäytäntöjen, eli tekemisen [*doing*], kautta. (Morgan 1996, 2011.) Perhe ei välttämättä tarkoita samaa asiaa kuin kotitalous, mikä tulee hyvin esille esimerkiksi eronneiden perheiden kohdalla. Lisäksi kulttuurin merkitystä perheenjäsenten määrittel-

missä ei tulisi sivuuttaa. (Finch 2007, 68.) Kulttuuri on erilaisten merkitysten ja symbolien systeemi, joka on dynaaminen ja muuttuu jatkuvasti (Daly 2003), kuten perhekin.

Mahdollisuus valinnaisuuteen läheissuhteita muodostettaessa on muokannut nykyajan perheitä yhä moninaisemmiksi, ja suhteita voidaan jatkuvasti rakentaa ja määritellä uudelleen (Finch 2007, 69). Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että perhesuhteet olisivat epävakaisempia kuin ennen, vaan yhtenäisyyden ja sitoutumisen saavuttaminen on edelleen ihmisille tärkeää, ja sen eteen halutaan myös tehdä töitä (Williams 2004). Myös Jallinoja (2006) korostaa, että ”moderni familismi” on saanut jalansijaa individualismilta, ja perhettä pidetään edelleen tärkeänä elämänalueena sekä aikuisten että lasten keskuudessa. Jallinoja puhuu myös ”familistisesta käänteestä”, joka tuli esiin 2000-luvun vaihteessa suomalaisessa mediakeskustelussa perheyhteisyyden korostamisella. Familismin ideologia nousi individualismin vastustajaksi, ja sen peruspilareina toimivat kotiäitiys ja ”hyvä vanhemmuus”. (Jallinoja 2006.)

Perheissä tapahtuneet muutokset selitettiin sosiologiassa vielä muutama vuosikymmen sitten lähes yksinomaan individualismin kautta, kunnes tätä ”kaiken kattavaa” selitystä alettiin myöhemmin voimakkaasti kritisoida. Individualismin teoriaa toivat esiin nykyisin hyvin nimekkäät henkilöt: Anthony Giddens (esim. 1998), Ulrich Beck (esim. 1992) ja Elizabeth Beth-Gernsheim (esim. 1995) (Jallinoja & Widmer 2011, 3.) Individualismin haastajaksi sosiologisessa tutkimusperinteessä on tullut relationaalisuus, ja yksilön kiinnittyneisyys perhe- ja sukulaisuussuhteisiin. Kiinnostuksen kohteena ovat tuolloin pelkän yksilön sijasta ihmissuhteet ja niissä tapahtuvat ilmiöt. Relationaalisuuteen läheisesti liittyviä käsitteitä ovat muun muassa sukulaisuus, yhteishenki ja yhteenkuuluvuuden tunne. Vaikka nämä kaksi suuntausta, individualismi ja relationaalisuus, vaikuttavatkin yleispiirteisesti olevan toisilleen vastakkaisia, tutkimuksessa on mahdollista yhdistää näitä vaihtoehtoisia tapoja käsitellä perhettä ja siinä tapahtuvia prosesseja. (Jallinoja & Widmer 2011.)

Smart (2011) on määritellyt perhe-elämään liittyvää relationaalisuutta ja sosiokulttuurista näkökulmaa. Smart on tarkastellut viime vuosikymmeninä sosiologisessa perhetutkimuksessa tapahtuneita muutoksia, jotka ovat hänen mukaansa lähtöisin David Morganin (1996) perheikäytäntöjen käsitteestä. Toiseksi muutokseksi Smart listaa Janet Finchin ja Jennifer Masonin (1993) käsitykset relationaalisuudesta. Finch ja Mason ovat pitäneet tärkeänä sukulaissuhteiden rakentumisen ja yksilöiden läheissuhteiden määrittelyn tutkimista. Kolmanneksi Smart lisää sukulaissuhteiden antropologian tuoneen

joustavampaa ajattelua perinteisen strukturalistisen ajattelun rinnalle. Neljäntenä hän mainitsee Carolyn Steedmanin (1986, 1992) ja Annette Kuhnin (1995) tutkimuksen muistoihin, paikkaan ja historiaan liittyen, mikä on lisännyt elämäkerrallista ymmärtämystä perhe-elämästä. Viidenneksi Smart toteaa John Gillisin (1997) korostaneen sekä ihmisen oman että kulttuurisen mielikuvituksen vaikutuksia perheeseen. Viimeisenä Smartin katsauksessa on ajan ja paikan sekä materiaalisen kulttuurin vaikutusten korostaminen perheen arjessa.

Psykologisessa perhetutkimuksessa korostetaan sitä, että perhe ei ole yhtenäinen kokonaisuus, vaan monenlaisten todellisuuksien kohtaamispaikka. Lisäksi perheiden yksilöllisyys ja moninaisuus sekä niiden huomioonottaminen on yksi perhetutkimuksen lähtökohdista. Psykologisessa perhetutkimuksessa tarkastellaan perhettä systeeminä, jolloin perhe voidaan käsittää usealla eri tasolla. Mikrotasolla on perheenjäsenet yksilöinä ja perheenjäsenten vuorovaikutuksen kautta syntyvät alasyteemit, jotka muodostuvat esimerkiksi vanhempien parisuhteen, vanhempi-lapsisuhteen tai sisarusuhteen kautta. Tällä tasolla perhettä tarkasteltaessa ollaan kiinnostuneita erilaisten vuorovaikutussuhteiden laadusta, suunnasta ja hierarkkisuudesta sekä suhteissa tapahtuvista muutoksista ja kehityksestä. Makrotasolla sen sijaan otetaan huomioon perheenjäseniä laajempi kokonaisuus, johon kuuluu muun muassa perheenjäsenten muut läheissuhteet, erilaiset instituutiot sekä kulttuuri. Näiden erilaisten aspektien sekä perheen välinen vuorovaikutus on tällöin tarkastelun kohteena. (ks. Rönkä & Kinnunen 2002.)

2.2 Perhesuhteet ja muut läheissuhteet lasten näkökulmasta

Lasten perhesuhteet voidaan jakaa erilaisiin ulottuvuuksiin esimerkiksi erottelemalla biologiset, juridiset, sosiaaliset ja psykologiset ulottuvuudet toisistaan. Seuraava erottelu on tehty mukailien Ritala-Koskisen (2001, 54–60) jaottelua. Ritala-Koskinen toteaa, että ulottuvuuksien määritelmässä on perinteisesti keskitytty lapsi-vanhempi-suhteiden ulottuvuuksiin, mutta niitä voidaan soveltaa kattamaan myös muut perhesuhteet. Eri perheenjäsenten suhteissa ulottuvuudet saavat erilaisia merkityksiä ja eri ulottuvuudet ovat kietoutuneita toisiinsa, joten tarkkarajaista erottelua on mahdotonta tehdä. Varsin-

kin psykologisella ja sosiaalisella ulottuvuudella on keskeinen merkitys perheenjäsenten arjessa ja kahdenvälisen suhteiden rakentumisessa. (Ritala-Koskinen 2001, 54–60.) Myös tässä tutkimuksessa keskitytään nimenomaan sosiaaliseen ja psykologiseen ulottuvuuteen, koska biologisen ja juridisen ei nähdä selittävän tarpeeksi kattavasti lasten perhesuhteiden määrittelyä.

Biologinen ulottuvuus käsittää lapsen perheenjäseniksi biologiset perheenjäseneet, eli lapsen synnyttäjän ja siittäjän sekä biologiset sisarukset. Tämä ulottuvuus koetaan esimerkiksi perhemuotojen moninaistumisen takia melko suppeaksi, koska biologista vanhempaa ei ole aina tiedetty, tai vanhemmuutta voivat käytännössä toteuttaa muut kuin biologiset vanhemmat. (Ritala-Koskinen 2001, 54–60.) Lisäksi lapsella voi olla puoli-, sijais-, adoptio- tai uussisaruksia, joita hän pitää sisaruksinaan olematta lainkaan tai vain ”osittain” biologista sukua toisilleen.

Juridinen perhesuhteiden ulottuvuus liittyy lähinnä vanhempi-lapsi-suhteeseen, sillä muita perhesuhteita ei määritellä oikeudellisella tavalla. Juridinen ulottuvuus määrittelee vanhemmaksi sen, jolle vanhemmuus on lain mukaan tai oikeusteitse määritelty tai määrätty (Ritala-Koskinen 2001, 54–60). Lähtökohtaisesti lapsen biologiset vanhemmat ovat myös hänen juridiset vanhempansa, mutta vanhempien suostumuksella tätä voidaan muuttaa, tai lapsen huoltajana voi olla myös muu kuin biologinen vanhempi, kuten adoptiovanhempi.

Myös sosiaalista ulottuvuutta on määritelty pitkälti vain lapsen ja vanhemman välisten suhteiden kautta. Sosiaalisessa ulottuvuudessa lapsen vanhempi on se henkilö, joka käytännöllisesti huolehtii lapsesta arjesta (Ritala-Koskinen 2001). Huttunen (2001) lisää, että sosiaaliseen vanhempi-lapsi-suhteeseen kuuluu arkisen huolenpidon lisäksi myös yhteinen asuminen, arjen jakaminen, jolloin vanhempi antaa aikaansa lapselle ja on lapsen kanssa. Valkosen (1995) mukaan sosiaalinen sisarus voidaan määritellä sellaiseksi sisarussuhteeksi, jossa perheen kaksi lasta – huolimatta perimästä tai perhesuhteiden juridisuudesta – toimivat sisarusten tavoin suhteessa toisiinsa: jakavat yhteisen kodin ja sen arjen ja toimivat perheessä tasavertaisesti.

Psykologinen ulottuvuus käsittää perheenjäseniksi ne ihmiset, jotka lapsi tunnetasolla kokee perheenjäsenikseen. Psykologisen ulottuvuuden käsityksen mukaisesti lapsen psykologisen perheenjäsenen ei tarvitse olla samassa taloudessa asuva henkilö; hän voi olla psyykkisesti läsnä mutta fyysisesti poissa. Psykologinen vanhempi voi olla lapselle muualla asuva biologinen vanhempi, uusperheen kautta syntyvä uusi vanhem-

muussuhde tai periaatteessa kuka tahansa aikuinen, jonka lapsi kokee vanhemmakseen. Myös lasten keskinäisissä suhteissa voi muodostua tunnesiteeseen perustuvia suhteita, jotka saavat psykologisia ulottuvuuksia. (Mukaiillen Ritala-Koskista 2001, 54–60.) Lapset voidaan nähdä aktiivisina toimijoina perhepiirissä ja perhesuhteiden rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Lasten perhe-elämän relationaaliset ulottuvuudet vaikuttavat siihen, keitä lapset määrittelevät perheenjäsenikseen, keiden kanssa he haluavat viettää aikaa ja miten kauan, ja millä laajuudella he haluavat muunnella, säilyttää tai laajentaa perhettä (Smart ym. 2001, 65).

Lasten moninaisia näkemyksiä siitä, keitä he määrittelevät perheenjäsenikseen on Rigg ja Pryorin (2007) mukaan pääasiallisesti selitetty tutkimuksissa kolmella eri tavalla: kehityksen vaikutuksilla, perhemuodon vaikutuksilla ja kulttuurisilla taustatekijöillä. Kaikki nämä selitykset ovat saaneet tulkintoja, jotka ovat usein olleet toisistaan poikkeavia. Kehityksen vaikutuksiin on liitetty lapsen ikä ja siihen suhteutettu kognitiivinen kyky määritellä perhettä. (Rigg & Pryor 2007.) Esimerkiksi Morrow (1998) havaitsi, että nuoremmat lapset määrittelevät perhettä enemmän perheen rakenteen kautta, kun taas vanhemmat lapset painottivat enemmän perheen laadullisia ominaisuuksia. Kulttuurillisia vaikutuksia on tutkittu vähiten, mutta joitakin kulttuurisia eroja lasten määritelmässä on todettu olevan (Rigg & Pryor 2007).

Perhemuodon vaikutukset lapsen näkemyksiin perheestä on saanut erilaisia tutkimustuloksia (Rigg & Pryor 2007). O'Brien ym. (1996) havaitsivat tutkimuksessaan, että eronneiden perheiden lapset sisällyttivät epätodennäköisemmin kodin ulkopuolella asuvat isät ja lapset perheenjäsenikseen verrattuna kahden vanhemman perheiden lapsiin. Sen sijaan Brannenin ym. (2000) mukaan perhemuotoa tärkeämpiä perhettä määritteleviä tekijöitä lasten omasta näkökulmasta ovat perheessä tapahtuva huolenpito ja välittäminen. Perheen elämäntilanne ja arjen tapahtumat ovat heidän mukaansa merkityksellisempiä asioita lapsille kuin se, millaisessa perhemuodossa lapsi elää. (Brannen ym. 2000, 66.) Esimerkiksi vanhempien avioeroa on usein kuvattu lasten kannalta hyvin kielteisenä asiana huolipuheen kautta, vaikka avioero ja siitä seuraavat muutokset merkitsevät eri perheenjäsenille erilaisia asioita (Smart ym. 2001, 22–42). Myös Finch (2007) korostaa perhe-elämän laadullisen ulottuvuuden merkitystä. Rakkaus ja huolenpito ovat lasten mielestä perheeseen kuuluvia asioita, ja lapset pitävät sosiaalisen ja emotionaalisen tuen saamista perheenjäseniltään tärkeänä. Myös turvallisuudentunne ja perheenjäsenten keskinäinen kunnioitus tuli Brannenin ja kumppaneiden tutkimuksessa

lasten näkemyksissä vahvasti esille. (Brannen ym. 2000, 66.) Myös eronneiden perheiden lapsia ja sukulaisten hoidossa eläviä lapsia (kinship care) tutkittaessa on tuotu esille, että perhettä käsitteellistettäessä perhesuhteet ovat perheen rakennetta tärkeämpi asia. Lisäksi lapset kokevat välittämisen ja kunnioittamisen tärkeämmäksi kuin sen, minkä muotoinen tai kokoinen perhe on. (Burgess, Rossvoll, Wallace & Daniel 2010; Smart ym. 2001, 44–66.)

Yleinen nykyajan perheitä ja sen jäseniä koskeva muutos on vanhempien avio- tai avoero, jonka seurauksena perhe-elämä väistämättä muuttuu toisenlaiseksi. Lasten näkökulmasta perhesuhteet eivät kuitenkaan välttämättä muutu samalla tavalla kuin vanhempien, sillä lapset voivat kokea perheensä pysyneen samana erosta huolimatta. Lapsilla on myös aktiivinen rooli vanhempien eron jälkeisten suhteiden uudelleenrakentamisessa ja perheen merkityksen uudelleenmäärittelyssä. (Smart ym. 2001, 46, 66.) Myös lainsäädännössä on pyritty ottamaan huomioon lapsen kuuleminen, lapsen tahto ja lapsen etu esimerkiksi eronjälkeisiä perhesuhteita koskevaan lapsen huoltoon ja tapausoikeuteen liittyvissä asioissa (Linnavuori 2007, 39–47).

2.2.1 Lapsi-vanhempi-suhteet

Lasten näkemykset vanhemmuudesta ja vanhemman roolista ovat tärkeä lähtökohta, kun halutaan ymmärtää vanhemmuutta sekä lapsen ja vanhemman välistä suhdetta lasten näkökulmasta. Lapset haluavat vanhemmiltaan erityisesti rakkautta ja huolenpitoa (esim. Brannen ym. 2000). Borlandin ym. (1998) tutkimuksen 8–12-vuotiaat lapset kertoivat haluavansa, että heitä kuunnellaan, heidät otetaan vakavasti ja heitä arvostetaan. Myös Montandon (2001) sai samantyyppisiä tuloksia 11–12-vuotiaita lapsia käsitellessä tutkimuksessaan. Lapset tarvitsevat vanhemmiltaan myös tukea, tietoa ja neuvoja (Rönkä & Sallinen 2008). Toisaalta lapsen näkemyksiin vanhemmuudesta voi vaikuttaa myös lapsen ikä, lapsen sukupuoli sekä vanhemman sukupuoli (Brannen ym. 2000; Nixon & Halpenny 2010; Rönkä & Sallinen 2008).

Nixon ja Halpenny (2010) tutkivat 6–17-vuotiaiden lasten näkemyksiä vanhemmuudesta, ja havaitsivat lasten haastattelujen perusteella kahdeksan erilaista vanhemmuuteen liittyvää tärkeää asiaa: huolenpito, turvallisuus, perheen elättäminen, ohjaaminen ja neuvominen, auktoriteetti, emotionaalinen tuki, yhteinen toiminta lasten kanssa ja lasten itsenäistymisen tukeminen. Huolenpitoon kuului ruoan ja asianmukai-

sen kodin tarjoaminen sekä terveyden edistäminen. Turvallisuuden tai suojan tarjoamisella lapset tarkoittivat joko konkreetteja asioita tai turvallisuuden tunteeseen perustuvia asioita. Perheen elättämiseen kuului riittävän taloudellisen turvan tarjoaminen perheelle, ja toisinaan myös muiden kuin välttämättömien asioiden hankkiminen lapsille. Ohjaaminen liittyi vanhempien rooliin opettajana ja neuvojana. Auktoriteetti tarkoitti lapsille oikeudenmukaista rajojen asettamista, jossa tasapainoillaan tiukkuuden ja lievyuden välimaastossa. Emotionaalisessa tuessa lasten puheessa korostui tunneside lasten ja vanhempien välillä, sekä luottamus vanhempien ehdotonta rakkautta kohtaan. Myös kuunteleminen ja vastavuoroinen suhde olivat tärkeä osa emotionaalista tukea. Lisäksi lapset pitivät lapsen ja vanhemman yhteistä toimintaa tärkeänä. (Nixon & Halpenny 2010.)

Lapsen iällä on todettu olevan merkitystä lapsen näkemyksissä vanhemmuuteen. Lasten ja vanhempien roolit eivät ole stabiileja, joten ne ovat jatkuvassa muutoksessa lapsen iän karttuessa ja odotusten muuttuessa erilaisiksi. Nixonin ja Halpennyn (2010) tutkimuksessa itsenäistymisen tukemista kaipasivat erityisesti vanhemmat lapset (12–17-vuotiaat), kun taas nuoremmille lapsille (6–11-vuotiaat) itsenäistyminen ei ollut vielä ajankohtaista. Turvallisuuden tarjoaminen tarkoitti eri-ikäisille lapsille erilaisia asioita: 6–11-vuotiaat lapsille se oli konkreettisempaa turvan tarjoamista, kuten turvallisesti tien yli saattamista, kun taas vanhemmat, 12–17-vuotiaat lapset saattoivat kokea turvallisuuden pelkän tunteen kautta. Vanhempien roolissa opettajana oli myös eroja lasten ikäryhmien kesken: nuoremmat kuvasivat ohjauksen käytännönläheisesti esimerkiksi läksyissä auttamisena, vanhemmat lapset sen sijaan painottivat enemmän arvo- ja moraalisiin valintoihin kuuluvia asioita, kuten ”oikean ja väärän” –opettamista. Yhteiset toiminnot olivat erityisesti 6–11-vuotiaille tärkeitä esimerkiksi yhdessä kivoissa paikoissa käymisen muodossa, mutta murrosikäiset lapset eivät kaivanneet niinkään yhteistä tekemistä, vaan omiin aktiviteetteihin viemistä. Lisäksi lasten kasvaessa heidän vastuullisuutensa ja vapautensa lisääntyi. (Nixon & Halpenny 2010.) Murrosikä asettaa lapsen ja vanhemman väliselle suhteelle omat haasteensa (esim. Rönkä & Sallinen 2008), mutta suhteen muuttuessa tasapuolisemmaksi, demokraattisemmaksi ja tietyllä tavalla myös toverillisemmaksi (Gillies ym. 2001) se voi saada uusia, positiivisia ulottuvuuksia.

Myös Nixon ja Halpenny (2010) havaitsivat lapsen sukupuoleen liittyviä eroja, jotka tulivat esille tyttöjen ja poikien erilaisissa kokemuksissa ja kohtelussa sekä erityi-

sesti siinä, millä asteella tai tavalla vanhemmat valvovat lapsiaan. Lapset selittivät tyttöjen ja poikien kasvatukseen liittyviä eroja sillä, että tytöt ovat yleisen uskomuksen mukaan poikia haavoittuvaisempia, joten he tarvitsevat tiukempia sääntöjä. Heidän mukaansa pojat taas osaavat pitää paremmin huolta itsestään, tosin he saattavat myös joutua helpommin vaikeuksiin. (Nixon & Halpenny 2010.)

Entä miten lapset näkevät äitiensä ja isiensä potentiaalin ja roolin vanhemmuudessa – onko näkemyksissä eroja vanhemman sukupuolen suhteen? Röngän ja Sallisen (2008) 7.–9.-luokkalaisten läheissuhteita käsitelleessä tutkimuksessa suurin osa piti läheisimpänä ihmisenä äitiä, ja vain harvat pitivät isää läheisempänä tai molempia vanhempia yhtä läheisinä. Äidin läheisyyttä ei yleensä osattu selittää, mutta jotkut nuorista perustelivat asian äidin kanssa vietetyn (sekä aktiivisen että passiivisen) ajan paljoudella tai sillä, että äidit tuntevat lapsensa paremmin sekä ymmärtävät heitä paremmin kuin isät. Syyt sukupuolten välisille eroille ovat Röngän ja Sallisen mukaan moninaisia. Isillä ja tyttärillä on erilaisia kommunikointityylejä ja isien voi olla vaikeaa ymmärtää tyttöjen murrosiän tuomia fyysisiä muutoksia. Isät ovat myös yleensä työkeskeisempiä kuin äidit, ja äidit viettävät lastensa kanssa määrällisesti enemmän aikaa. Äidin keskeiseen rooliin perheessä liittyy monia kulttuurisia uskomuksia ja käytäntöjä. (Rönkä & Sallinen 2008.)

Myös perhemuodolla voi olla vaikutusta äitien ja isien erilaisiin merkityksiin ja rooleihin lasten elämässä. Etäisiä on huomattavasti suurempi määrä kuin etä-äitejä (Rönkä & Sallinen 2008). Myös Brannenin ym. (2000, 93–102) mukaan lapsi-vanhempi-suhteeseen vaikuttaa se, asuuko vanhempi samassa taloudessa lapsen kanssa, ovatko vanhemmat eronneet ja onko lapsella äidin tai isän uuden parisuhteen kautta muodostuneita äiti- tai isäpuolia. Esimerkiksi lapset, jotka näkivät toista, kodin ulkopuolella asuvaa vanhempaa (yleensä isää) harvemmin, he myös raportoivat kyseisen vanhemman osallistuvan vähemmän vanhemmuuden erilaisiin käytäntöihin (esim. halaukset, läksyissä auttaminen, lohduttaminen, käskeminen) kuin sellaiset kodin ulkopuolella asuvat vanhemmat, joita lapsi näki useammin. Koska kodin ulkopuolella asuvat vanhemmat ovat useimmiten isiä, tässä mielessä perhemuodolla on siis merkitystä käytännön vanhemmuuden sukupuolittuneisuuden kannalta. (Brannen ym. 2000, 93–102.)

Brannen ym. (2000, 93–102) havaitsivat, että lasten normatiivisissa käsityksissä siitä, mitä vanhempien “pitäisi tehdä” lastensa hyväksi ja vanhempien tärkeys lasten elämässä antoi viitteitä samankaltaisesta vanhemmuusdiskurssista, josta jaetussa van-

hemmuudessa on kyse. Sukupuolten, äitien ja isien, tasapuolisuus tuli lasten näkemyksissä niin vahvasti esille, koska he halusivat olla yhtä reiluja molemmille vanhemmilleen. (Brannen ym. 2000, 93–102.) O’Connorin ym. (2004, 367) tutkimuksessa lapset eivät erotelleet isien ja äitien rooleja läheissuhteistaan kertovissa teksteissään. Myös Nixonin ja Halpennyn (2010) tutkimuksessa havaittiin samankaltaisia tuloksia, ja heidän mukaansa lapset kuvailivat vanhempansa monessa mielessä ”sukupuolettomina” ja pitivät vanhempien tasa-arvoisia ja yhtäläisiä rooleja ainakin ideaalina tilanteena.

Toisaalta on todettu, että lasten haluttomuus tehdä eroja vanhempien välille on ristiriidassa sen kanssa, mitä lapset kertovat vanhempiensa käytännössä tekevän, jolloin vanhempien perinteinen vanhemmuuden sukupuolijako tulee selkeämmin esille (Brannen 2000, 97; Mayall 2001; Nixon & Halpenny 2010). Äiti kuvataan usein tuen antajaksi ja ihmiseksi, joka ymmärtää ja kannustaa lastaan (Brannen ym. 2000, 93–102). Äidit hoitavat pääasiassa kodinhoitoon liittyvät tehtävät, kuten ruoanlaiton ja siivouksen, mutta myös huolehtivat lapsistaan enemmän ja ovat lasten mielestä myös parempia näissä asioissa kuin isät (Nixon & Halpenny 2010). Isät sen sijaan ovat linkkejä ulkopuoliseen maailmaan: vievät lapsiaan harrastuksiin tai tekevät lastensa kanssa asioita, jotka ilmentävät isän erityisiä kykyjä (Brannen ym. 2000, 93–102). Isät toimivat muutenkin enemmän kodin ulkopuolella kuin äidit, mikä ylläpitää perinteistä käsitystä isästä rahanansaitsijana ja perheen elättäjänä (Mayall 2001; Nixon & Halpenny 2010). Vaikka lapset siis kertoisivatkin vanhempiensa olevan yhtä ”potentiaalisia” vanhempia, heidän kertomuksissaan vanhempien erilaisista rooleista antaa osviittaa siihen, että äidit ja isät todella ovat erilaisia vanhempia, eikä vanhemmuutta voi käsittää sukupuolettomasti. Vanhempien perinteiset roolit – äiti kodinhengettärenä ja isä leiväntuojana – näyttävät siis edelleenkin toteutuvan yhteiskunnassamme.

2.2.2 Sisarussuhteet

Sisarussuhteet ovat sukupolven sisäisiä [*intragenerational*] suhteita, joita voidaan pitää erilaisina verrattuna sukupolvien välisiin [*transgenerational*] suhteisiin. Sisarussuhteita voidaan kutsua myös lateraaliseksi eli sivuttaissuuntaisiksi suhteiksi. (Chamberlein 1999; Gittins 1994, 67–68.) Sisarukset jakavat perheessä yhteisiä kokemuksia, ja heillä on myös usein samankaltainen sosiaalinen tausta. (Chamberlein 1999, 132). Toisaalta kaikki perhetilanteet eivät mahdollista sisarusten yhteiseloja, jolloin sisarusten taustat ja

kokemukset saattavat muodostua esimerkiksi uusperheessä hyvinkin erilaisiksi. Sisarusuhteet voivat olla nimeltään ja merkitykseltään erilaisia: ”täyssisarusten” lisäksi ei-biologisia sisaruksia voidaan kutsua ”oikeiksi sisaruksiksi”, puolisisaruksiksi tai uussisaruksiksi. Biologinen side on lapsille usein merkittävä tekijä sisaruksia määriteltäessä, mutta myös niin sanotuista puoli- ja uussisaruksista voi tulla lapsille ”oikeita sisaruksia”. (Ritala-Koskinen 2001, 156–162.)

Sisarukset koetaan yleensä lähes yhtä tärkeiksi perheenjäseniksi kuin vanhemmat (Kosonen 1996). Sisarusten väliset suhteet ovat kuitenkin ainutlaatuisia: toisilla sisaruksilla on hyvin läheiset, kuin parhaiden ystävien, välit, kun taas toiset ovat jatkuvasti riitelemässä. Sisarusten välisiin suhteisiin sisältyy monenlaisia tunteita, ja sisarusuhteita siivittävät sekä huolenpito ja välittäminen että ristiriidat. Sisarusten välisiä suhteita tutkittaessa ei kuitenkaan tulisi nähdä mustavalkoisesti pelkästään kielteisten tai myönteisten puolten yhtälönä, vaan monimuotoisina vuorovaikutussuhteina. Sisarusten välisissä suhteissa yhteistyö ja konfliktit ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa (Punch 2008).

Siskot ja veljet voivat tarjota lapselle toveruutta, apua ja emotionaalista tukea. Lisäksi sisarukset opettavat uusia taitoja ja huolehtivat vanhempien poissa ollessa. (Kosonen 1996.) Sisarussuhteet voivat tietyllä tavalla olla luonteeltaan ”pseudovanhempia”, eli siskot ja veljet tarjoavat toisilleen huolenpitoa ja välittämistä aivan kuten vanhemmat lapsilleen (O’Connor ym. 2004, 367). Sisarussuhteita käsitellessään Dunn (1993) toteaa, että sisarusten välisissä, yksilöllisissä suhteissa on monenlaisia ulottuvuuksia. Hän jakaa ne viiteen eri ulottuvuuteen. Ensimmäinen sisarussuhteissa näyttäytyvä ulottuvuus on kilpailu, joka voi olla luonteeltaan sekä ystävällistä että vihamielistä – ja kaikkea siltä väliltä. Toinen ulottuvuus, kiintymysturvallisuus [*attachment security*], osoittaa, että sisarukset voivat olla kiintyneitä toisiinsa siinä missä vanhempiinsakin. Kolmas sisarusuhteisiin liittyvä ulottuvuus on Dunnin mukaan kommunikointiin liittyvät aspektit: yhtenäisyys, keskustelun avoimuus ja tunteiden paljastaminen sekä huumori. Neljänneksi joillakin sisaruksilla on yhteisiä kuvitelmia, joiden esiintyminen on harvinaisempaa lapsen ja vanhemman välisissä suhteissa. Viidenteen ulottuvuuteen Dunn sisällyttää sisarusten välisten suhteiden vastavuoroisuuden, täydentävyyden ja tasapainon. (Dunn 1993, 44–53.)

2.2.3 Lasten muut läheissuhteet

Lasten läheissuhteiden verkosto ulottuu yleensä perhepiiriä laajemmalle, kuten sukulaisiin, kavereihin, muihin läheisiin aikuisiin ja lemmikkieläimiin (Ritala-Koskinen 2001, 171–175). Muut läheiset aikuiset voivat olla esimerkiksi kummeja, naapureita, vanhempien ystäviä tai erilaisia asiantuntijoita (esim. opettajia) (Brannen ym. 2000; Mason & Tipper 2008, 450–456; Ritala-Koskinen 2001, 171–173). He saattavat olla lapsille ”aiivan kuin perheenjäseniä”, vaikka eivät olisikaan genealogisessa mielessä sukua lapsille. Tällaisten suhteiden muodostumiseen vaaditaan Masonin ja Tipperin (2008) mukaan läheistä lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutussuhdetta, jossa lapsi ja aikuinen tulevat hyvin toimeen toistensa kanssa. Lasten omien menneisyyksien ja nykyisyyksien erottamaton yhteys heidän identiteettiinsä ja suhteisiinsa on näiden suhteiden rakentumisessa vahvasti läsnä, mutta lapset voivat myös ”lainata” vanhempiensa suhteita - ja vanhemmat lasten. (Mason & Tipper 2008, 454–455.) Toisaalta vanhemmilla on valta päättää esimerkiksi lasten ja isovanhempien viettämän ajan määrästä, ja usein tasapainoa haetaan liian arkielämään osallistumisen ja liian vähäisen osallisuuden välille (Gabb 2008, 121).

Sukulaisuussuhteiden määrittely ei ole enää niin itsestään selvää kuin ennen. Suhteet sukulaisten välillä muodostuvat erilaisten neuvottelujen ja käytäntöjen kautta (Finch & Mason 1993). Lisäksi myös yleisillä käsityksillä, kulttuurilla, lain määritelmillä ja teknologian kehityksellä on vaikutusta suhteiden muovautumiseen (Castren 2003). Maantieteellisellä etäisyydellä voi myös olla vaikutusta suhteiden rakentamiseen ja ylläpitoon. Myös lapsen ikä voi vaikuttaa siihen, määritteleekö lapsi perheeseensä kuuluvan vain ydinperheen tai suurperheen jäseniä, vai liittääkö hän perheenjäsenikseen muitakin ihmisiä. Esimerkiksi O’connorin ym. (2004, 366) tutkimuksessa todettiin, että 10–12-vuotiaat lapset viittasivat todennäköisemmin ydin- tai suurperheeseen kuin 14–17-vuotiaat lapset.

Läheisten perhesuhteiden tapaan myös sukulaissuhteet voivat siis olla monin tavoin monimutkaisia (Mason & Tipper 2008, 443). Myös sukulaisten perhemuodot ja -suhteet ovat moninaisia, mikä vaikuttaa lasten sukulaissuhteiden määrittelyyn, rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Lapsilla voi esimerkiksi olla eronneita tai erilleen muuttaneita sukulaisia, ”puoli-” tai ”uussukulaisia” tai avoliitossa, seurustelusuhteessa, yksin asuvia tai samaa sukupuolta olevan kanssa seurustelevia sukulaisia, ja lisäksi lasten sukulaisilla

voi olla erilainen kulttuuri- tai uskonto kuin lapsilla itsellään. Mason ja Tipper toteavatkin sukulaissuhteiden kompleksisuuden olevan sekä lapsilla että aikuisilla hyvin tavanomaista. (Mason & Tipper 2008, 443.)

Sukulaissuhteista lapset mainitsevat perheeseen kuuluviksi yleisimmin isovanhemmat, mutta he voivat olla myös setiä, tättä, serkkuja tai muita sukulaisia (esim. O'Connor ym. 2004). Sukulaisten, erityisesti isovanhempien, luo voidaan mennä yökyllään tai hoitoon, he voivat tarjota ruokaa koulun jälkeen, he voivat antaa lapsenlapsilleen taskurahaa tai heidän kanssaan lapset voivat muuten vaan olla ja viettää mukavaa aikaa. Isovanhemman kuolema on usein lasta koskettava asia, varsinkin jos isovanhempi on ollut lapselle läheinen. O'Connorin ym. (2004) tutkimuksessa sekä tytöt että pojat kertoivatkin olevansa onnekkaita, jos he eivät olleet joutuneet kokemaan isovanhempansa kuolemaa.

Erityisesti lasten muuttuvissa perhetilanteissa, esimerkiksi vanhempien erotessa, isovanhemmat voivat olla tärkeä voimavara ja myös suhde lapsen ja isovanhemman välillä saattaa tiivistyä (Rigg & Pryor 2007). Toisaalta vanhempien eron jälkeiset suhteet muualla asuvan biologisen vanhemman sukulaisiin saattaa myös etäännyä tai yhteydenpito saattaa jäädä kokonaan pois (Linnavuori 2007, 146; Ritala-Koskinen 2001, 164–165). Ritala-Koskinen (2001, 165–166) mukaan tätä saattaa myös selittää se, että lapsilla perhemuodosta riippumatta on yleensä läheisemmät suhteet äidinpuoleisiin sukulaisiin ja isänpuoleiset sukulaiset ovat muutenkin etäisempiä – ja uusperhetilanteessa kodin ulkopuolella asuva biologinen vanhempi on useimmiten isä, jolloin uusperhesuhteissa tämä aspekti tulee yhä korostuneemmin esille. Lisäksi uusperheen myötä voi rakentua uusia sukulaisuussuhteita, eikä biologisella sukulaisuudella välttämättä ole lapselle niin suurta merkitystä kuin lapsen kokemuksella vastavuoroisesta suhteesta ja lapsesta välittämisestä, niin kuin kaikissa lapsen ja aikuisen välisissä suhteissa (Ritala-Koskinen 2001, 168).

Lemmikit ovat osa monien lasten perhe-elämää, ja toisille myös osa perhettä (Gabb 2008, 116–118). Lajienvälisten (ihminen-lemmikkieläin) suhteiden tutkiminen on kuitenkin vielä melko uusi ja vähän tutkittu alue perhetutkimuksessa (Gabb 2008, 115). Lemmikkieläimet ovat usein lapsille tärkeitä, ja joskus ne voivat jopa ohittaa lasten läheiset perheenjäsenet tärkeydellään (Ritala-Koskinen 2001, 175). Ritala-Koskinen (2001, 175) korostaa, että lemmikkieläimen sijoittuminen monia ihmissuhteita tärkeämmäksi ei välttämättä tarkoita sitä, että eläin korvaisi jonkin puuttuvan läheissuhteen,

toisin kuin esimerkiksi Levin (1994, 178 Ritala-Koskisen 2001 mukaan) on tutkimuksessaan todennut. Myös Gabb (2008, 116) väittää, että ihmisen (sekä aikuisen että lapsen) ja lemmikin välinen suhde ei ole jonkin merkityksellisemmän ihmissuhteen korvaaja, vaan muista suhteista riippumaton läheissuhde omine ansioineen. On myös todettu, että iällä ja sukupuolella voi olla vaikutusta lemmikkieläinten liittämiseen perheeseen. O'Connorin ym. (2004, 367–368) tutkimuksessa nuoremmat lapset (10–12-v.) raportoivat todennäköisemmin lemmikkieläimistään kuin vanhempaan ikäluokkaan kuuluneet lapset (14–17-v.), ja tytöt mainitsivat lemmikkieläimistään useammin kuin pojat.

Lemmikkieläinten kanssa vietetään usein paljon aikaa, tai ainakin ne ovat lähes jatkuvasti läsnä kodin arjessa. Niitä hoivataan, niiden kanssa nukutaan ja eläimille lapset saattavat purkaa mieltään askarruttavia asioita, ikään kuin ”keskustella” niiden kanssa (Ritala-Koskinen 2001, 175). Gabb (2008) toteaa, että erityisesti lemmikkikeskeisissä perheissä lemmikkieläimet ovat mukana läheisyyden kokemuksissa ja tunteiden keskiössä. Lisäksi niiden läsnäoloon voi luottaa paremmin kuin aikuisten ja lasten, ja ne ovat paikalla ”oikeaan aikaan oikealla tavalla”. Lemmikeillä voi olla myös positiivisia vaikutuksia ihmistenvälisille suhteille, kun esimerkiksi lapsi ja vanhempi voivat viettää kahdenkeskistä aikaa vaikkapa ulkoiluttamalla koiraa. Lemmikeistä voi olla apua jopa konfliktien hallinnassa niiden rauhoittavan ja lohduttavan ominaisuuksien vuoksi. Toisaalta Gabb muistuttaa, ettei lemmikkien olemassaoloa perheissä tule idealisoida, sillä niiden omistamiseen ja hoitamiseen liittyy myös jännitteitä. Joka tapauksessa lemmikit ovat suurimmassa osassa perheitä tärkeä osa perheenjäsenten läheissuhteita, ja vaikkei lemmikkejä kohtaan koettu rakkaus olekaan välttämättä samanlaista rakkautta kuin läheisiä ihmisiä kohtaan, on se siitä huolimatta rakkautta. (Gabb 2008, 115–119.)

2.3 Lasten toimijuus ja osallisuus perheen arjessa

Smart ym. (2001) korostavat, että lapsuuden sosiaalisen luonteen esilletuominen on antanut uusia mahdollisuuksia ymmärtää lapsia ja lapsuutta. Lapsen toimijuutta [*agency*] on tutkittu erilaisissa konteksteissa keskittyen esimerkiksi siihen, miten lapset neuvottelevat sääntöjä, rooleja ja ihmissuhteitaan; miten he tasapainoilevat itsenäisyyden ja riip-

puvuuden välillä; miten he toimivat erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa ja miten he ottavat vastuuta itsestään ja muista ihmisistä. Pääpaino on Smartin ym. mukaan siinä, mitä lapset voivat ja osaavat tehdä sekä tekevät, eikä kielteisesti siinä, mitä he eivät tee tai osaa tehdä (Smart ym. 2001.) Lasten oikeus vaikuttaa on tunnustettu maailmanlaajuisestikin jo yli kaksikymmentä vuotta sitten julkaistussa YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa, jossa lasten näkemysten kunnioittaminen kuuluu sopimuksen pääperiaatteisiin (Unicef 2011). Lasten oikeuksien voidaan nähdä ainakin sopimuksellisella tasolla lisääntyneen, mutta millaiset mahdollisuudet lapsilla on käytännössä vaikuttaa omaan elämäänsä erityisesti kotona ja perheessä?

Lasten näkeminen aktiivisina toimijoina on vaikuttanut myös lasten osallisuuden [*participation*] mahdollisuuksien edistämiseen. Osallisuus on toimintaa, jonka avulla yksilö voi ottaa osaa sekä yksityisen (esim. koti) että julkisen (esim. koulu tai muuta laajemmat kontekstit) elämänalueisiin. Osallisuus käsitetään laajemmin aktiivisena kansalaisuutena, jossa yksilö on kykenevä osallistumaan esimerkiksi suunnitteluun ja päätöksentekoon sekä lähiympäristöönsä että laajempaan kontekstiin liittyvissä asioissa. (Alanko 2010). Kyvyn lisäksi osallisuuteen tarvitaan kuitenkin myös erilaisia mahdollisuuksia: halu osallistua, saada tietoa asiaan ja oikeuksiinsa liittyen, vaikuttaa päätöksentekoon, ilmaista omia mielipiteitään, saada tukea osallisuuteensa sekä tehdä itsenäisiä päätöksiä. (Thomas 2002, 175–176). Näiden mahdollisuuksien toteutuminen on kuitenkin lapsilla koettu haasteellisemmaksi toteuttaa kuin aikuisilla. Lisäksi osallisuus on kontekstisidonnainen prosessi, joten se riippuu myös asiasta, lapsesta (sukupuoli, asuinpaikka, etnisyys, uskonto ja kokemukset) sekä lapsen omasta halusta osallistua. Lasten ja nuorten on todettu olevan halukkaita vaikuttamaan itseään ja perhettään koskeviin asioihin, ja he pitävät sitä erittäin tärkeänä myös hyvinvointinsa kannalta. Lapset arvostavat paitsi osallistumisestaan seuraavia vaikutuksia omassa elämässään, mutta myös sitä, että heidät on ikään kuin tunnustettu tasavertaisiksi perheenjäseniksi muiden rinnalle (Bjerke 2011b).

Osallisuuteen ja toimijuuteen kuuluu olennaisena osana mahdollisuus vaikuttaa erilaisiin muutoksiin jokapäiväisissä tilanteissa ja ihmissuhteissa (Fattore, Mason & Watson 2009). Toimijuudella tarkoitetaan myös taitoa aktiivisesti muuttaa ja muokata omaa lähiympäristöään kohdattaessa haasteita tai ristiriitoja. Se ilmenee aloitteisuutena, osallisuutena, kykynä esittää mielipiteitä, taitona pyytää apua, luoda uusia ajatuksia, sekä tunteena siitä, että voi vaikuttaa omaan elämäänsä. (Holland, Lachicotte, Skinner,

& Cain 1998.) Perheen yhteisiin asioihin, kuten ruokaan, sääntöihin, hankintoihin ja matkoihin, vaikuttaminen on lapsille tärkeää siinä missä omiinkin asioihin vaikuttaminen (Tuononen 2008).

Lasten mahdollisuuksista vaikuttaa omassa elämässään on saatu erilaisia tutkimustuloksia riippuen siitä, mitä kontekstia ja elämänavuetta on käsitelty. Norjalaisten 8–9-vuotiaiden ja 14–15-vuotiaiden lasten ja nuorten (8–9-vuotiaita ja 14–15-vuotiaita) kokemuksia tutkinut Bjerke (2011b) toteaa, että lapsilla ja nuorilla on yleisesti ottaen hyvät mahdollisuudet vaikuttaa arkielämäänsä kotona. Koti ja perhe ovat lapselle paikkoja, joissa neuvottelu on sallittua, ja hänen näkemyksiään kuunnellaan ja ne otetaan päätöksenteossa usein myös huomioon. Neuvotteluun kuuluu myös perustelujen antaminen lapselle, eikä lapsen tarvitse tehdä asioita vain aikuisen sanellessa sääntöjä. Vanhemmat voivat kannustaa lasta toimijuuteen ja osallisuuteen antamalla hänelle erilaisia vaihtoehtoja, ja lisäämällä vaikuttamisen mahdollisuuksia lapsen kasvaessa vanhemmaksi. Bjerken mukaan edellä mainitut tavat heijastavat moderneja ideaaleja lapsen riippumattomuudesta, autonomiasta ja kyvykkyydestä. (Bjerke 2011b.)

Bjerke (2011a) korostaa, että vaikka lapset voidaan nähdä vastuullisina ihmisinä, heidän vastuunottonsa on rajallista, eikä sitä tulisi verrata aikuisten ottamaan vastuuseen. Lasten toimijuus ja osallisuus voivat näkyä joissakin asioissa perheen arjessa, mutta niihin sisältyy myös rajoituksia. Christensenin (2002) tutkimus antoi hyvin määrittävän kuvan lasten mahdollisuuksista vaikuttaa omaan ajankäyttöön: esimerkiksi kuljetukset tapahtuivat useimmiten vanhempien ehdoilla, lapsilla oli heikot mahdollisuudet häiriöttömään paikkaan kotona, ja lapset joutuivat myös kehittämään erilaisia strategioita voidakseen olla rauhassa. ”Olemalla vastuullinen” ja ”tekemällä asioita vastuullisesti” lapsi voi vahvistaa mahdollisuuksiaan saada itsensä kuulluksi, osallistua päätöksentekoon ja tehdä vastuullisia asioita ihmissuhteissaan. Lapsena oleminen ei ole Bjerken mukaan ristiriidassa vastuullisena olemisen kanssa, mutta aikuisena oleminen on kuitenkin jotain muutakin kuin mihin lapset haluavat tai pystyvät. ”Vastuu ei ole vain aikuisille tarkoitettu jäykkä ja muuttumaton kokonaisuus, vaan dynaaminen ja keskeinen osa sekä lasten että aikuisten elämää.” (Bjerke 2011a, 78.)

Kodin ihmissuhteet ovat ainakin länsimaisessa kulttuurissa demokratisoituneet. Korhonen (2008) erittelee monia syitä aikuisten ja lasten – erityisesti vanhemman ja lapsen välisen suhteen – hierarkkisen järjestyksen purkautumiselle nyky-yhteiskunnassa. Suomalaisessa kasvatuskulttuurissa on siirrytty kuri- ja kuuliaisuuskult-

tuurista keskustelu- ja neuvottelukulttuuriin. Aikuisten kyseenalaistamaton auktoriteetti on purkautunut, ja lapset ja aikuiset nähdään tasavertaisempina kuin aiemmissa sukupolvissa. Oppimisen suunta on muuttunut lapsilta aikuisille, kun ennen oli pääasiassa päinvastoin, eikä lapsia pidetty varteenotettavina neuvonantajina. Nykyisin lapset ymmärretään monissa yhteyksissä yksilöinä ja asiakkaina, he eivät ole enää vain toiminnan kohteita. Lisäksi lapsia on alettu kohdella haavoittuvina olentoina, joiden oikeuksia on kunnioitettava ja kurittamista vältettävä. Perheen ”emotionaalistunut”, entistä tunnekeskeisempi ilmapiiri on myös edistänyt hierarkkisuuden purkautumista sekä vanhemman ja lapsen että puolisojen välillä: jaetun vanhemmuuden ideologia sekä äidin ja isän tasavertaisuus ovat saaneet yhä enemmän jalansijaa. Lapsille asetetut ihanneominaisuudet ovat muuttuneet, ja nykyisin arvostetaan pikemminkin hyvää itsetuntoa ja sosiaalisia taitoja kuin kuuliaisuutta ja vaatimattomuutta. (Korhonen 2008.)

Lasten perhesuhteiden demokratisoitumiseen liittyy Alasen (2001) käyttämä käsite sukupolvisopimuksesta, joka on voimassa tiettyinä aikana ja tietyssä paikassa, ja jolla tarkoitetaan käsitystä siitä, miten aikuisten ja lasten tulee – tai kuinka he voivat – käyttäytyä toisiaan kohtaan. Kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät luovat kontekstin, jossa yksilölliset perheet rakentavat käsityksiä siitä, kuinka paljon autonomiaa lapsuudessa pitäisi olla (Sohlberg 1990, Borlandin ym. 1998, 54–55 mukaan). Nykyajan neuvottelukulttuuria suosivissa perhesuhteissa lapsia kannustetaan yhä enemmän itsenäisyyteen ja itsekuriin, ja samalla käyttäytymiseen liittyvä asenne on sallivampi ja lasten velvollisuudet ovat lieventyneet. Neuvottelukulttuuri on epävirallisempaa kuin aikaisempi kasvatuskulttuuri. On kuitenkin muistettava, että neuvottelun lisääntyminen lapsi-vanhempi-suhteissa voi lisätä lapsen mahdollisuuksia toimintaan, mutta sen kääntöpuolelta voi olla epäonnistunut materiaalistien, sosio-kulttuuristen ja persoonallisten voimavarojen tarjoaminen lapselle. (du Bois-Reymond, Büchner & Krüger 1993.)

Auktoriteetti liittyy olennaisesti rajoihin ja kasvatukseen. Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsityksiä tutkinut Valkonen (2006) toteaa, että lasten käsityksiin hyvästä ja kivasta vanhemmuudesta liittyy merkittävänä osana myös rajojen asettaminen ja niiden joustava ylläpitäminen. Hyvä vanhempi asettaa lapsille rajoja esimerkiksi kotiintulo-, nukkuma- ja ruoka-ajoissa, rahankäytössä, makeisten syönnissä, ja siinä, kenen kanssa lapsella on lupa olla. Rajat ovat siis tärkeitä myös lasten omasta mielestä, mutta kiva vanhempi osaa kuitenkin myös tarvittaessa joustaa niissä. Lapset

eivät kaipaa kaverivanhempaa, vaan kasvattajaa, auktoriteettia ja ”sosiaalistajaa”. (Valkonen 2006, 99.)

Vaikuttaa siltä, että useimmat lapset ja nuoret yleisesti hyväksyvät heidän vanhempiensa oikeuden asettaa rajoituksia ja myös suurimmalta osaltaan noudattavat niitä (du Bois-Reymond ym. 1993). Lapset yhtä lailla käyttävät erilaisia strategioita, joiden avulla he - joko yleisesti tai poikkeuksellisissa olosuhteissa – muokkaavat näitä rajoja. Esimerkiksi Harden, Scott, Backett-Milburn ja Jackson (2000) ovat kuvailleet, että lapset neuvottelevat vanhempiensa kanssa säännöistä ja rajoista lukemattomilla eri tavoilla. Neuvottelu voi olla muodoltaan suoraa tai epäsuoraa: valehtelua, tiedon salaamista vanhemmilta, sääntöjen rikkomista, salaliitto ystävien tai sisarusten kanssa vanhempien harhauttamiseksi, jatkuvaa kysymistä vanhemmilta tai ailahtelevaisuutta. Lapset saattavat myös tehdä kotitöitä myönnytysten saamiseksi vanhemmilta. (Harden ym. 2000.) Lisäksi lapset voivat kiistelemällä esimerkiksi kotiintuloajoista olla uudelleen rakentamassa sääntöjä, jotka heille on luotu (esim. Matthews, Limb & Taylor 2000).

Perhe yhtenä lapsuuden instituutiona on jatkuvasti yhteydessä muihin lapsuuden instituutioihin – päivähoitoon, kouluun ja muihin erilaisiin palvelujärjestelmiin – sekä koko muuhun yhteiskuntaan (esim. Alanen 2009). Täten yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset vaikuttavat perheeseen ja lapsiin – ja myös päinvastoin. Näiden instituutioiden välisten suhteiden kautta määritellään ja säädellään niin kutsuttua ”normaalilapsuutta”, joka sekä mahdollistaa että rajoittaa lasten toimijuutta ja osallisuutta. Tämä ”normaalilapsuus” on kuitenkin vain illuusio, sillä lasten yksilölliset kokemukset ovat usein kaikkea muuta kuin ”normaaleja”. Lapset ovat aktiivisia toimijoita, jotka itsekin voivat vaikuttaa lapsuuteensa ja rakentavat sitä omanlaisekseen. (Alanen 2009, 22–23.)

3 LÄHEISYYS JA JÄNNITTEISYYS LASTEN PERHESUHTEISSA

Perhesuhteisiin sisältyy monenlaisia läheisyyden kokemuksia, joita siivittävät erilaiset ristiriidat ja jännitteet. Tässä luvussa tarkastellaan perheenjäsenten välistä vuorovaikutusta yhdessä vietetyn ajan, tunteiden, huolenpidon ja ristiriitojen kautta.

3.1 Perheen yhteinen aika

Perhe-elämä on nykyisin hyvin aikataulutettua. Yhteiskunnalliset muutokset, esimerkiksi vanhempien pitkät työpäivät ja lisääntynyt lapsuuden institutionaalistuminen, johtavat siihen, että lapset ja vanhemmat viettävät yhä vähemmän aikaa yhdessä (Christensen 2002). Yhteisen ajan lisäämiseen liittyvät toiveet ovat keskeisellä sijalla lasten näkemyksissä perheestä (Tuononen 2008). Toisaalta myös perheenjäsenten omat valinnat vaikuttavat perheen yhteiseen aikaan. Daly (1996, 209–211) korostaa, että ajan hallinta on perheessä tärkeää, sillä aikaa ei ole sen vähemmän kuin aikaisemminkaan, se vain käytetään eri tavalla kuin ennen, ja ihmiset ikään kuin itse pitävät itsensä kiireisinä.

Aikaa voidaan pitää yhtenä perheen perusolottuvuuksista (Rönkä & Korvela 2009). Aikataulut, rytmit, avainhetket, syklit ja ”perheen aika” liittyvät kaikki kiinteästi perhe-elämään. Perheenjäsenten erilaisten aikataulujen ja rytmien yhteensovittaminen voi olla haastavaa. Arjen hektisyyden ja tasaisuuden vaihtelu tuo arkeen syklisyyttä, jossa pyritään jonkinlaiseen tasapainoon kiireen ja hiljaisuuden välillä. (Malinen & Rönkä 2009.) Erityisesti äitien on todettu tuntevan huonoa omaatuntoa perheen yhteisen ajan vähyydestä johtuen (Rönkä & Sallinen 2008), ja muutenkin vanhemmilla voi olla paineita odotusten toteutumisesta laatu-aikaan, lapsikeskeisyyteen ja ajankäytön tehokkuuteen liittyen (Malinen & Rönkä 2009). Työn ja perheen yhteensovittamiseen on

kiinnitetty yhä enemmän huomiota, ja perhemyönteisyys työelämässä viittaa pikemmin-kin ajan määrän kuin ajan laadun korostamiseen (Christensen 2002).

Laatuajan [*quality time*] käsite perustuu idealisoidulle ajatukselle ´tavallisen´ perhe-elämän rutiinien rikkomisesta, jossa vanhemmat ottavat ”aikalisän” lastensa kanssa kaikilta muilta kiireiltään. Christensenin (2002) mukaan lasten mielestä laatuajalla ei kuitenkaan voida korvata yhdessä vietetyn ajan määrää. Lasten viettämä aika perheensä kanssa merkitsee lapsille aivan jotain muuta, kuin mitä vanhemmat, asiantuntijat ja päätöksentekijät yleensä tarkoittavat ”laatuajalla”. ´Laatuajan´ ja ´määräajan´ erottelua tärkeämpää olisi nähdä lasten näkemyksen perheajasta moninaisempana ja kompleksisempana kokonaisuutena, jolloin perheen yhteinen ajalla voidaan nähdä olevan erilaisia ominaisuuksia. Christensenin mukaan 10–11-vuotiaat lapset arvostavat perheajassa viittä erilaista ominaisuutta: perheen yhteisen ajan arkipäiväisyyttä ja rutiinimaisuutta; perheenjäsenten läsnäoloa; mahdollisuutta vaikuttaa perheen yhteisen ajan käyttöön; mahdollisuutta rauhalliseen ja hiljaiseen aikaan; sekä mahdollisuutta vaikuttaa oman ajan käyttöön. (Christensen 2002.)

Perheenjäsenten yhdessä viettämä aika on arvokas voimavara perheessä (Gabb 2008). Perheen kanssa vietetty aika on lapselle tärkeää, ja yleisesti ottaen lapset arvostavat perheen kanssa vietettyä aikaa enemmän kuin ystävien tai yksin vietettyä aikaa (Christensen 2002). Perheen yhteenkuuluvuudentunnetta tai yhteishenkeä on pidetty tärkeänä osana lasten hyvinvointia, ja sen on nähty suojaavan esimerkiksi masennukselta, päihteiden käytöltä sekä muilta sosiaalisilta ongelmilta myöhemmällä iällä (ks. Katz 2000, 85). Perheen yhteenkuuluvuudella on merkitystä myös lapsen tai nuoren emotionaalisen hyvinvoinnin kannalta (Katz 2000).

Perhe-elämän tarjoama yhteisöllisyys on perheenjäsenille tärkeää, vaikka lapsella tai nuorella onkin usein erilaisia odotuksia hyvälle perhe-elämälle kuin vanhemmalla (Rönkä & Sallinen 2008). Rönkön ja Sallisen (2008) murrosikäisten perhesuhteita käsitelleessä tutkimuksessa todettiin, että nuorille parhaat hetket arjessa olivat yhdessä tekeminen ja oleminen tai jonnekin yhdessä meneminen. Esimerkiksi perheen yhteinen ateria on edelleen monelle lapselle ideaali tapa syödä kotona, vaikka tämä käytäntö onkin haastettu perheenjäsenten, niin aikuisten kuin lasten, mahdollisuuksilla yksilölliseen päätöksentekoon (Bjerke 2011b). Gabbin (2008) mukaan yhdessä syöminen tarjoaa myös ajan ja tilan läheisyyden kokemuksille, ja sillä on myös symbolinen merkitys suhteiden luomisessa ja ylläpitämisessä. Yhteiset hetket perheenjäsenten kanssa antavat

tilaa viestinnälle, erityisesti tunneviestinnälle, joka on lapsille tärkeä yhdessäolon muoto. (Gabb 2008, 121–123.)

Läheisyys [*intimacy*] on perheenjäsenille tärkeä voimavara, joka muotoutuu ja rakentuu perheenjäsenten yhteisessä arjessa ja erilaisissa konteksteissa (Gabb 2008). Gabbin (2008) mukaan perheet ovat relationaalisia yksiköjä, jotka saavat merkityksensä lukuisissa sosiaalisissa ja persoonallisissa prosesseissa, joiden kautta luodaan huolenpidon, läheisyyden ja emotionaalisten suhteiden käytäntöjä. Läheisyyteen liittyy yhteenkuuluvuuden tunnetta, läheisyyden tuntemuksia ja luottamuksellista yhteistä tietoisuutta. (Gabb 2008.) Vahva luottamus on keskeinen osa läheisyyttä, mutta se voi myös säröillä perheen arjessa. Perheenjäsenten vuorovaikutus ei ole pelkkiä sanoja, vaan myös sanojen ja tekojen kautta aikaansaatuja fyysisiä reaktioita ja tunteita – vasta-uuoroista toimintaa perheenjäsenten kesken.

3.2 Tunteita laidasta laitaan

Tunteet ja mahdollisuus niiden vapaaseen ilmaisemiseen on keskeinen osa lasten ja nuorten hyvinvointia (Fattore ym. 2009). Tunteet linkittyvät vahvasti tärkeisiin ihmissuhteisiin, sillä läheisille ihmisille uskallamme usein ilmaista sellaisia tunteita, joita muualla emme uskalla ilmaista (Rönkä & Kinnunen 2002). Esimerkiksi sisarussuhteita tutkittaessa on todettu, että sisarusten välisessä vuorovaikutuksessa ei tarvita ”sensuuria”, koska sisarukset joka tapauksessa tuntevat toisensa (Punch 2008). Perheenjäseniin kohdistetut odotukset, yhteisen historian jakaminen, tunnetyö ja hoiva (ks. luku 3.3) sekä perheenjäsenten keskinäinen riippuvuus ovat osa tunteiden kokemista ja siirräntää (Rönkä, Laitinen & Malinen 2009). Myös arjen toistavat rutiinit ja ”hässäkät” voivat saada monenlaisia tunteita aikaan (Rönkä ym. 2009). Perhesuhteet ovat pysyvämpiä kuin muut ihmissuhteet, joten myös negatiivisten tunteiden ilmaisu on – tai ainakin tulisi olla – perheessä helpompaa (Rönkä & Korvela 2009). Lapset myös usein määrittelevät perhesuhteitaan tunteiden kautta (Rigg & Pryor 2007). Tunne voi olla rakkautta, vihaa, kateutta, pettymystä tai huolehtimista – tai oikeastaan sitä kaikkea, mitä tunteiden laaja kirjo pitää sisällään.

Onko perheessä ilmaistuja ja perheenjäseniä kohtaan koettuja tunteita edes mahdollista tutkia, jos ne ovat yksityiseen elämänpäiiriin kuuluvia, usein hyvin arkaluontoisia asioita? Tunteiden tutkiminen on viime aikoina ollut tärkeänä tutkimuksen kohteena sosiaalitieteissä, psykologiassa ja kasvatustieteissä, ja tunteet ovat kasvavan kiinnostuksen kohde myös erityisesti perhetutkimuksessa sekä lapsuus- ja nuoruustutkimuksessa. Perhetutkimuksen lisääntynyt kiinnostus tunteiden tutkimista kohtaan johuu suurelta osin siitä, että tunteiden vaikutukset perheenjäsenten hyvinvointiin, ajatteluun ja käyttäytymiseen on havaittu (Larson & Almeida 1999). Smartin (2007, 54–59) mukaan perhesuhteet ovat tunteiden kyllästämiä, ja nykyajan perheissä tunteet ovat ehkä vielä keskeisemmällä sijalla kuin aikaisemmin (Perrez ym. 2005). Toisaalta Daly (2003) toteaa, että tunteita perheessä on hankala tutkia, sillä ne sisältävät usein sellaisia ilmaisuja, jotka ovat ristiriitaisia asenteiden ja käyttäytymisen kanssa. Läheisyyden ja tunteiden ilmaisemiseen liittyy paljon ruumiillistuneita ilmaisuja, ja tunteita voidaan ilmaista myös kiertoilmaisuin (Gabb 2008, 124–126). Eri perheenjäsenet tuovat perheen ilmapiiriin vaikuttavia tunteita, jotka ovat lähtöisiä sekä perheen sisältä että ulkoapäin. (Daly 2003.) Joka tapauksessa tunteilla on keskeinen – ellei keskeisin – merkitys sosiaalisen elämän rakentumisessa, minkä vuoksi laadukasta lapsuutta, perhettä, läheisyyttä tai läheisiä ihmissuhteita käsittelevää tutkimusta on mahdotonta tehdä ottamatta tunteita huomioon.

Tunteiden siirräntään [*emotional transmission*] perheen kontekstissa on alettu kiinnittää huomiota Reed Larsonin ja David Almeidan (1999) kehittämän tutkimussuunnan myötä. Tunteiden siirräntässä käytetään käsitteitä ”spillover” ja ”crossover”. Käsite ”spillover” tarkoittaa yksilön sisällä tapahtuvaa tunteiden siirräntää kontekstista toiseen, esimerkiksi lapsen koulupäivän kokemusten herättämien tunteiden siirtymistä kotiin ja perheeseen. Käsite ”crossover” sen sijaan tarkoittaa tunteiden siirräntää perheenjäseniltä toisille, jolloin yhden perheenjäsenen tunteet voivat vaikuttaa koko perheen tunnelmaan ja vuorovaikutukseen. Tunteiden siirräntässä huomio on kiinnittynyt erityisesti kielteisten tunteiden siirräntään, mutta viime aikoina on alettu kiinnittää huomiota myös myönteisten tunteiden siirtymiseen perheenjäsenten kesken. (Rönkä ym. 2009.)

Larson ja Almeida (1999) kuitenkin toteavat, että tunteet eivät siirry samalla tavalla eri perheenjäseniltä toisille, ja tunteiden siirräntä voi olla myös yksisuuntaista. Tunteiden on todettu siirtyvän enemmän paitsi sukupuolittuneesti miehiltä naisille,

myös sukupolvettuneesti vanhemmilta lapsille. Perheen hierarkkiset valtasuhteet vaikuttavat siis myös tunteiden siirräntään. Toisaalta esimerkiksi sisarusten välisten tunteiden siirrännästä ei ole juurikaan tutkimustietoa. (Larson & Almeida 1999.) Myös kulttuurin on todettu vaikuttavan tunteiden siirrännän suuntaan, joten esimerkiksi Larsonin ja Almeidan amerikkalaistutkimusta ei voi sinällään yleistää suoraan suomalaisten perheiden tunteiden siirräntään (Rönkä ym. 2009). Myös erilaisten perhemuotojen tutkiminen tunteiden siirrännän suunnassa on ainakin toistaiseksi ollut vähäistä (Larson & Almeida 1999).

Perhesuhteisiin voi yhtä lailla sisältyä turvallisuuden kuin turvattomuudenkin tunteita. Perhettä ja kotia on tyypillisesti pidetty paikkana, joka tarjoaa turvaa, lämpöä, suojaa ja mahdollisuutta tunteiden vapaalle ilmaisulle, minkä vuoksi yksilöt luovat vahvan emotionaalisen siteen perheeseensä ja kotiinsa. Toisaalta perheen merkitystä pelkäämään positiivisena tunteiden ilmaisupaikkana on myös problematisoitu, sillä perheissä ilmaistaan aina myös kielteisiä tunteita. Perhesuhteisiin liittyy myös paljon uhkia ja vaaroja, kuten henkistä ja fyysistä väkivaltaa sekä päihteiden väärinkäyttöä. (Lupton 1998.) Perhesuhteisiin liittyvän turvallisuuden ja turvattomuuden ambivalenttiuden vuoksi meidän on vaikea hyväksyä ja ymmärtää näitä ilmiöitä, vaikka niiden onkin todettu olevan valitettavan yleisiä. Erityisesti lasten on todettu olevan haavoittuvaisia negatiivisten tunteiden siirrännälle perhesuhteissa (Larson & Richards 1994, Sevónin & Malisen 2009 mukaan).

3.3 Huolenpitoa puolin ja toisin

Perheen arjessa on lukuisia toimintoja, jotka vievät paljon perheenjäsenten aikaa, energiaa ja huomiota. Lapsiasiainvaltuuston toteuttaman kyselyn (Tuononen 2008) mukaan lapset ja nuoret ovat elämänalueistaan tyytyväisempiä kotiin sekä perheen hyvinvointiin ja huolenpitoon. Huolenpito toimii perheessä ikään kuin polttoaineena. Hoivaan liittyy halu lisätä muiden ihmisten hyvinvointia. (Brannen ym. 2000, 2.) Erityisesti perheenjäsenset, kodin fyysiset puitteet sekä ruoan, turvan, tuen ja kannustuksen kautta tapahtuva huolenpito ovat lapsille merkityksellisiä asioita perheessä (Tuononen 2008). Toimiva perhe-elämä vaatii kuitenkin paitsi omien, myös muiden perheenjäsenten tarpeiden ja

tunteiden huomioonottamista (Sevón & Malinen 2009). Viimeaikaisissa tutkimuksissa myös lasten on nähty olevan aktiivisia huolenpitäjiä perheen arjessa.

Hoivan tai huolenpidon etiikasta on keskusteltu perhetutkimuksessa 1990-luvulta lähtien, minkä jälkeen perheeseen liittyvä muukin keskustelu ja huolipuhe on muuttunut entistä moralisoituneemmaksi. Hoivan etiikassa korostetaan hoivan jokapäiväistä ja moraalista luonnetta, ja se nähdään rakentuvan relationaalisena ilmiönä yksilöiden välisissä ihmissuhteissa. (Sevón & Notko 2008, 14). Se voidaan ymmärtää laajasti ihmisten välisenä, ja tässä tutkimuksessa hoiva ymmärretään erityisesti perhesuhteisiin liittyvänä hoivana ja huolenpitona. Hoiva on ihmisten kykyä nähdä ja kuulla toisten tarpeita ja huolehtia niistä. Hoivan etiikassa ei erotella riippuvaisia ja kyvykkäitä ihmisiä, vaan riippuvuus ja haavoittuvuus nähdään kuuluvan ihmisenä olemiseen (Sevenhuijsen 2000). Toisaalta hoivaan liittyy myös kontrollin ottaminen ja hoiavaajan valta-asema. Esimerkiksi lapsi voi kokea vanhemman hoivan sekä vapautena että rajoitteena, kun vanhemmat pyrkivät lasta kasvattaessaan ottamaan huomioon sekä lapsen itsenäisyyden että samalla suojelemaan häntä erilaisilta riskeiltä ja vaaroilta. (Brannen ym. 2000, 3.)

Hoiva on empiirisissä ja teoreettisissa analyyseissä nähty vahvasti sukupuolituneena ilmiönä, mutta nykyisin sen on todettu olevan myös sukupolvien välistä vastavuoroista toimintaa. Hoivan sukupuolituneisuus liittyy sen feminiinisyyteen: naiset ovat enemmän vastuussa hoivasta ja huolenpidosta kuin miehet (Brannen ym. 2000, 3.) Tämä tulee esille esimerkiksi vanhemmuudessa, jossa äideille ladattua vastuuta pidetään suurempana kuin isille. Toisaalta äidin päävastuuta hoivasta on viime aikoina alettu kyseenalaistaa, ja isyyden uusiin muotoihin on luettu myös ”hoiva-isyys” (Huttunen 2001). Huolenpidon näkeminen pelkästään sukupuolituneena ilmiönä ei kuitenkaan ota huomioon huolenpidon jakautumista vanhempien ja lasten kesken eli sukupolvien välisenä toimintana. Brannenin (2000, 4) mukaan huolenpidon käsite on aikaisemmin perustunut oletuksiin siitä, että vanhemmat (yleensä äiti) ovat hoivan antajia, kun taas lapset ovat sen passiivisia vastaanottajia. Vastaanottamisen lisäksi myös lapset antavat erilaisia asioita perheelleen ja perheenjäsenilleen, ja lasten huolenpito perheenjäseniään kohtaan onkin useissa viimeaikaisissa tutkimuksissa huomioitu (Brannen ym. 2000; Mayall 2001). Lapset tarjoavat vanhemmilleen ja muille perheenjäsenilleen käytännöllistä, mutta myös emotionaalista tukea (Brannen ym. 2000; Moore ym. 1996, 138). Käytännön tuki voi olla esimerkiksi kotitöihin osallistumisesta tai nuorempien sisarusten

hoitamista. Lapset haluavat auttaa perhettään toimimaan mahdollisimman hyvin ja tasa-puolisesti, vaikka esimerkiksi kotitöiden tekeminen ei välttämättä olisikaan se kaikkein mieluisin puuha lapsille.

Emotionaalisen tuen antamista voidaan pitää osana tunnetyötä. Tunnetyössä perheenjäsenet käyttävät aikaa ja näkevät vaivaa toistensa tunnetarpeiden saavuttamisen, hyvinvoinnin vahvistamisen ja ristiriitojen välttämisen eteen. (Sevón & Malinen 2009.) Tunnetyöhön liittyy myös omien tunteiden ohjaamista ja suuntaamista sellaisiksi, joita kunkin perheenjäsenen ”rooliin” kuuluu tuntea (ks. Sevón & Malinen 2009). Emotionaalinen tuki näyttäytyy lapsilla perheenjäsenten huolehtimisena, jota lapset saattavat pitää eräänlaisena vaihtokauppana: ”autan äitiäni vastineeksi siitä, kun hän on niin kiltti minulle” (O’Connor ym. 2004, 365). Lapsi voi myös yrittää suojella vanhempiaan joiltain omilta ongelmiltaan, jotta vanhempien taakka ei olisi niin suuri (Brannen ym. 2000; Moore ym. 1996, 138; Smart ym. 2001)

Lapsi ei saa huolenpitoa perheessä pelkästään vanhemmiltaan, vaan myös sisaruksiltaan – ja tietenkin antavat sitä vastavuoroisesti myös takaisin heille (Brannen ym. 2000; Kosonen 1996; Punch 2001). Kososen (1996) 9–13-vuotiaita lapsia käsitelleessä tutkimuksessa todettiin, että siskot ja veljet voivat olla suuri apu lapsille niin käytännön kuin tunteidenkin tasolla. He voivat pitää huolta sisaruksestaan silloin, kun vanhemmat ovat poissa. Lapsen ja hänen sisarustensa iällä on vaikutusta huolenpidon ja avunannon laatuun ja määrään. Kososen mukaan keskilapsuutta elävät lapset kääntyivät useammin iältään vanhempien sisarusten puoleen tarvitessaan tukea ja apua, kun taas nuoremmilta sisaruksilta kaivattiin tukea ja apua harvemmin. Vanhempien sisarusten, erityisesti siskojen, tärkeys nuorempien sisarusten tukena ja turvana on Kososen mukaan todettu myös useissa aikaisemmissa tutkimuksissa. Myös lapsen muun tukiverkon laajuudella on vaikutusta sisarusten tuen tärkeyteen: mitä pienempi tukiverkko (ja kaveripiiri) lapsella on, sitä todennäköisemmin hän turvautuu sisaruksiinsa. (Kosonen 1996.)

Sisarusten välisellä huolenpidolla on todettu olevan sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia lapsiin, useimmiten kuitenkin positiivisia. Huolenpidon kohteena olevan lapsen näkökulmasta myönteisiä аспектеja voivat olla sisarusten kanssa vietetty hauska yhdessäolo, sisarusten kiltteys lasta kohtaan tai erilaisten etuoikeuksien, esim. tavaroiden lainaamisen, saaminen sisaruksilta. Kielteisiä puolina lapset voivat kokea siskojen ja veljien ärsyttävyyden, ”pomottamisen” tai kiusaamisen (tai pelon mahdollisesta kiusaamisesta). (Kosonen 1996.) Tämä osoittaa myös sisarussuhteisiin liittyvän

hoivan valta-asetelman. Kososen (1996) mukaan huolta pitävän lapsen näkökulmaan huolenpidon erilaisista puolista liittyy omia aspektejaan. Sisaruksistaan huolehtiva lapsi usein pitää ja välittää sisaruksistaan, ja kokee siskojen ja veljien huolehtimisen myös hauskaksi ja helpoksi. Toisaalta toisinaan lapset voivat kokea huolenpidon vaikeaksi ja työlääksi, jos huolenpitoa on lasten mielestä liikaa tai heidän on vaikea kontrolloida sisarustensa käyttäytymistä ja riitatilanteita. (Kosonen 1996.)

Lapset tekevät myös kotitöitä huolehtiakseen perheen arjen toimivuudesta. Punch (2001) väittää, että lasten palkaton kotitaloustyö on usein vähäteltyä ja aliarvostettua. Lasten kotitöiden tekemistä on myös usein tutkittu ainoastaan vanhempien näkökulmasta, vaikka lasten ja vanhempien näkemykset voivat tässäkin asiassa erota toisistaan. Lasten osallistumiseen kotitöissä vaikuttaa kulttuuriset normit, kotitalouden varallisuus, vanhempien työllisyysasema, perheen kokoonpano ja asuinpaikka (maaseutu/kaupunki). Yleisesti ottaen lasten ikä vaikuttaa kotitöiden tekemiseen: vanhemmilla lapsilla on enemmän monimutkaisempia tehtäviä. Myös lasten sukupuolella, syntymäjärjestyksellä ja sisarusten kokoonpanolla on olennainen merkitys lasten osallistumiseen palkattomaan työhön. (Punch 2001.)

3.4 Ristiriitoja ja jännitteitä

Riitoja perheessä voi olla kaikkien perheenjäsenten välisissä suhteissa: lapsen ja aikuisen, sisarusten tai puolisoitten välillä. Lapset ja nuoret kokevat riitelyn usein perheen ilmapiiriä varjostavana tekijänä, ja toivoisivat riitoja olevan perheessä vähemmän (Rönkä & Sallinen 2008; Tuononen 2008). Vaikka lapsi ei itse olisikaan riidan varsinainen osapuoli, riidalla on usein vaikutusta muihinkin perheenjäseniin, ja kahden perheenjäsenen välinen riita saattaa laajeta kaikkien perheenjäsenten väliseksi riitelyksi (Rönkä & Sallinen 2008). Toisaalta viimeaikaisessa tutkimuksessa on todettu, että riidoilla voi olla myös positiivisia vaikutuksia, eikä niitä tule nähdä pelkästään negatiivisina perheen elämän osa-alueena.

Riidat lapsen ja vanhemman välillä voivat vaikuttaa lapsi-vanhempi-suhteen läheisyyteen. Rönkän ja Sallisen (2008) tutkimuksessa havaittiin lapsi-vanhempi-suhteissa olevan eroa tyttöjen ja poikien välillä. Äidin ja tyttären suhde oli läheinen

mutta altis ristiriidoille, kun taas äidin ja pojan suhde oli lähes yhtä läheinen, mutta riitoja oli vähemmän kuin äidillä ja tyttärillä. Isän ja tyttären suhde oli perheen lapsi-vanhempi-suhteista etäisin, ja he viettivät aikaa vähiten yhdessä ja riitelivät eniten. Isän ja pojan välinen suhde oli kuitenkin toimiva ja melko läheinen, ja riitoja oli vähemmän kuin äidin ja tyttären välillä. (Rönkä & Sallinen 2008.) Toisaalta riidat lapsen ja vanhemman välillä voi olla myös suhdetta kehittävä ulottuvuus. Esimerkiksi murrosiässä riidat voivat antaa tilaa uudenlaisen suhteen muodostumiselle, kun vanhemmat ja lapset ovat tasavertaisemmassa ja vastavuoroisemmassa asemassa, ja nuori pääsee toteuttamaan ikävaiheeseen kuuluvaa itsenäistymistä ja oman identiteetin rakentamista (Rönkä & Sallinen 2008).

Myös sisarussuhteisiin sisältyy ristiriitoja ja jännitteitä. Vaikka sisarukset tukevat toisiaan sekä emotionaalisella että käytännöllisellä tasolla, sisarusten väliset suhteet eivät yleensä välty erilaisilta konflikteilta (Brannen ym. 2000; O'Connor ym. 2004, 367). Sisarussuhteissa kielteisten tunteiden näyttäminen voi olla myös sallitumpaa kuin lapsi-vanhempi-suhteissa, ja konfliktit ikään kuin kuuluvat sisaruuden ”tekemiseen” (Brannen ym. 2000). Sisarukset voivat saada aikaan toisissaan eräänlaista ”vastavuoroista kielteisyyttä”, kun he provosoivat toisiaan antamalla ”samalla mitalla” takaisin. Toisaalta sisarusten väliset konfliktit voivat olla lapsille vapauttavia tunteiden avoimia ilmaisupaikkoja. (Punch 2005).

Vanhempien välisillä riidoilla on todettu olevan vaikutusta lapsen emotionaaliseen hyvinvointiin. Vanhempien välisten ristiriidat ovat eri perheissä erilaisia prosesseja, joissa tunteiden ilmaisu, riitojen merkitys parisuhteelle ja perheelle sekä tilanteiden loppuminen ja lopputulokset saavat erilaisia muotoja. On myös huomioitava, että nämä prosessit vaikuttavat eri tavoin vanhempiin ja lapsiin, ja lapsuuden emotionaaliset huolet ovat hyvin erilaisia kuin aikuisuudessa (Davies & Cummings 1994). McCoy, Cummingsin ja Daviesin (2009) mukaan olennaista vanhempien välisten riitojen merkityksestä lapsen hyvinvointiin on se tapa, jolla vanhemmat hoitavat nämä tilanteet. Vanhempien väliset ristiriitatilanteet voidaan jakaa kahteen luokkaan: rakentaviin ja tuhoisiin. Rakentaviin ristiriitatilanteisiin liittyy positiivisia käyttäytymisen tapoja, kuten verbaalista ja nonverbaalista kiintymyksen osoittamista sekä ongelmanratkaisua ja tukea. Tällainen tapa hoitaa ristiriitatilanteita edistää lapsen emotionaalista turvallisuutta samalla perheen harmoniaa ylläpitäen. (McCoy, Cummings & Davies 2009.)

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Paikannan tutkimukseni niin sanotun ”uuden lapsuustutkimuksen” kentälle, joka on monitieteinen ja kansainvälinen tutkimussuuntaus. Lapsiin liittyvää perhetutkimusta voidaan tehdä useista eri näkökulmista. Tässä tutkimuksessa keskitytään lähinnä sosiologiseen perhetutkimukseen, ja lapset nähdään lapsuustutkimuksen uuden paradigman mukaisesti sosiaalisina toimijoina, jotka ovat aktiivisia toimijoita omassa elämässään. Psykologisen tutkimuskirjallisuuden vähäisyys suhteessa muuhun yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen on valinta, jota perustelen yksityisiksi mielletyn perheen ja lapsuuden tuomisella sosiaalisiksi ja yhteiskunnallisiksi kysymyksiä.

Tutkimuksen tarkoituksena on tutkia lasten läheissuhteita lasten itsensä kuvaamina. Perinteisesti lapsuutta ja lasten elämää on tutkittu aikuisten näkökulmasta tuomalla esiin aikuisten näkemyksiä ja käsityksiä (Christensen & James 2000, 2). Aikuisia – yleensä lapsen vanhempia, hoitajia tai opettajia sekä muita ammatti-ihmisiä – on pidetty parhaina asiantuntijoina, sillä heidän on nähty olevan kyvykkäämpiä tuottamaan objektiivista ja luotettavaa tietoa lapsiin liittyen. Lapsilta saatavaa tietoa on pidetty epäluotettavana ja riittämättömänä tutkimuksen tarkoituksiin. (ks. Ritala-Koskinen 2001, 66–67.) Lapsen oman näkökulman esilletuominen on nykyisissä lapsia koskevis- sa tutkimuksissa tuotu yhä useammin esille, mutta lisää tutkimustietoa lasten arjesta ja läheissuhteista tarvitaan edelleen. Keski- tai myöhäislapsuuttaan (Brannen ym. 2000, 6–7; Pulkkinen 1999) elävät 11–12-vuotiaat lapset ovat kiinnostava tutkimuskohde, sillä toisaalta he ovat edelleen hyvin kiinnittyneitä perheeseensä, mutta toisaalta siinä samassa kontekstissa he neuvottelevat tilaa uusille sosiaalisille elämänalueille ja ihmissuhteille (Brannen ym. 2000, 6–7).

Lasten kyky kertoa omasta elämästään on huomattu, ja lasten kokemuksille, tulkinnoille ja kuvauksille nykyajan perheestä on pyritty antamaan tilaa (O’Brien ym. 1996, 85–86). Lapset ovat kyvykkäitä kertomaan suhteistaan muihin ihmisiin, kun heille annetaan siihen mahdollisuus. Jokapäiväisessä elämässään lapsilla on laajaa sosiaalista kompetenssia (ks. Alanen 2005, 35), jota pyritään tässä tutkimuksessa selittämään ja

analysoimaan. Kontekstina toimii perhe lapsen omasta näkökulmasta – lapsille annetaan mahdollisuus määritellä perhe, sukulaiset ja muut läheiset haluamallaan tavallaan. Heidän arjen vuorovaikutustaan ja tunteitaan pyritään ymmärtämään erityisesti perhesuhteissa. Huomiota kiinnitetään myös lasten toimijuuteen ja osallisuuteen sekä niiden vaikutuksiin lasten arjessa ja läheissuhteissa. Tytöillä ja pojilla oletetaan aikaisemman tutkimuksen valossa olevan joitakin eroavaisuuksia kokemuksissaan ja näkemyksissään perhe-elämästään ja muusta arjestaan, joten tarkastelun kohteena ovat myös sukupuolten väliset mahdolliset eroavaisuudet.

Varsinaiset tutkimuskysymykset ovat:

1. Mitä läheissuhteita lapset määrittelevät ja miten he niitä kuvaavat?
2. Millaisia tunteita ja vuorovaikutusta lasten perhesuhteissa ilmenee?
3. Millaisina lasten perhesuhteet näyttäytyvät lasten toimijuuden ja osallisuuden näkökulmasta?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Luku viisi keskittyy tutkimuksen toteutuksen käsittelyyn. Ensin menetelmällisiä asioita tarkastellaan lasten ja lapsuuden tutkimisen näkökulmasta, ja esitellään lasten ja lapsuuden tutkimisen lähtökohtia. Seuraavaksi menetelmäosiossa esitellään tutkimusaineisto, aineistonkeruumenetelmät erikseen lasten haastatteluja, verkostokarttaa ja aikajanaa sekä lasten päiväkirjoja tarkastellen, sekä analyysimenetelmät. Lopuksi lasten ja lapsuuden tutkimisen eettisiä puolia käsitellään sekä aikaisempiin tutkimustuloksiin viitaten että tämän tutkimuksen eettisiä näkökulmia pohtien.

5.1 Lasten ja lapsuuden tutkiminen

Voiko lapsia tutkia samalla tavalla kuin aikuisia, vai tarvitaanko siihen erityisiä menetelmiä? Perinteisesti lasten tutkimista on pidetty kaksijakoisesti joko täysin erilaisena tai täysin samanlaisena kuin aikuisten tutkimista. Viime aikoina on kuitenkin esitetty, että monet metodologiset kysymykset eivät riipu tutkittavan iästä. (Punch 2002.) Nykyisissä tutkimuksissa lasten erityisyyden huomioiminen näyttäytyy lähinnä epätasavertaisen valta-asetelman, lasten kognitiivisten valmiuksien ja eettisten kysymysten huomioimisessa (Helavirta 2007). Joka tapauksessa lapsuus on ensisijaisesti suhteellinen käsite, joka perustuu suhteeseen erilaisen aikuisuuden kanssa (Jenks 1992).

On esitetty, että ”lapset ovat paras lähde lapsuuden ymmärtämiseen” (Corsaro 1997, 103). Sosiologisessa lapsuustutkimuksessa on tapahtunut suuria muutoksia viime vuosikymmeninä sen suhteen, millaisena lapsuus ja lapset nykyään nähdään. Lähtökoh- ta on aikaisemmin ollut aikuiseksi kasvaminen [*becoming*], kun taas nykyisin korostetaan lapsena olemista [*being*] ja sen merkitystä (Harden ym. 2000). Nykyinen käsitys lapsuudesta sosiaalisena ilmiönä poikkeaa paljon lapsuuden naturalistisista malleista. ”Luonnollisesta” lapsuudesta on kiistelty jo pitkään, ja erilaisten mallien mukaan lapset

on nähty kuvainnollisesti muun muassa pieninä syntisinä paholaisina, sivistymättöminä villi-ihmisinä, viattomina enkeleinä, kehittymättöminä alkioina tai keskeneräisinä projekteina. Vaikka osa näistä näkemyksistä onkin jo satoja vuosia vanhoja, on syytä muistaa, että ne elävät edelleen erilaisissa lapsia koskevissa käytännöissä ja käsityksissä. (Smart ym. 2001, 1–13.)

Uuden paradigman, niin sanotun uuden lapsuustutkimuksen mukaan lapset nähdään sosiaalisina yksilöinä, joilla on kyky toimia, olla vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin ja vaikuttaa sosiaaliseen maailmaan. ”Uuteen lapsuustutkimukseen” kuuluu olennaisena osana lapsikeskeisyys, joka nähdään eri tavalla kuin aikaisemmin. Ensinnäkin lapsikeskeisessä tutkimuksessa lapset nähdään sosiaalisina toimijoina, joiden näkemykset on otettava tosissaan. Toiseksi lapsikeskeisessä tutkimuksessa lapset nähdään oman elämänsä jäsentäjinä ja rakentajina, ei vain passiivisina lapsuuden sosiaalisten konstruktioiden objekteina. Kolmantena keskeisenä nykyisen lapsikeskeisen tutkimuksen piirteenä on lasten sosiaalisen kompetenssin selittäminen ja analysoiminen. (Ks. Alanen 2005, 35.)

Lapsen oikeuksien näkökulma on olennainen osa lapsiin liittyvää tutkimusta, ja näkökulman voidaan 2000-luvun alkupuolella nähdä olevan eräänlaisessa murrosvaiheessa. Suomi, kuten muutkin Pohjoismaat, on nähty edelläkävijänä lasten oikeuksien toteuttamisessa ja niiden puolestapuhujana (Kjørholt 2002). YK:n Lapsen oikeuksien sopimus on merkittävä sopimus niin lasten itsensä kuin tutkimuksenkin kannalta, sillä sopimusta on sovellettu lasten ja lapsuuden tutkimuksessa. Sopimuksen päätteeseihin sisältyy lapsen oikeus suojeluun, oikeus yhteiskunnan voimavaroihin ja oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (UNICEF 2011). Keskeisellä sijalla sopimuksessa on lapsen oikeus kehittyä, minkä takaamiseksi tarvitaan myös tutkimustietoa.

Ikä on otettu uudessa sosiologisessa lapsuustutkimuksessa huomioon sosiaalisena muuttujana, jolloin lapsen iän vaikutusta tutkimukseen ei kiisteta, mutta sitä ei pidetä naturalistisena selityksenä lasten toiminnalle (Harden ym. 2000). Kehityspsykologiassa lapsen ikä käsitetään kronologisena ikänä, jossa lapsen kognitiivinen kyky kehittyy lapsen kasvaessa (esim. Piaget 1969). Martin Woodhead (2005) on kritisoinut kehityspsykologisen tutkimuksen liiallista yleistämistä lasten oikeuksien kannalta. Hän erottaa kehityspsykologisen lapsitutkimuksen ja niin sanotun uuden lapsuustutkimuksen toisistaan, ja pitää sosiaalisen konstruktionismin ja sosio-kulttuurisen

näkökulman yhdistelmää parempana vaihtoehtona kehityspsykologisesti orientoituneelle lapsitutkimukselle. Woodheadin mukaan perinteisen kehityspsykologisen tutkimuksen ongelmana on, että se ei ota riittävästi huomioon lapsuuden erilaisia konteksteja, kulttuurisia prosesseja tai lasten toimintakykyä ja aktiivista roolia yhteiskunnassa. (Woodhead 2005.) Lasten oikeudet ja kehityspsykologinen tutkimus ovat kiinteästi nivoutuneet toisiinsa lapsen kehityksen oikeuttamisen kautta, mutta on pyrittävä löytämään myös muita ajattelutapoja. Kaikki lapset eivät kehity samalla tavalla tai samanaikaisesti, eri kulttuureiden lasten välillä on suuria eroja ja myös eri elämäntilanteet vaikuttavat merkittävästi lasten elämään.

Lallukan (2003) mukaan iällä on monenlaisia ulottuvuuksia, kuten biologisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja kokemuksellisia. Ikä ei ole vain luonnollinen fakta, jolla mitataan yksilön kykyjä ja taitoja, ja jolla eri yksilöt saavat eronsa. Loppujen lopuksi esimerkiksi tutkimuksessa on vaikea havaita, onko iällä vaikutusta johonkin asiaan vai ei. Iän merkitykset voivat olla monitahoisia ja ristiriitaisia: toisaalta se voi olla joustava ja tilannekohtainen ja toisaalta taas jäykkä, erotteleva, luokitteleva ja poissulkeva. Sen avulla voidaan asettaa rajoja sekä lapsuuskonstruktion sisällä että lasten ja aikuisten välisissä suhteissa. (Lallukka 2003, 14.)

5.2 Aineisto

Aineisto on kerätty 11–12-vuotiaita lapsilta osana Children's Emotional Security in Multiple Family Relations (EMSE) –tutkimusprojektia. Aineistonkeruumenetelminä on kerätty kahdella pääasiallisella tavalla: laadullisilla haastatteluilla ja elektronisella matkapuhelinpohjaisella päiväkirjamenetelmällä. Oma tutkimusaineistoni koostuu yhteensä 14 lapsen, seitsemän tytön ja seitsemän pojan, teemahaastatteluista, niissä tehdyistä verkostokartoista ja aikajanoista sekä kännykkäpäiväkirja-aineistosta. Taulukossa 1 näkyy tutkimukseen osallistuneiden lasten nimet pseudonyymeiksi muutettuina sekä lapsen ikä ja perhemuoto. Lasten keskimääräinen ikä oli 11,5 vuotta. Muita taustatietoja taulukossa näkyvien lisäksi (lukuun ottamatta lapsen oikeaa nimeä ja hänen puhelinnumeroaan) ei nähty tarpeellisiksi kysyä, sillä lapsen haluttiin itse saada mahdollisuus määritellä perhettään ja kertoa perhesuhteistaan.

TAULUKKO 1: Tutkimukseen osallistuneiden lasten taustatiedot

Lapsi (pseudonyymi)	Ikä (v)	Perhemuoto esitietolomakkeen perusteella
Aino	11	Ydinperhe
Heidi	12	Ydinperhe
Kiia	11	Ydinperhe
Laura	12	Yhden vanhemman perhe
Nella	12	Ydinperhe
Pinja	11	Ydinperhe
Viivi	11	Ydinperhe
Elias	12	Ydinperhe
Jukka	12	Ydinperhe
Matias	12	Ydinperhe
Oskari	11	Ydinperhe
Roope	12	Uusperhe
Samu	11	Ydinperhe
Tommi	11	Ydinperhe

Tutkimusprojektiin osallistuneet koulut valittiin keskisuuresta kaupungista ja sen ympäristökunnista Pohjois-Pohjanmaalta, koska niiden nähtiin edustavan tyypillisimmillään ”keskivertoa” suomalaista koulua. Tyttöjen haastattelut on tehnyt professori Kimmo Jokinen (H₁) Jyväskylän yliopiston perhetutkimuskeskuksesta ja poikien haastattelut kasvatustieteen väitöskirjaa tekevä Minna Harju-Veijola (H₂) syksyn 2010 ja kevään 2011 välisenä aikana. Kännykköpäiväkirja-aineisto on kerätty 1.11.–7.11.2010 kerran päivässä tehtävinä kysymyksinä. Luvat saatiin rehtorilta ja koulutoimen johtajalta, oppilailta itseltään sekä heidän vanhemmiltaan.

Aineisto on osa monitieteistä EMSE-tutkimusprojektia Suomen Akatemian rahoittamassa lasten terveyden ja hyvinvoinnin SKIDI-KIDS – tutkimusohjelmassa. EMSE-hankkeessa tutkitaan lasten emotionaalista turvallisuutta moninaisissa perhesuhteissa. Emotionaalisella turvallisuudella tarkoitetaan lasten turvallisuuden ja luottamuksen kokemista ja niiden rakentamista perhekontekstissa. Tutkimuksessa pyritään saamaan uutta teoreettista ja metodologista tietoa lasten elämästä nyky-yhteiskunnasta, ja sitä kautta tukemaan myös lasten ja perheiden kanssa työskenteleviä

asiantuntijoita. EMSE-tutkimuksen pääkysymykset ovat: miten lapset rakentavat ja ylläpitävät emotionaalista turvallisuuttaan haastavissa ja usein riskeinä pidetyissä monimutkaisissa perhesuhteissa; mitkä tekijät sitä tukevat tai estävät ja miten lapset rakentavat, määrittelevät ja pitävät yllä perhesuhteita muuttuvassa ja haastavassa elämäntilanteessa. Lisäksi projektissa kehitetään tutkimusmetodeja, erityisesti päiväkirjamenetelmää, joiden avulla lasten arkielämää ja hyvinvointia voidaan tutkia. Tutkimusaineistoa kerätään erilaisissa perhemuodoissa ja perhesuhteissa eläviltä lapsilta: sijaisperheiden lapsilta, fyysistä tai henkistä väkivaltaa kokeneilta lapsilta sekä ero-perheiden lapsilta. Lisäksi niin sanottuna vertailuaineistona on tässäkin tutkimuksessa käytetty aineisto, joka on kerätty kahdelta koululuokalta.

5.3 Aineistonkeruumenetelmät

Usealla erilaisella aineistonkeruumenetelmällä on pyritty täydentämään toisiaan ja saamaan vivahteikkaampi kuva lasten arjesta. Lasten haastatteluita ja niissä tehtyjä verkostokarttoja ja aikajanoja on pyritty syventämään päiväkirjametodilla. Jokaisessa menetelmässä on kerätty laadullista aineistoa, jolloin tutkimuksen lähestymistapaa voidaan kuvata 'laadullisuuden perustuvaksi' (Mason 2006) tai laadulliseksi monimenetelmällisyydeksi (Gabb 2009). Laadullisuuden perustuva [*qualitatively driven*] lähestymistapa tarjoaa potentiaalisia mahdollisuuksia luoda uusia tapoja ymmärtää sosiaalisen kokemuksen kompleksisuutta ja sen erilaisia konteksteja. Mason ehdottaa, että sosiaalista tutkimusta tekevän tulisi mieluummin ajatella moniulotteisten tutkimusstrategioiden kautta, kuin erotella tiukasti ja rajoitteisesti ”puhdas” kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus toisistaan – ovathan kokemuksemme sosiaalisista suhteista myös moniulotteisia. (Mason 2006.)

Laadullisen monimenetelmällisyyden [*qualitative mixed methods*] avulla voidaan lisätä ymmärrystä arjen perhesuhteista ja läheisyyden kokemuksista perheissä sekä tuottaa moniselitteistä tietoa perheenjäsenten vuorovaikutussuhteista. Gabb (2009) varoittaa luomasta liian ”siloteltua” kuvaa perheistä yhdistelemällä aineistot valmiiksi kokonaisuudeksi. Hänen mukaansa avoimiksi jätetyt, perheenjäsenten kokemuksiin perustuvat yksityiskohdat [*empirical loose ends*] antavat moniulotteisemmän kuvan tutki-

tuista ilmiöistä, eikä ”sotkuisuus” tarkoita analyyttisen täsmällisyyden heikentymistä. (Gabb 2009.) Lasten teemahaastatteluilla pyritään saamaan tietoa lasten elämän pysyvimmistä aspekteista, kun taas päiväkirjat antavat tietoa arkielämän nopeasti vaihtuvista aspekteista, joita voi olla vaikea muistaa pidemmän ajan kuluttua. Myös lasten haastatteluissa tekemät verkostokartat ja aikajanat ovat tärkeä osa aineistoa, ja niitä voidaan pitää ”tehtäväkeskeisinä” visuaalisina menetelminä antaa lasten ilmaista ajatuksiaan ja näkemyksiään ”puhekeskeisten” menetelmien rinnalla (James, Jenks & Prout 1998).

5.3.1 Lasten haastattelut

Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan haastattelun suurimpana etuna voidaan pitää joustavuutta, sillä haastattelijalla on mahdollisuus esittää kysymyksiä uudelleen, oikaista väärinkäsityksiä, selventää ilmausten sanamuotoja ja käydä dialogia haastateltavan kanssa. Lisäksi tutkija ei ole sidottu kysymään kysymyksiä tietyssä järjestyksessä, eikä kysymyksiin vastaaminen ole tietokilpailu, joten oikeita tai vääriä vastauksia ole. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.) Joustavuus näkyi haastatteluissa siinä, että vaikka teemat olivat etukäteen harkittuja, haastattelutilanteessa pystyttiin syventymään juuri haastateltavan kannalta keskeisiin teemoihin, ja esittämään tarkentavia lisäkysymyksiä tai muotoilemaan kysymys uudella tavalla. Tässä tutkimuksessa haastattelu oli perusteltu aineistonkeruumenetelmä myös aiheen kannalta, koska tutkimuksessa haluttiin korostaa tutkimukseen osallistuneiden lasten subjektiivisuutta, ja antaa lapsille mahdollisuus olla aktiivisia merkitysten luojia (ks. Hirsjärvi & Hurme 2009, 35).

Haastattelu lähtee oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia tällä menetelmällä (Hirsjärvi & Hurme 2009, 48.). Toisaalta haastattelua aineistonkeruumenetelmänä on kritisoitu siitä, ettei siinä pystytään saamaan esille ”totuutta”, ja että haastateltavilla on joskus tapana antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia (Hirsjärvi & Hurme 2009, 35; Tuomi & Sarajärvi 2009, 73). Lisäksi on muistettava, että lapsen, kuten kenen tahansa, haastatteleminen on vuorovaikutuksellinen tilanne, jossa sekä lapsi että haastattelija tuottavat keskustelun sisällöt yhdessä (Alasuutari 2005, 162). Kokemukset, jotka tuodaan haastattelussa esille, ovatkin haastattelijan ja lapsen yhdessä tuottamaa todellisuutta, eivätkä autenttisia lapsen kokemuksia tai ns. ”lapsen äänen” esiintuomista. Joka tapauksessa haastattelu on säilyttänyt

asemansa laadullisen tutkimuksen vertauskuvana, joka antaa haastateltaville hyvän mahdollisuuden kertoa omasta elämästään (Gabb 2009).

Haastattelut oli suunniteltu huolellisesti lapsia ajatellen. Haastattelun luottamuksellisuus, vapaaehtoisuus sekä nauhoitusasiat käytiin jokaisen lapsen kanssa läpi ennen haastattelun nauhoituksen aloittamista. Kaikki haastateltavat yhtä poikaa (Jukka) lukuun ottamatta suostuivat haastattelun nauhoittamiseen. Jukan pyynnöstä hänen haastatteluun ei nauhoitettu, vaan se kirjoitettiin käsin. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina, jolloin esimerkiksi perhesuhteisiin sisältyvä ryhmädynamiikka ja valtahierarkia eivät päässeet vaikuttamaan haastattelutilanteeseen (Hirsjärvi & Hurme 2009, 63). Toisaalta perheenjäsenten ryhmähaastatteluiden kautta voi olla mahdollista nähdä yksilöiden toimintaa arkisella tasolla ja perheenjäsenten välisen vuorovaikutuksen dynaamista ja hierarkkista luonnetta (Gabb 2008, 154–159).

Teemahaastattelua kutsutaan puolistrukturoiduksi menetelmäksi, koska haastattelun aihepiirit ja teema-alueet ovat kaikille samat, mutta sen kysymysten asetteluun muoto tai järjestys ei ole olennaista. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 48.) Haastatteluissa eri teema-alueita oli kaikkiaan viisi: lapsen perhe ja perhesuhteet; arki ja rutiinit; lasten kasvatusta, toimijuus ja osallisuus; perheen tunnelma ja tunnesuhteet; sekä tulevaisuus (liite 1). Lapset täydensivät haastattelun alkupuolella myös sosiaalisen verkostokartan ja aikajanan. jonne he merkitsivät omaan perheeseen, sukulaisiin ja muihin läheisiin ihmisiin kuuluvat ihmiset haluamallaan tavalla. Verkostokartan täyttäminen antoi haastattelijalle mahdollisuuden kysyä tarkentavia kysymyksiä verkostokartalle merkittyihin suhteisiin liittyen.

Lasten haastattelemisessa on otettava huomioon myös haastattelun konteksti, joka tässä tutkimuksessa oli koulu. Scott (2000) toteaa, että konteksti on lasten haastattelemisessa erityisen tärkeä, koska lapsen persoonallisuuden ilmaisu voi olla hyvin erilaista erilaisissa sosiaalisissa maailmoissa, kuten koulussa ja kotona. Käyttäytyminen ja asenteet voivat koulussa poiketa siitä, mitä ne ovat kotona. (Scott 2000). Haastattelussa pyrittiin kuitenkin luomaan rauhallinen ja luottamuksellinen ilmapiiri, jossa lapsi saa olla oma itsensä, eikä hänen tarvinnut yksilöhaastattelussa välittää ikätovereidensa mielipiteistä. Koulu haastattelupaikkana valittiin sekä käytännön syistä että eettiset periaatteet huomioon ottaen. Lasten haastattelemisessä koulussa on kätevää sekä lasten että haastattelijoiden kannalta. Koulu on lapselle tuttu ja turvallinen paikka keskustella vierain aikuisen kanssa, ja lapset saattavat olla suostuvaisempia tutkimuksen tekemi-

seen saadessaan käyttää koulu-aikaa haastatteluun. Tutkijoiden kannalta suuren lapsijoukon haastattelu lasten omissa kodeissa olisi ollut vaivalloista ja aikaa vievää, varsinkin kun haastattelijat asuivat eri paikkakunnilla. Toisaalta lapsen voi olla vaikea erottaa haastattelutilannetta koulumaailmasta, jossa kysymyksiin on totuttu antamaan oikeita tai vääriä vastauksia.

Myös haastattelujen kesto on tärkeä ottaa huomioon. Hirsjärvi ja Hurme (2000, 130) toteavat, että lapsen haastattelu kestää otettava tutkimuksessa huomioon, koska lapsen voi olla vaikea keskittyä pitkiä aikoja. Haastattelut kestivät puolesta tunnista tuntiin. Suurin osa lapsista jaksoi keskittyä hyvin haastattelun loppuun asti, mutta joillakin lapsilla ilmeni loppua kohden keskittymiskyvyn hiipumista ja turhautumista, mikä saattoi johtua haastattelun liian pitkästä kestästä. Esimerkiksi Tommi oli liikuttanut tuoliaan edes takaisin koko haastattelun ajan, ja loppua kohden tuolin liikuttelu kiihtyi. Viimeisissä kysymyksissä lapsen oli erityisen vaikea keskittyä kysymyksiin vastaamiseen:

H₂: Osaatko sanoa yhden tai kaksi, mikä on kaikista kivointa?

Tommi: *Ai tässä nykyisessä?*

H₂: Joo, ei enää tulevaisuuden?

Tommi: *Mikä se kysymys oli?*

H₂: (Haastattelija toistaa kysymyksen)

Tommi: *Että semmonen ylipäätensä on.*

Joihinkin asioihin vastaamiseen saattoi vaikuttaa myös lasten kyky muistaa tapahtuneita asioita. Useimmiten lapsen oli vaikea muistaa kauan aikaa sitten tapahtuneita asioita, mutta joissain tapauksissa myös pari päivää sitten tapahtuneita asioita oli vaikea muistaa. ”En muista” tai ”en tiedä” –tyyppiset kysymykset voivat kertoa myös haluttomuudesta kertoa asioita vieraille tutkijalle tai kysymyksen vaikeudesta.

Haastatteluissa tulisi välttää usean asian kysymistä samanaikaisesti tai haastateltavan keskeyttämistä. Usean asian yhdenaikainen kysyminen johti helposti siihen, että lapsi vastasi vain viimeisimpään asiaan, eikä haastattelija enää palannut kysymyseen myöhemmin. Tässä esimerkissä haastattelija kysyy viittä asiaa samassa kysymyksessä, ja lapsi tarttuu viimeisen vaihtoehdon kuvailemiseen:

H₁: -- Onkos sitten sulla huolta jostain teidän perheenjäsenistä tai noista läheisistä ihmisistä että ne on surullisia tai niitä kohdellaan väärin tai niille käy huonosti tai ne käyttää liikaa alkoholia?
Nella: *Ei meillä ku, meilläkin oli viime kesänä yhet häät, ni iskäkin oli vissii yks niistä ainoista jotka pysty ajaa autoa, että meillä ei juua liikaa alkoholia tai silleen että.*

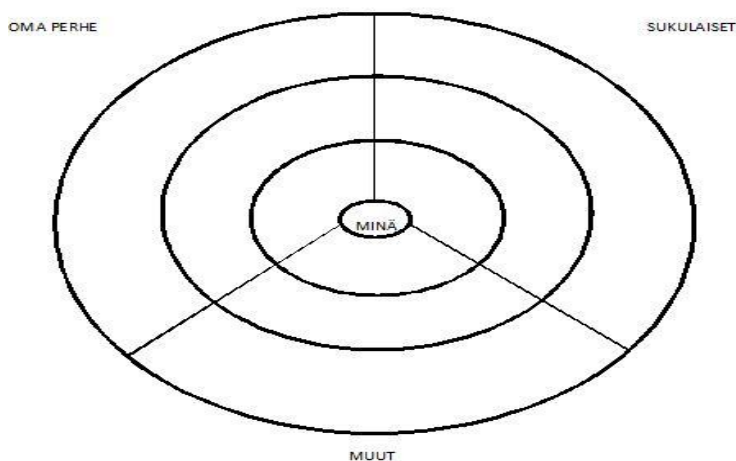
Myös keskeytyksiä tapahtui jonkin verran haastatteluissa, mikä on varmasti yleistä kaikissa haastatteluissa, onhan haastattelemisen dialogia kahden ihmisen välillä. Haastattelija saattoi tarttua johonkin lapsen kertomaan asiaan kesken puheen, jolloin asian esittäminen jäi kesken. Lapset usein kuitenkin jatkoivat kertomaansa asiaa haastattelijan keskeytyksen jälkeen, tai haastattelija palasi asiaan myöhemmin uudelleen.

Nauhoitettujen haastattelujen litteroimisen eli auki kirjoittamisen on tehnyt poikien osalta Minna Harju-Veijola, kun taas tyttöjen haastattelut ovat omia litterointejani. Hirsjärven ja Hurmeen (2009) mukaan esimerkiksi taukojen pituudet tai huokaukset kuuluvat tarkan keskusteluanalyysin litteroinnin ominaisuuksiin, joten tässä tutkimuksessa litterointi tehdään ainoastaan sanatarkasti tarkempia yksityiskohtia huomioonottamatta. Tässä tutkimuksessa litteroitu sivumäärä oli yhteensä 172 sivua, eli keskimäärin 12 sivua haastattelua kohden. Aineistoesimerkeissä on käytetty kahta viivaa ilmaisemaan, että puheesta on jätetty jotakin kirjoittamatta. Haastateltavan puheenvuoroa tukevat haastattelijan lyhyet ilmaisut (esim. ”ymm”, ”joo”) on jätetty aineistoesimerkeistä pois tarkoituksena olla rikkomatta haastateltavan puheenvuoroa. Lisäksi aineistoesimerkkien selkeyttämiseksi on jätetty joitain sisällölle merkityksettömiä tilkesanoja (esim. ”niinku”, ”tota”) pois. Hakasulkuihin on merkitty lukijan kannalta tarpeellisia selityksiä esimerkiksi läheissuhteista.

5.3.2 Verkostokartta ja aikajana

Verkostokartan ja aikajanan tekeminen osana haastattelun kulkua antoi lapsille mahdollisuuden muuhunkin kuin keskustelupainotteiseen ilmaisuun. Lapsille tehtävässä tutkimuksessa on usein painotettu niin sanottua lapsiystävällisiä tutkimusmenetelmiä, ja erilaisia piirtämis- ja kirjoittamistehtäviä voidaan pitää osana niitä (Harden ym. 2000).

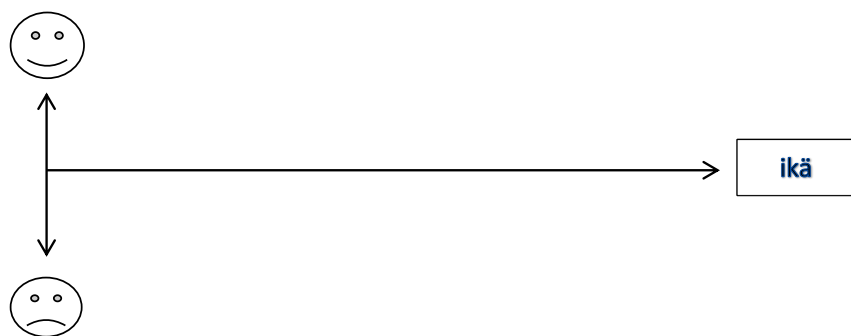
Verkostokartan avulla lapsi sai määritellä perheensä omalla tavallaan annettujen raamien puitteissa omaan perheeseen, sukulaisiin ja muihin läheisiin (kuvio 1). Näämä kolme aluetta olivat läheissuhteiden verkostokartassa jaettu kolmeen kehään kuvaamaan suhteen läheisyyttä, ja keskellä verkostokarttaa oli lapsi itse.

KUVIO 1. Verkostokartta

Verkostokartta on puolistrukturoitu kvalitatiivinen menetelmä, joka on luova ja joustava menetelmä tutkittaessa lasten sosiaalisia maailmoja. Verkostokarttaa on käytetty moniin eri tarkoituksiin selvittäessä tai tutkittaessa ihmisen tukiverkostoja tai sosiaalisia suhteita. Esimerkiksi lastensuojelutyössä verkostokarttaa voidaan käyttää selvittämään, keitä lapsi katsoo kuuluvan perheeseensä ja keitä läheisiä ja tärkeitä ihmisiä hän verkostokarttaan laittaa. Verkostokartan avulla saadaan selville ihmissuhdekokonaisuuksia lasten erilaisissa sosiaalisissa maailmoissa. Yleensä verkostokarttaan merkitään myös niiden ihmisten väliset suhteet, jotka sinne on merkitty, sekä suhteiden laatu. (Sosweb 2011.) Verkostokarttaja on erilaisia, ja tässä tutkimuksessa käytetty verkostokartta poikkeaa esimerkiksi Tracyn ja Whittakerin (1990) kehittämästä mallista, jossa verkostokartta on jaettu kolmeen sijaan seitsemään eri sektoriin: kotitalouteen, muuhun perheeseen, työhön/kouluun, erilaisiin organisaatioihin, ystäviin, naapureihin ja virallisiin palveluihin. Perusidea on kuitenkin sama: tarkoituksena on selvittää, ketkä ovat lasten mielestä tärkeitä heidän elämässään ja millaisia kokemuksia heillä on vuorovaikutuksesta, tuesta ja läheisyydestä läheistensä kanssa.

Aikajanaa käytettiin selvittämään lapsen perheessä tapahtuneita mukavia ja ikäviä muutoksia (kuvio 2). Lasta kannustettiin laittamaan kartalle sellaisia asioita, joita hän nimenomaan itse pitää tärkeänä.

KUVIO 2. Aikajana

Aikajanaa on verkostokartan tapaan käytetty työmenetelmänä sosiaalityössä. Sen avulla lapsen on mahdollista rakentaa henkilökohtaista historiakäsitystään. Esimerkiksi perheen historiaa tutkittaessa on voitu käyttää useiden perheenjäsenten aikajanoja rinnakkain ottamalla huomioon usean perheenjäsenen näkökulma. (Sosiaaliportti 2011.) Aikajanan avulla voidaan konkreettisesti tarkastella erilaisia riippuvuussuhteita, tapahtumia ja käsitteitä.

5.3.3 Lasten päiväkirjat ja päiväkirjametodi

Lapset vastasivat erilaisiin kysymyksiin matkapuhelimen välityksellä kerran päivässä viikon mittaisen periodin ajan. Kännykkäpäiväkirjassa kysymykset käsittelivät sekä tunnetiloja (seitsemän strukturoitua seitsenportaista kysymystä) sekä vuorovaikutussuhteita (kolme avointa kysymystä). Omassa tutkimuksessani olen käyttänyt pelkästään avointen kysymysten vastauksia, sillä näin ne tutkimukseni kannalta relevantteina ja koin että pystyn sillä tavalla parhaiten syventämään tutkimusta. Vuorovaikutussuhteita kuvaavat kysymykset ovat seuraavat: keiden perheenjäsenten, sukulaisten tai muiden läheisten kanssa olit tänään tekemässä esim. kasvokkain, puhelimitse; kerro tältä päivältä joku kiva tai mukava hetki perheenjäsenten, sukulaisten tai muiden läheisten kanssa (mitä tapahtui ja keiden kanssa); kerro tältä päivältä joku ikävä tai kurja hetki perheenjäsenten, sukulaisten tai muiden läheisten kanssa (mitä tapahtui ja keiden kanssa).

Päiväkirjametodia käytetään tutkimuksissa keräämään säännöllistä tietoa yksilöiden tapahtumista ja kokemuksista jokapäiväisessä arjessaan. Päiväkirjamenetelmässä aineiston keruu on intensiivistä, esimerkiksi useamman kerran päivässä tapahtuvaa (ks.

Bolger, Davis & Rafaeli 2003). Päiväkirjametodi on kehittynyt huomattavasti viime vuosina, ja erityisesti teknologian tarjoamia matkapuhelin- ja internet-viestinnän mahdollisuuksia on alettu hyödyntää tutkimuksissa. Suomessa esimerkiksi Jyväskylän yliopiston Perhetutkimuskeskus on käyttänyt ja kehittänyt päiväkirjamenetelmää tutkiessaan perheen jokapäiväistä elämää kolmessa tutkimuksessa: Pilottitutkimus vuonna 2003 (Sallinen, Rönkä, Kinnunen & Tolvanen 2007), Paletti-tutkimus vuonna 2006 (Malinen, Rönkä, Lämsä & Tolvanen 2009) ja tapaustutkimuksessa sijaisperheille (Välivaara 2009). Metodia on käytetty pikkulapsi-ikäisistä murrosikäisiin lapsiin. Tällä hetkellä käynnissä olevassa EMSE-tutkimusprojektissa päiväkirjametodia on tarkoitus kehittää edelleen.

Perheenjäsenten jokapäiväistä arkea tutkiessa päiväkirjametodia käyttämällä on mahdollisuus saada tietoa arkeen liittyvistä asioista, kuten mitä perheenjäsenet tekevät, kenen kanssa, millaista vuorovaikutus on ja millaisia tunteita he kokevat (Rönkä, Kinnunen & Sallinen 2004). Päiväkirjametodilla on mahdollista tutkia myös useiden perheenjäsenten kokemuksia samanaikaisesti, jolloin saadaan moniäänisempää tietoa perheen arjesta (ks. Rönkä, Malinen & Lämsä 2009). Menetelmässä on sekä vahvuutensa että heikkoutensa, ja siitä on kirjoitettu monia katsauksia ja metodiartikkeleita (esim. Bolger ym. 2003; Rönkä ym. 2004; Scollon, Kim-Prieto & Diener 2003). Päiväkirjamenetelmän erityinen vahvuus on tilannekohtaisen, elävän ja tarkan tiedon tuottaminen, mutta sen haasteena on menetelmän työläys ja sitovuus.

5.4 Analyysimenetelmä

Litteroinnin jälkeen aineisto analysoitiin laadullisesti teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä, eli pyrin kuvaamaan haastattelujen sisältöä sanallisesti ja järjestämään aineiston tiiviiseen ja selkeään muotoon. Lisäksi sisällönanalyysiin kuuluu aineiston pelkistäminen monipuolisuutta menettämättä, sekä tietysti uuden informaation tuottaminen. (ks. Eskola & Suoranta 1998, 138.) Sisällönanalyysi on haastava analyysimenetelmä, koska litteroitua aineistoa on usein runsaasti (Elo & Kyngäs 2007, 113), kuten tässäkin tutkimuksessa. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä aineiston analyysi ei suoraan perustu teoriaan, mutta siihen on havaittavissa selviä kytkentöjä. Lähtökohdat muistuttavat

aineistolähtöistä analyysiä, jossa edetään aluksi aineiston ehdoilla. Teoriaohjaavassa analyysissä ei kuitenkaan nojauduta vain aineistoon, vaan etsitään tulkintojen tueksi selitystä tai vahvistusta teoriasta. (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2009.)

Aloitin analyysin lukemalla haastattelut useaan otteeseen, jotta sain hyvän yleiskuvan haastattelujen sisällöstä. En ollut itse haastattelemassa lapsia, joten aineistoon perehtyminen lukemisen kautta oli merkittävä osa tutkimusprosessia. Analyysin ja teorian suhde oli omassa tutkimuksessani tiivis, koska minulla oli valmis aineisto käytävissäni jo ennen teoriapuolen kirjoittamisen aloittamista. Aineistosta ”löytämäni” alustavat teemat, esimerkiksi ristiriidat, ovat ohjanneet jossain määrin jo kirjallisuuden luentaani. Näin ollen aineisto ja teoria käyvät ikään kuin jatkuvaa vuoropuhelua toistensa kanssa.

Haastattelujen lukemisen jälkeen tein tekstinkäsittelyohjelmalla merkintöjä haastatteluihin korostamalla haastatteluja eri väreillä eri teemoihin liittyen. Sen jälkeen aloitin teemoittelun, jossa etenin yleisistä yläteemoista yksityiskohtaisempiin alateemoihin. Ensimmäisessä vaiheessa jaoin lasten läheissuhteet varsinaisiin perhesuhteisiin, sukulaisiin ja muihin tärkeisiin suhteisiin, ja tarkastelin, millaisia merkityksiä näihin eri suhteisiin liitettiin. Aineistoa lukiessani huomioni kiinnittyi näiden kolmen ryhmän selkeisiin eroavaisuuksiin merkitysten suhteen, joten jako oli mielestäni perusteltu. Nämä analysoitiin sekä verkostokarttojen että haastatteluaineistojen avulla. Perheenjäseniin liittyvät merkitykset oli oletettavasti laajin, ja sitä analysoin tarkimmin luodessani erilaisia perhesuhteisiin liittyviä alateemoja.

Analysoinnin toisessa vaiheessa, perheenjäseniin liittyvien merkitysten teemoittelussa, pyrin analysoimaan aineistoa sekä teoria- että aineistolähtöisesti. Eri perheenjäseniin, eli äitiin, isään, sisaruksiin, lemmikkeihin ja isovanhempiin liittyviä merkityksiä lasten näkökulmasta oli viisi teemaa: kiintymys ja läheisyys (myönteiset tunteet), ristiriidat (kielteiset tunteet), vuorovaikutus ja yhteinen tekeminen sekä tulevaisuus. Koska nämä kietoutuivat vahvasti myös lasten perhesuhteiden merkityksellisyyteen, päätin rikastaa analyysiä perhesuhteista kyseisillä teemoilla, mutta käsitellä niitä erikseen myös omana lukunaan (luku 7: arjen vuorovaikutus ja tunteet lasten perhesuhteissa).

Kolmas vaihe liittyi ns. uuden lapsuustutkimuksen aihepiiriin, jonka inspiroimana analysoin lasten toimijuutta ja osallisuutta sekä perheessä että kodin ulkopuolella. Pääpaino oli edelleen perhesuhteissa, mutta enemmän lasten aktiivisen

toimijuuden huomioonottaen. Toimijuuteen ja osallisuuteen liittyen analysoin, millaista toimijuutta ja osallisuutta lapset kertoivat toteuttavansa tai pystyvänsä toteuttamaan, ja miten sitä rajoitettiin, ketkä sitä rajoittivat, rajoitettiinko saman perheen sisaruksia samalla tavalla, sekä miten siitä neuvoteltiin perhesuhteissa.

Esimerkki aineiston analyysin etenemisestä on liitteessä 2, jossa esitetään sisaruksiin liittyvät ilmaiset sekä ilmaisujen kautta muodostuneet ala- ja pääluokat teemassa ”toimijuus huolenpitoa”. Toimijuus huolenpitoa sai erilaisia merkityksiä suhteessa eri perheenjäseniin. Sukulaisiin tai muihin läheisiin liittyviä ilmaisia ei esiintynyt haastatteluissa. Analyysiyksikkönä oli ilmaisu, joka muodosti selvästi erillisen temaattisen kokonaisuuden lapsen antamassa kuvauksessa. Ilmaisuja teemassa toimijuus huolenpitoa oli yhteensä 28, joista 10 liittyi huolenpitoon sisaruksista. Huolenpidosta sisaruksia kohtaan muodostui ilmaisujen perusteella yhdeksän huolenpitoon vaikuttavaa asiaa: kompetenssi, terveys ja hyvinvointi, arjen toimivuus, konkreettinen hoiva/vahtiminen, ennakointi ja estäminen, verbaalinen vaikuttaminen ja neuvottelu, abstrakti vahtiminen sekä huolenpidon haasteet. Näistä muodostui neljä lasten huolenpitoon liittyvää teemaa: terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen sisaruksen tarpeen huomioon ottaen, arjen konkreettinen huolenpito, pahoinvoinnin ennaltaehkäisy sekä huolenpidon ambivalenttius.

Yksi kuvaus ja jopa yksi lause kuvauksessa saattoi sisältää useita ilmauksia, eli eri temaattiset luokat saattoivat esiintyä samassa kuvauksessa yhtä aikaa. Esimerkiksi Viivi kuvaili huolenpitoaan siskoaan kohtaan seuraavasti: ”Jos isosisko yrittää tehdä jotain, tai on aikomassa yrittää tai jotain tälleen, niin jos ei kannata, niin mä saatan sanoa että ei kannata.” Kyseisessä ilmaisussa on havaittavissa sekä huolenpitoon liittyvää ennakointia ja estämistä että verbaalista vaikuttamista ja neuvottelua. Nämä molemmat alaluokat yhdessä abstraktin vahtimisen kanssa muodostavat yhden pääluokista, eli pahoinvoinnin ennaltaehkäisyn.

Aineiston teemoittelussa on muistettava, että sen tekeminen on aina tutkijan omaa tulkintaa haastateltujen sanomista asioista. Analyysiin on kuitenkin pyritty ottamaan mahdollisimman paljon suoria otteita lasten haastatteluista, joka paitsi rikastuttaa tulosten kerrontaa, myös mahdollistaa lukijan omienkin johtopäätösten tekemistä aineistosta. Tällöin jokaisen tutkimusta lukevan on mahdollista arvioida johtopäätösten luotettavuutta ja uskottavuutta.

5.5 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksen eettisiin kysymyksiin sitoutuminen on syytä ottaa huomioon tutkimusta tehdessä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 127). Paljon keskustelua herättänyt kysymys tehtäessä tutkimusta lasten kanssa on se, tuleeko eettisyys ottaa tällöin erityisellä tavalla huomioon, vai riittävätkö perinteiset, pääosin aikuisten tutkimuksessa käytetyt, eettiset ohjeistukset myös lasten tutkimiseen? Estolan ym. (Estola, Kontio, Kyrönniemi-Kylmänen & Viljamaa 2010) mukaan lapsille suunnattua tutkimusta ei voida tehdä hyvän etiikan mukaisesti pelkästään perinteisiä ohjeita noudattaen, sillä tutkijan ja lasten välisen suhteen erityisyys tulee ottaa tutkimuksessa huomioon. Heidän mukaansa ”huolenpidon etiikka” tarvitsee lasten tutkimisessa erityistä huomiota, mikä on mahdollista ottaa huomioon neljän Estolan ym. esittämien eettisen työkalun avulla. Ensinnäkin, tutkijan on pyrittävä ”eettiseen symmetrisyyteen”, jolloin tutkimusprojektin erilaiset piirteet ja tutkimukseen osallistuvien tarpeet muodostavat jatkumon, jossa erilaisuudet ovat sallittuja ja osallistujien tarpeita kunnioitetaan. Toiseksi, tutkijan on hyväksyttävä epävarmuus, jota hän tutkiessaan usein kohtaa. Kolmanneksi, tutkimus on nähtävä konteksti- ja tilannesidonnaisena prosessina, jossa tutkijan ja osallistujien vuorovaikutussuhteella on suuri merkitys. Viimeiseksi Estola ym. painottavat huolellisen kuuntelemisen ja huolenpidon tärkeyttä tutkimuksessa. (Estola ym. 2010.)

Lasten perhesuhteiden tutkimisessa on omat eettiset haasteensa, jotka on otettava huomioon tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Moore ym. (1996) korostavat, että perhesuhteet ovat aina intiimejä, ja niistä kerrottaessa vieraalle tutkijalle jokainen kertoo aina niitä asioita, joita haluaa tutkijan kanssa jakaa. Lojaalius perhettä tai muita läheisiä ihmisiä kohtaan voi estää lasta kertomasta joitakin asioita. Toisaalta lapset saattavat myös olla miellyttämisenhaluisia uutta vierasta aikuista eli tässä tapauksessa tutkijaa kohtaan. (Moore ym. 1996, 139). Lisäksi tutkijalla on moraalinen vastuu siitä, mitä ja miten tutkimuksessa lasten näkemyksiä julkaistaan. Tutkijan on esimerkiksi pidettävä lapsen kertoma asia salassa, jos lapsi niin itse toivoo. Haastatelluista lapsista vain yksi pyysi haastattelijaa kertomasta erästä isän henkilökohtaisiin asioihin liittyvää asiaa eteenpäin. Haastattelupätkä kertoo myös lojaaliudesta perheenjäsentä kohtaan, sillä perheessä voi olla yhdessä sovittuja sääntöjä siitä, mistä asioista saa julkisesti kertoa ja mistä ei.

Kiia: -- *no tää on nyt vähän semmonen asia mistä ei sais kertoa, mutta säähän et kerro tästä kellekään?*

H₁: En kerro.

Tutkijalla on kuitenkin myös moraalinen vastuu lasten suojeluun liittyen, mikä voi toisinaan olla ristiriidassa lapsen kertomien asioiden luottamuksellisuuden kanssa. Lapsi voi kertoa tutkijalle asioita, jotka vaativat ulkopuolisen puuttumista lapsen elämään. Näin kävi myös tässä tutkimuksessa, toisessa tapauksessa lapsi kertoi, että häneen käytettiin ruumiillista kurittamista, kun taas toinen lapsista kertoi joutuneensa koulukiusauksen kohteeksi. Samun vanhempien käyttämä ruumiillinen kurittaminen käytiin Samun kanssa läpi sekä haastattelutilanteessa että sen jälkeen koulukuraattorin kanssa. Oskarin kiusaamisasiaan liittyen haastattelija pyrki varmistamaan, että Oskari oli päässyt kertomaan asiasta esimerkiksi opettajille, ja näin hän myös kertoi tehneensä. Näin pyrittiin myös siihen, ettei lapsille olisi jäänyt ahdistavaa oloa haastattelutilanteesta, ja he saivat puhua asiasta luottamuksellisesti aikuisten kanssa.

Tutkijan ja tutkittavan välinen valta-asetelma asettaa tutkimukselle erilaisia haasteita. Tämä ei toisaalta ole mikään lasten haastattelemiseen liittyvä ”erityispiirre” - ovathan tutkijan ja tutkittavan asymmetriset valtasuhteet mukana kaikenikäisten tutkimuksessa. Lasten ja lapsuuden tutkimuksessa valta-asetelmasta tekee kompleksisempää se, että kyseessä on sekä tutkija että aikuinen, ja tutkijan on syytä ottaa huomioon valtasuhteiden merkitys tutkimuskohtaisesti reflektoiden. (ks. Lallukka 2003, 80.) Lallukka (2003, 80) toteaa hieman eriävänä mielipiteenä esimerkiksi Ritala-Koskisen (2001, 76) pohdinnalle aikuisen ja lapsen välisen epäsymmetrisen valtasuhteen tärkeydestä, että vaikka aikuisen ja lapsen välinen epäsymmetrinen valta-asetelma ei ole poistettavissa, sitä ei tule ohittaa tutkimuksen teossa.

Lasten omaa aktiivisuutta ja kykyä tehdä omia päätöksiä pyrittiin korostamaan haastatteluissa. Niin sanottuja tehtäväkeskeisiä menetelmiä, eli tässä tapauksessa verkostokartan ja aikajanan tekemistä, voidaan pitää vallan epätasapainon vähentäjänä, koska niissä voidaan esimerkiksi välttää katsekontaktia (Harden ym. 2000). Verkostokartan tekeminen teki kuitenkin monet lapset epävarmoiksi varsinkin kartan täyttämisen alkupuolella, ja lapset saattoivat varmistaa haastattelijalta, miten voi tehdä, ja oliko heidän tapansa täyttää karttaa ”oikea”. Haastattelijat pyrkivät lieventämään valta-asetelmaa korostamalla lasten omaa näkemystä:

Viivi: *Voiko isovanhemmat molemmat laittaa tähän?*

H₁: Voit laittaa ihan just sinne minne haluat.

Viivi: *Käykö tälle?*

H₁: Joo. --

Toisaalta lapsen oman tulkinnan korostaminen ei aina onnistunut, sillä haastattelija saattoi vahingossa johdatella lasta täyttämään verkostokarttaa tietyllä tavalla. Esimerkiksi Roopen tapauksessa haastattelijan vastaus antoi viitteitä siihen, keitä kartassa tulisi olla:

Roope: *Pistänpö mää niinku nimet vai?*

H₂: Sää voisit laittaa sillä tavalla, että äiti, isä, sisko, veli.

Lapsitutkimusta tekevän on syytä muistaa, että kuunteleminen on eri asia kuin kuuleminen. Monissa niin sanotut lapsikeskeisissä lähestymistavoissa on kuultu [*hearing*], muttei kuunneltu [*listening*] lapsia. Lapset eivät ole pelkkiä tutkimuksen objekteja, vaan heitä kuuntelemalla tunnustetaan ja kunnioitetaan heidän ihmisarvoansa. Lisäksi kuuntelemiseen liittyy myös yhteys teorian ja käytännön välillä: onko tutkimukseen osallistuminen oikeasti hyödyllistä tai arvokasta lapsille? (Roberts 2000.) Feministisestä tutkimuksesta tuttu ”äänien antaminen” on ollut vahvasti läsnä lapsuuden tutkimuksessa, mutta se on saanut osakseen myös paljon kritiikkiä. ”Lasten äänellä” on tarkoitettu lasten subjektiivista näkemystä ja kokemusta maailmasta, ja sen esiin tuomisella on pyritty edistämään lasten valtaistumista. Alistavien rakenteiden ja aikuiskeskeisten puitteiden vuoksi tämän toteutuminen on kuitenkin kriittisissä näkemyksissä nähty mahdottomaksi. Tutkijan puhuminen ”lapsen äänellä” ilman omien kokemustensa ja näkemysten merkitystä ei tulekaan olla tutkimuksen tarkoitus, vaan tutkijan on aktiivisesti reflektoitava näiden asioiden vaikutusta tutkimukseen ja vuorovaikutukseen tutkittavien kanssa. (Lallukka 2003, 73–74.)

Haastatteluaineistot käsiteltiin ehdottoman luottamuksellisesti kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Haastatteluaineistoja ei lähetetty sähköisesti, ne säilytettiin huolellisesti ulkopuolisten ulottumattomissa, ja kaikki tunnistamiseen mahdollistavat tiedot hävitettiin jo litterointivaiheessa. Ketään yksittäistä henkilöä ei voida tunnistaa tutkimusraportista, ja anonyymiteetti on tutkimuksen raportointivaiheessa pyritty varmistamaan pseudonyymejä eli peitenimiä käyttämällä.

6 LASTEN MONENKIRJAVAT LÄHEISSUHTEET

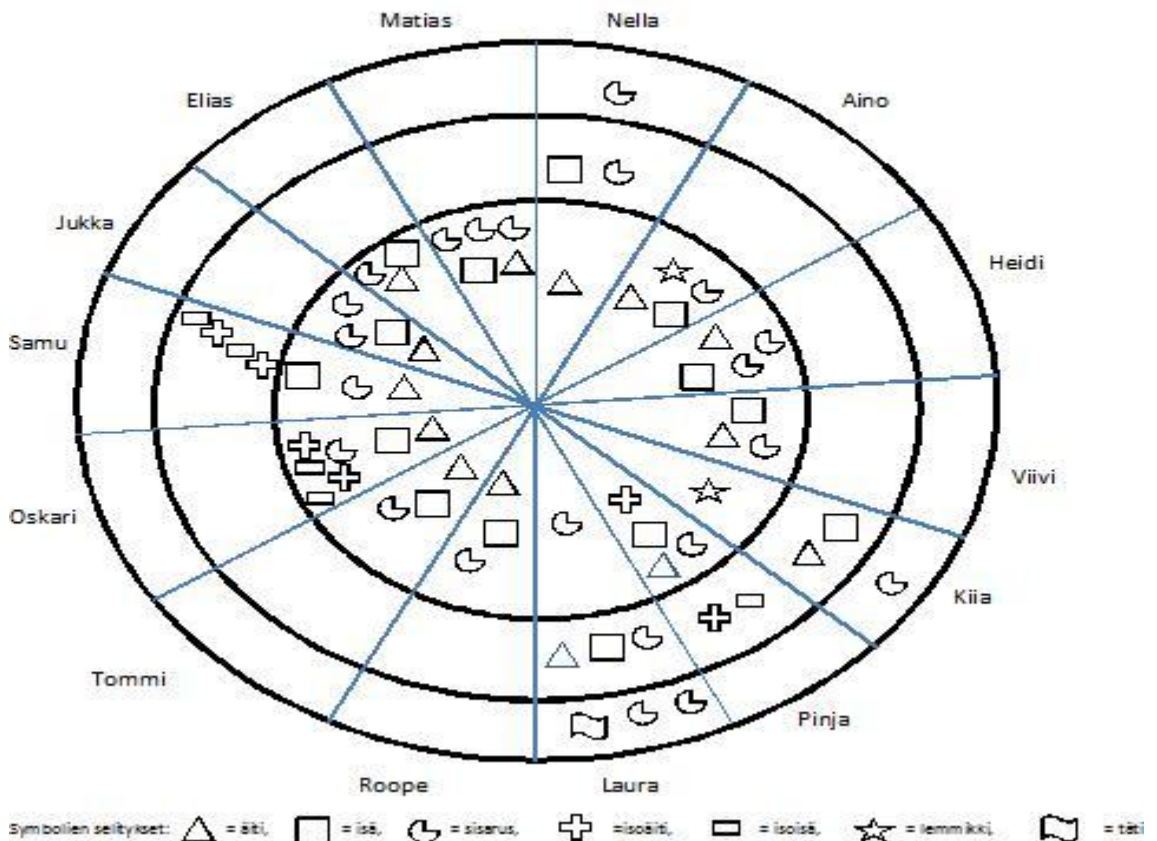
Tässä luvussa käsitellään lasten moninaisia läheissuhteita erityisesti perhesuhteiden näkökulmasta. Lasten annetaan määritellä omat läheissuhteensa itse, ja näitä määritelmiä tulkitaan sekä verkostokarttojen että muun aineiston avulla. Ensin tarkastellaan lasten verkostokarttojen kautta määritelmiä perhesuhteista sekä yleisesti kaikkien lasten verkostokartat huomioon ottaen että erityisesti neljän lapsen erilaisia verkostokarttoja tarkastellen. Tämän jälkeen esitellään lasten määrittelemiä ja kuvailemia läheissuhteita: äiti ja isä sekä yhdessä että erikseen tarkasteltuina, sisarukset, lemmikit, isovanhemmat ja muut sukulaiset sekä kaverit ja muut läheiset.

6.1 Lasten perhesuhteet verkostokarttojen avulla tarkasteltuna

Läheissuhteiden määrittelytapojen moninaisuus tuli lasten verkostokartoissa selkeästi esille. Lapset olivat monella tavalla erilaisia siinä, keitä he katsoivat kuuluvan perheeseensä, ja ketkä he kokivat läheisiksi. Suhteiden läheisyyttä analysoitiin verkostokarttojen avulla sen mukaan, keitä ihmisiä lapsi verkostokarttaan sijoittaa, ja miten lähelle tai kauas itsestään. Lasten verkostokarttojen perhesuhteet on koottu liitteeseen 3.

Kuviossa 3 on tiivistetty kaikkien lasten perhesuhteet samaan karttaan. Oikealla puolella on tyttöjen verkostokarttojen perhesuhteet ja vasemmalla poikien. Suurin osa lapsista (kolme tyttöä ja kuusi poikaa) eivät tehneet eroa perheenjäsenten läheisyyden suhteen, vaan merkitsivät kaikki perheenjäsenet samalle, läheisimmälle kehälle. Nämä lapset halusivat olla perheenjäsenten määrittelyssä tasapuolisia, mutta osa halusi vielä varmistaa haastattelijalta, onko näin mahdollista tehdä. Tytöt olivat määrittelyissään hieman erottelevampia, ja käyttivät toiseksi lähintä ja kolmanneksi lähintä kehää enemmän kuin pojat. Neljä tyttöä ja yksi poika erottelivat perheenjäsenensä eri kehille. Kukaan pojista ei laittanut ydinperheensä jäseniä muille kuin lähimmälle kehälle, kun

taas tytöistä kaksi (Nella ja Kiia) teki niin. Jokaisen lapsen perheeseen kuului molemmat vanhemmat ja vähintään yksi sisarus. Lisäksi lapsen perheeseen saattoi kuulua lemmikkieläimiä, isovanhempia ja yhdellä lapsella myös täti.

KUVIO 3. Yhteenveto lasten verkostokartoista

Äiti ja isä olivat jokaisen lapsen verkostokartassa, ja suurin osa lapsista (neljä tyttöä ja seitsemän poikaa) piti molempia vanhempia läheisimpinä perheenjäseninä sijoittaessaan heidät verkostokarttaan. Kaikki pojat laittoivat sekä isän että äidin läheisimmälle kehälle, kun taas tytöistä äidin laittoi läheisimmäksi viisi tyttöä ja isän neljä tyttöä. Loput tytöt laittoivat äidin tai isän toiseksi läheisimmälle kehälle itseään.

Sisaruksia lapsilla oli yhdestä neljään, ja perheenjäseniksi merkatut sisarukset saattoivat olla myös puolisisaruksia tai ei lainkaan biologista sukua lapselle. Sisarukset määriteltiin läheisimmäksi, toiseksi läheisimmäksi tai kolmanneksi läheisemmäksi verkostokartan kehille, ja kahdella työllä (Nella ja Laura) sisarukset oli eroteltu eri kehille läheisyyden mukaan. Roope taas laittoi noin 30-vuotiaat sisko- ja velipuolensa suku-

laisosion lähimmälle kehälle, koska ei kokenut heitä perheenjäsenikseen. He olivat Roopen isän biologisia lapsia isän edellisestä liitosta, eikä Roope ollut koskaan asunut heidän kanssaan. Nykyisin he olivat satunnaisesti tekemisissä toistensa kanssa, mutta nämä sisarukset eivät olleet Roopelle kovinkaan läheisiä. Tommilla sen sijaan oli ulkomailla adoptoitu 7-vuotias pikkuveli, jonka hän oli merkinnyt muiden perheenjäsenten kanssa läheisimmälle kehälle verkostokarttaan. Pikkuveljen adoptio tuli esille vasta haastattelun loppupuolella, ikään kuin sivumainintana säännöistä kyseltäessä. Pikkuveli oli adoptoitu viisi vuotta sitten, ja Tommi koki hänet täysin perheenjäsenekseen ja veljekseen.

Lasten kodeissa lemmikkejä oli kahdeksalla (seitsemän tyttöä ja yksi poika), ja näistä lapsista kaksi tyttöä (Aino ja Kiia) olivat merkinneet lemmikkinsä myös perheenjäsenikseen verkostokarttaan. Kiia oli heti ensimmäisenä laittamassa koiraa kartalle, mutta halusi kuitenkin varmistaa haastattelijalta, voiko näin tehdä.

H₁: -- Kirjota vaikka sinne niitten nimi, tai onks se veli, sisko, äiti tai mikä se on.
Lapsi30: *Saako laittaa koiran?*
H₁: Saa, ilman muuta.

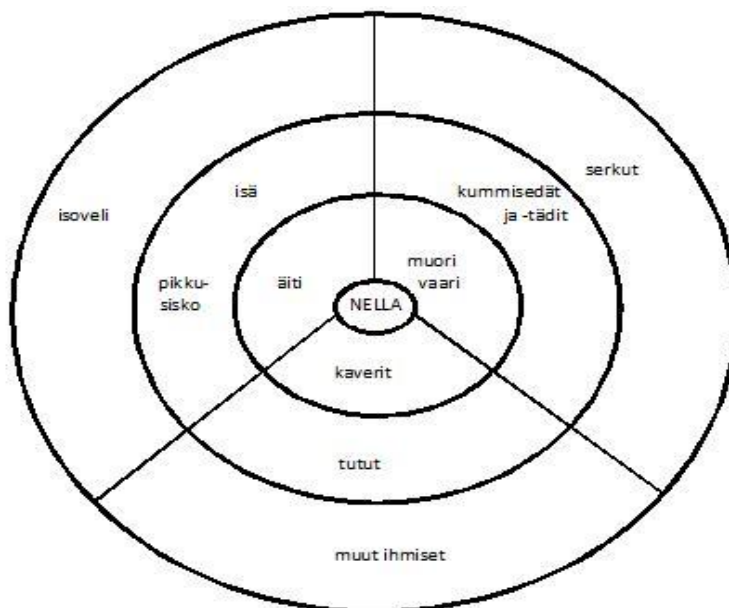
Aino taas laitto lemmikkieläimet verkostokarttaan haastattelijan rohkaistua lasta täyttämään karttaa oman näkemyksen perusteella.

H₁: Onks teillä muita perheen-, kuuluuks sun perheeseen muita kun äiti, isä ja tää pikkusisko?
Aino: *Ei. Paitsi eläimet.*
H₁: Laita vaan ne eläimetkin sinne jos ne on sun mielestä on sulle sun perheessä tärkeitä. Sä voit laittaa ne erikseen tai sitten vaan kirjottaa eläimet, ihan miten vaan.

Lasten perheenjäsenet olivat pääasiassa samassa taloudessa asuvia, mutta myös eri taloudessa asuvia ihmisiä laskettiin perheenjäseniksi (kaksi tyttöä ja kaksi poikaa). Kolme lasta (yksi tyttö ja kaksi poikaa) laski kodin ulkopuolella asuvat isovanhempansa tai osan isovanhemmistaan perheenjäsenikseen läheisimmälle kehälle muiden perheenjäsenten kanssa (Oskari), toiseksi lähimmälle kehälle eroteltuna muista perheenjäsenistä (Samu) tai kahdelle eri kehälle läheisyyden mukaan (Pinja). Pinjalla, Samulla ja Oskarilla oman kodin ulkopuolella asuvat perheenjäsenet olivat isovanhempia, Lauralla sen sijaan kodin ulkopuolella asuvat perheenjäsenet olivat siskopuolia, velipuolia sekä tati (isän sisko).

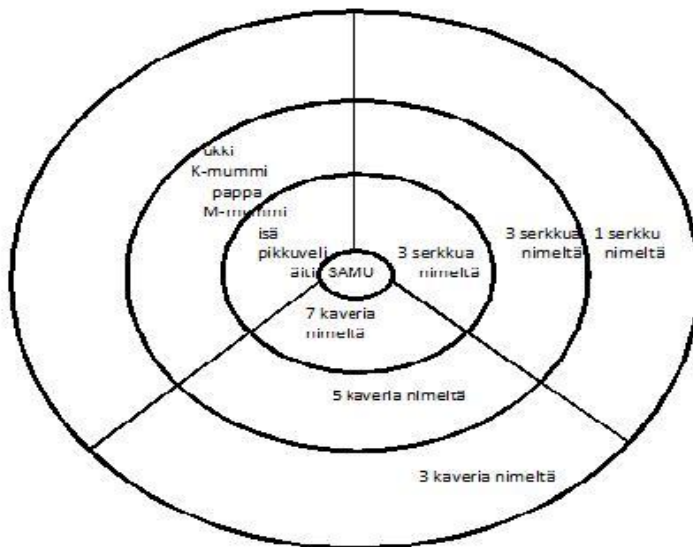
Esittelen seuraavaksi tarkemmin neljän eri lapsen – Nellan, Samun, Lauran ja Kiian – keskenään hyvin erilaiset verkostokartat, jotta lasten verkostojen erot tulevat yksityiskohtaisemmin esiin. Nämä neljä lasta jaottelivat perheenjäsenensä eri kehille, joten heidän perustelujaan jaotteluun on mielenkiintoista tarkastella. Näiden lasten lisäksi vain Pinja laittoi perheenjäsenensä eri kehille, mutta Pinjan verkostokartassa on yhtäläisyyksiä Samun verkostokartan kanssa, joten sitä ei oteta erilliseen tarkasteluun.

Nella. Nella oli lapsista ainoa, joka laittoi pelkästään äitinsä läheisimmälle kehille jaotteleamalla muut perheenjäsenet – isän, pikkusiskon ja isoveljen – ulommille kehille (kuvio 4). Hän perusteli läheistä suhdettaan äitiin sillä, että äidille oli helppo kertoa asioita. Kaukaisimmalle kehille laitetun 16-vuotiaan isoveljen kanssa Nella ei sen sijaan niin paljon jutellut. Äidin kanssa riitoja oli vähiten, kun taas muiden perheenjäsenten kanssa tuli *vedettyä rajaa, väiteltäviä tai riideltäviä normi sisarusjutuista*. Yleisesti ottaen Nellan mielestä perheessä mukavat asiat, avoimuus sekä yhteinen tekeminen ja oleminen, määrittivät pitkälti myös suhdetta yksittäisiin perheenjäseniin. Äiti, isä ja pikkusisko mainittiin päiväkirjan mukavissa hetkissä kaupassa käynnin, pelaamisen ja kylvyssä käynnin yhteydessä, kun taas isoveljestä ei ollut yhtään mainintaa.

KUVIO 4. Nellan verkostokartta.

Samu. Samu oli laittanut äidin, isän ja pikkuveljen läheisimmälle kehälle, ja kaikki isovanhemmat toiseksi lähimmälle kehälle (kuvio 5). Vaikka vain eri kehillä olevat henkilöt erotettiin analyysissä toisistaan, ainakin Samun kohdalla perheenjäsenten samalle kehälle sijoittaminen ei tarkoittanut sitä, että heidät olisi koettu yhtä läheisiksi. Hän oli laittanut perheenjäsenet kahdelle kehälle etenemään läheisimmästä kaukaisimpaan seuraavassa järjestyksessä: äiti, pikkuveli, isä, M-mummi, pappa, K-mummi ja ukki.

KUVIO 5. Samun verkostokartta

Läheisyysjaottelua selittivät Samun kohdalla erilaiset tekijät. Isän kaukaisuutta Samu selitti riitojen määrällä, joita oli isän kanssa paljon, kun taas äidin kanssa poika kertoi olevansa yleensä sovussa. Riidoista puhuminen herkisti lapsen haastattelutilanteessa, ja ne selvästi hiersivät isän ja pojan välistä suhdetta.

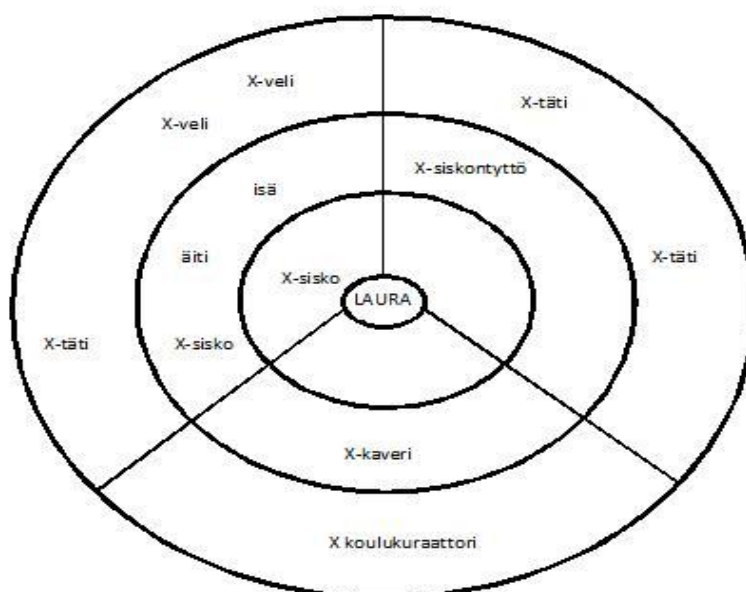
H₂: Onko tuota, äiti on kuitenkin tuossa lähimpänä. Tämä saattaa olla pöllöki kysymys mutta osaatko selittää miksi?

Samu: *Yym no meillä on ollu isän kanssa aika paljon riitaa, ja mää en hirveesti tykkää siitä välillä. Niin äiti on sen takia tuossa koska sen kanssa me ollaan sovinnossa aina.*

Perhesuhteisiin merkityt isovanhemmat eivät Samun ja Pinjan tapauksessa olleet yhtä läheisiä. Samun molemmat isovanhemmat asuivat lähellä poikaa, Marjatta-mummi ja ukki samassa pihapiirissä ja Kaarina-mummi ja pappa samassa kaupunginosassa. Vaikka Kaarina-mummi ja ukki olivatkin hoitaneet Samua paljon hänen ollessaan pieni, hän

ei ollut heidän kanssaan nykyisin yhtä paljon tekemisissä kuin Marjatta-mummin ja papan kanssa. Nykyisin Samu tapasi läheisempiä isovanhempiaan lähes päivittäin. Pinja taas kirjoitti äidinäitinsä lähimmälle kehälle äidin, isän ja siskon kanssa, kun taas isänäiti ja isänisä sijoitettiin toiseksi lähimmälle kehälle. Hän perusteli läheisempää suhdetta äidinäitiin sillä, että tyttö oli hänen kanssaan huomattavasti enemmän tekemisissä kuin muiden isovanhempien. Läheisempi mummu oli mukana sekä arjessa että juhlissa, ja tyttö vietti hänen kanssaan aikaa sekä kahdestaan että muun perheen kanssa.

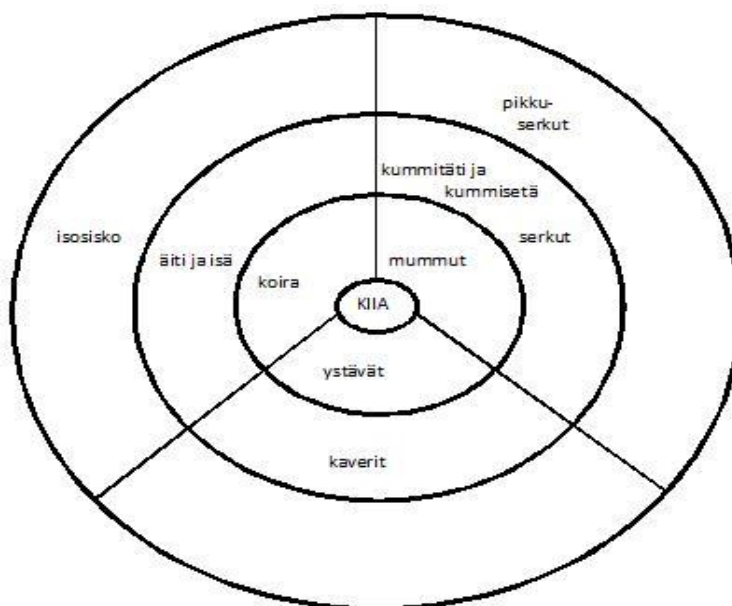
Laura. Laura merkitsi perheenjäsenensä verkostokarttaan käyttämällä kaikkia kolmea kehää (kuvio 6). Lauran vanhemmat olivat eronneet, ja hän asui kahdestaan äitinsä kanssa. Hänellä oli kaksi äidin puolelta olevaa siskopuolta, jotka olivat jo muuttaneet omilleen asumaan. Lisäksi työllä oli kaksi veljeä isän uuden suhteen kautta, jotka eivät olleet isän biologisia lapsia. Laura merkitsi verkostokarttaan lähimmälle kehälle vain toisen puolisiskoistaan (25 vuotta), jonka hän koki läheisimmäksi. Toisella kehällä olivat toinen puolisisko, äiti ja isä. Isän uuden puolison lapset olivat sen sijaan kolmannelle kehällä. Heidät tyttö määritteli velipuoliksi ja perheenjäseniksi, vaikka totesikin, että ”ne ei oo kuitenkaan veljiä millään tavalla”, koska he eivät olleet lainkaan biologista sukua lapselle. Isän uutta puolisoa ei sen sijaan ollut verkostokartassa, eikä hänestä tullut koko haastattelun aikana mitään puhetta, muuten kuin mainitsemalla isän *tyttöystävä* muun asian yhteydessä.

KUVIO 6. Lauran verkostokartta

Laura perusteli toisen siskopuolensa läheisyyttä sillä, että he olivat asuneet saman katon alla Lauran ollessa parivuotias, kun taas vanhemman siskopuolen kanssa hän ei ollut asunut samassa taloudessa. Toisaalta nykyinen asumisjärjestely, kahdestaan asuminen äidin kanssa, ei kattanut tätä perustelua siskopuolen läheisyydelle. Laura kertoi olevansa läheisen siskopuolensa kanssa melko paljon tekemisissä, vaikka sisko asuikin eri paikkakunnalla. Äidin kanssa sen sijaan oli melko paljon ristiriitoja, ja isästä tuli koko haastattelun aikana vähän puhetta. Velipuolien kanssa Laura ei ollut kovin paljon tekemisissä, paitsi vieraillessaan isän luona noin joka toinen viikonloppu hän saattoi viettää aikaa veljiensä kanssa.

Kiia. Kiian verkostokartta oli siinä mielessä erityinen, että hän piti koiraa läheisempänä perheenjäsenenä kuin muita. Kiia oli laittanut koiran läheisimmälle kehälle, äidin ja isän toiseksi läheisimmälle ja 15-vuotiaan isosiskon kolmanneksi läheisimmälle (kuviokuva 7). Koiran merkitys Kiian elämässä korostui koko haastattelun ajan, ja koira oli hänelle *kaikki kaikessa*. Vaikka suhteet muihin perheenjäseniin olivatkin ihan hyvät, koira oli ehdottomasti ylitse muiden. Koira oli 11-vuotta vanha, eli Kiian ikäinen, joten he olivat ehtineet asua lähes koko Kiian elinajan yhdessä. Koira antoi lapselle lohtua ja turvaa, sekä luottamuksellisen ”keskustelukumppanin”. Kaukaisempaa suhdetta sisarukseen saattoi selittää se, että siskoksilla oli paljon riitoja. Koiran kanssa riitoja ei tietenkään ollut, vaikka koira saattoikin joskus olla tottelematon tai muuten haastava hoitaa.

KUVIO 7. Kiian verkostokartta.

6.2 Vanhemmat – molemmat tärkeitä mutta eri tavalla

Lapset kertoivat viettävänsä aikaa melko tasapuolisesti sekä äidin että isän kanssa. Joskus lapset puuhailivat jotain yhdessä molempien vanhempien kanssa, joskus taas pelkästään äidin tai isän kanssa kahdestaan. Ajanviettotavat isän ja äidin välillä erosivat kuitenkin jonkin verran toisistaan, ja lapset kertoivat tekevänsä erilaisia asioita äidin ja isän kanssa. Myös lapsen sukupuolella saattoi olla merkitystä yhteisen tekemisen muotoihin. Yhdessä molempien vanhempien kanssa tehtiin samanlaisia asioita kuin yhdessä koko perheen kesken: lapset kävivät vanhempiensa kanssa kaupungilla, söivät yhdessä, katsoivat televisiota, kävivät kaupassa yms. Erikseen toisen vanhemman kanssa tekemiseen ja olemiseen liittyi usein lapsen ja vanhemman yhteiseen harrastukseen tai mielenkiinnon kohteeseen, kotiaskareisiin tai pelailuun. Harrastukset jakautuivat sukupuolisidonnaisesti tytön ja äidin sekä pojan ja isän välille: tytöt harrastivat yleensä äitinsä kanssa, kun taas pojat isänsä kanssa.

Myös kotiaskareiden teko jakautui lasten puheissa äidin ja isän välille eri tavoin. Äiti mainittiin useimmiten kodissa ruoanlaittajana, leipojana ja siivoajana, isä taas pikemminkin avustajana näissä asioissa.

Roope: -- *se [äiti] tekee yleensä aika paljon hommia kotona, laittaa ruuat yleensä ja tälleen.*

H₁: -- Miten te vietätte joulua?

Nella: *Meillä on joulukuusi ja sitte minä ja äiti leivotaan ja tehään ruokaa siellä ja isäkin auttaa.*

Isänkin kerrottiin tekevän joskus ruokaa ja muita kotitöitä äidin ohella, mutta hänen pääasiallinen osaamisalueensa kotitöissä oli erilaisten korjaus- ja puutöiden tekeminen. Tommi kuvasi isäänsä *perusisäksi*, eli sellaiseksi, *joka käy töissä ja joskus työmatkoilla*. Isät vaikuttivat olevan enemmän poissa niin töiden kuin harrastustenkin takia.

Lapset kuvailivat pyydettyä myös mielikuvitukseen perustuvaa tulevaisuuden äitiyttään tai isyyttään. Vaikka lasten kuvaukset tulevaisuuden perheestä ja vanhemmuudesta olivat mielikuvituksen tuottamia, ne vaikuttivat selvästi perustuvan lapsen omiin kokemuksiin ja arvoihin. Omat kokemukset ja havainnot omasta ja muiden lasten perheistä tulivat kuvauksissa esiin, esimerkkinä Viivin kuvailu mahdollisesta äitiydestä tulevaisuudessa:

Viivi: No, en [halua olla] liian kiltti, tai silleen että semmonen jolla on hyvät rajat. Tai, aika samanlainen varmaan kun mun äiti että semmonen. Ja semmonen jolla on hyvä huumorintaju, joka tajuaa aina tietyissä tilanteissa vähän höpöttäkin ja silleen.

Poikien ja tyttöjen kuvauksissa tulevaisuuden isyydestä tai äitiydestä oli monia yhteisiä piirteitä. Ihanteellinen vanhempi oli lasten mukaan ystävällinen ja mukava, huolehtivainen ja huoleton sopivassa suhteessa, ja kiltti muttei liian kiltti. Huolenpidon ja huolettomuuden sopiva suhde syntyi siitä, että lapsista pidetään huolta, heistä välitetään ja heitä rakastetaan, mutta heihin myös luotetaan eikä huolehdi liikaa. Lapsen on saatava käyttää tietyissä asioissa myös omaa järkeään, eikä vanhempien tule puuttua joka asiaan. ”Kiltti muttei liian kiltti” tarkoitti lapsille sitä, että vanhemman on myös tarpeen vaatiessa osattava olla *tiukka* ja *suuttuakin*, sekä asettaa lapselle *hyvät rajat*. Lapselle on myös tarpeellista opettaa, mikä on oikein ja mikä väärin. Muita lasten mainitsemia vanhemmalle tärkeitä ominaisuuksia olivat ymmärtäväisyys, huumorintajuus ja hyvän keskusteluyhteyden luominen vanhemman ja lapsen välille.

Äiti. Äitien kanssa tehtiin monenlaisia asioita: katsottiin televisiota, käytiin kaupungilla, leivottiin tai tehtiin ruokaa sekä tehtiin muita kotitöitä. Tytöt harrastivat äidin kanssa enemmän kuin pojat. Äiti mainittiin myös kuuden lapsen (viisi tyttöä ja yksi poika) päiväkirjamainintojen mukavissa hetkissä. Tyttöjen mukavat hetket äidin kanssa olivat kakun leipominen, Halloween-juhliin osallistuminen, lenkkeily, television katselu, venyttely ja kaupungilla käyminen, kun taas yhden pojan maininnassa oli tehtävien ratkominen äidin kanssa. Tyttöjä saattoi yhdistää äitiin yhteinen ratsastusharrastus, koiran ulkoiluttaminen ja trimmaaminen tai tanssiharrastukseen liittyvä venyttely. Yhdelläkään pojista ei ollut varsinaista harrastusta äidin kanssa.

Moni lapsi koki äidin läheisemmäksi vanhemmaksi kuin isän. Nella perusteli äidin läheisyyttä avoimella keskusteluyhteydellä:

*H₁: -- Noniin, sä laitoit siihen äitin läheiseks perheenjäseneks. Miks sust tuntuu et äiti on se kaikkein
Nella: No äitille mä tykkään kertoa asioita ja silleen että.*

Äidin rooli korostui erityisesti lohduttamisessa sekä tyttöjen että poikien kohdalla. Pääasialliseksi lohduttajaksi äidin mainitsi viisi tyttöä ja neljä poikaa. Muutama lapsi kertoi äidin ja isän lohduttavan yhtä paljon, kun taas yksikään lapsista ei kertonut isän olevan

ensisijainen lohduttaja. Äidille asioiden jakaminen tuntui yleisesti ottaen olevan helpompaa kuin isälle tai muille perheenjäsenille:

H₁: ... Mikä siinä äitissä on, et sää sille ensiks aina kerrot, tai joskus kerrot?

Viivi: *En mä tiää ku se jotenkin ehkä niin tota, saa sen asian kuulostamaan niin hirveen helpolta sitten että miten voi toimia ja, silleen.*

Lohduttaminen oli yleensä verbaalista tukea tai läheisyyttä. Jo pelkkä läsnäolo voi lohduttaa lasta.

H₂: Millä tavalla se äiti lohduttaa?

Roope: *No se sanoo vaan jotaki. -- Ja sitte se tulee siihen.*

Äidin ja lasten väliset suhteet eivät kuitenkaan aina olleet pelkkää mukavaa yhdessäoloa, vaan niihinkin liittyi ambivalenttiutta riitojen muodossa. Yleisesti ottaen äidin kanssa ei riideltä yhtä paljon kuin muiden perheenjäsenten kanssa, mutta riitoja kuitenkin oli. Päiväkirjamaininnoissa kolme lasta (kaksi tyttöä ja yksi poika) kertoi päivän ikävän hetken olleen riitelyä äidin kanssa:

Kiia: *Tuli riita äitin kanssa.*

Samu: *Riitelin äidin kanssa. ;-([surunaama]*

Laura: *Tapeltiin äitin kanssa. / Äitin kanssa kränää aamulla.*

Lauran päiväkirjan ikävät hetket liittyivät nimenomaan äidin kanssa riitelyyn (kaksi mainintaa), sillä kahden maininnan lisäksi Lauralla ei ollut muita ikäviä hetkiä päivissään. Myös haastattelussa Laura kertoi riitojen olevan yleistä äidin kanssa, asuivathan he kaksin äidin kanssa.

Isä. Myös isillä oli tärkeä merkitys lasten elämässä. Päivän kivoin hetki lasten päiväkirjamaininnoissa liittyi neljällä lapsella (kaksi tyttöä ja kaksi poikaa) isään. Isän syntymäpäivät tai isän kanssa kaupassa käyminen oli tytöille mieluista ajanvietettä isän kanssa, kun taas syöminen ja lentopallopelissä käyminen esiintyivät poikien maininnoissa. Lasten yleinen ajanviettotapa isän kanssa oli myös erilaisten pelien pelaaminen. Tytöt kertoivat pelaavansa isänsä kanssa lautapelejä ja konsolipelejä. Myös pojat kertoivat pelaavansa isien kanssa yleensä Wii- tai Play Station –konsolia mutta myös liikunnallisia ulkopelejä, kuten jalkapalloa tai jääkiekkoa. Isät osallistuivat enemmän konsoli- ja

ulkopelien pelaamiseen kuin äidit, erityisesti poikien kanssa. Pojilla oli myös yhteisiä harrastuksia isien kanssa: nyrkkeily, kalastus, jalkapalloilu, mönkijöillä ajeleminen, laskettelu ja soittimien soittaminen. Kahdella pojalla isä toimi myös harrastuksen valmentajana. Isä saattoi osallistua tyttöjen harrastuksiin viemällä lasta harrastuspaikkoihin, mutta muuten harrastukset eivät yhdistäneet isiä ja tyttöjä.

Vaikka äiti olikin yleisesti ottaen tärkein lohduttaja perheessä, myös isä lohdutti lapsiaan erilaisin tavoin. Monet lapset kertoivat, että isä lohdutti ihan samalla tavalla kuin äitikin. Isä saattoi lohduttaa myös viemällä ajatukset muualle tekemällä jotain yhdessä tai viemällä jonnekin kivaan paikkaan.

Pinja: No, meidän iskä pyytää vaikka, kun se tykkää kuunnella musiikkia kaiuttimista, niin pyytää että ”tuuhan tänne viereen” tai jotakin. [naurahtaa]

Läheisyys ja erilaiset hellyydenosoitukset saattoivat myös muuttua lapsen kasvaessa. Kiia kertoi, että isä oli halannut häntä enemmän silloin kun hän oli pieni, mutta nykyisin hellyydenosoitukset olivat jääneet vähäisiksi.

Kaukaisempaa suhdetta isään kuin äitiin Samu selitti suhteen riitaisuudella, ja toisinaan Samu ei pitänyt isästä ollenkaan. Isälle Samu ei kuitenkaan häntä kohtaan koettuja negatiivisia tunteita uskaltanut kertoa.

H: No entäs mitkä asiat ovat perheessäsi ikäviä?

Samu: No just se, ku me riidellään niin paljo. Melkein joka päivä jostaki asiasta. Mää monesti puran äitille sitä, että mää en tykkää ollenkaan tosta isästä tai jotaki semmosta. Se sanoo aina, että sun pitää sanoa isälle.

Vain yhdellä lapsella oli kokemusta uusperhetilanteen kautta muokkautuneista läheissuhteista. Lauran vanhemmat olivat eronneet hänen ollessaan kaksivuotias, ja hän kertoi muistavansa, kuinka surulliselta vanhempien ero oli hänestä tuntunut. Hän vietti isänsä luona aikaa noin joka toinen viikonloppu, ja myös juhlat hän vietti vuorotellen äidin ja isän luona. Isästä tuli kuitenkin haastattelun aikana vähän puhetta, ja isän luona ollessaankin Laura vietti paljon aikaansa omassa huoneessaan. Nykyiseen asumisjärjestyynsä, äidin kanssa kahdestaan asumiseen, hän oli kuitenkin erittäin tyytyväinen, sillä hänellä oli huonoja kokemuksia äidin entisistä miesystävistä, joista hän ei ollut pitänyt heidän huutamaisensa tai määräilynsä takia. Laura ei kaivannut uutta miestä tai isäpuolta kotiin – itse asiassa uuden miehen ”kotiin ottaminen” oli hänen suurimpia pelkojaan perheeseen liittyen.

6.3 Sisarukset – sopuisan riitaisaa yhdessäeloa

Sisarussuhteisiin liittyi monenlaisia tunteita – niin myönteisiä kuin kielteisiäkin. Sisarukset pitivät seuraa myös vanhempien ollessa poissa kotoa. Sisaruksilta myös opittiin erilaisia asioita, ja erityisesti nuoremmille sisaruksille lapsi sai itse olla opettajan roolissa. Sisarukset pitivät myös huolta toisistaan. Apua saatiin tai annettiin yleensä kouluun liittyvissä asioissa ja läksyissä, sillä vanhemmat sisarukset olivat koulunkäynnissä kokeneempia ja olivat itsekin lähivuosina käyneet läpi samoja asioita. Sisarusten välisiä suhteita siivittivät sovun lisäksi myös riidat, joita tuli yleensä pienistä asioista ja ne olivat usein toistuvia.

Lapset kertoivat viettävänsä aikaa sisarustensa kanssa monin eri tavoin. Yleisimmin mainittuja tekemisen muotoja oli television katselu, pelit, leikit, syöminen, ulkoilu ja yhteiset harrastukset. Lapset mainitsivat sisaruksensa myös päiväkirjamaininnoissaan, ja mainintoja oli toiseksi eniten kavereiden jälkeen. Lasten päiväkirjojen mukavissa hetkissä oli yhteensä 11 mainintaa sisaruksista, ja ne olivat neljän tytön ja kahden pojan kirjoittamia. Päiväkirjamaininnoissa tuli myös sellaisia yhteisiä tekemisen muotoja esille, joita ei ollut haastatteluissa tullut, kuten läksyjen tekeminen ja kylpeminen. Yhteisen tekemisen lomassa oli myös mahdollisuus juttutuokioon, minkä lapsi saattoi kokea tärkeäksi.

Viivi: Kun aamulla soitin pianoa siskoni kanssa ja me höpötettiin.

Aino: Sisko teimme läksyjä yhdessä.

Nella: Pelasin pikkusiskon kanssa singstar peliä. / Pikkusiskon kanssa kylvyssä.

Lauran asuessa eri kodeissa siskopuoliensa kanssa hän kertoi kuitenkin vierailevansa aina tilaisuuden tullen varsinkin läheisemmän siskonsa luona ja vastaavasti siskot vierailivat Lauran kotona. Sisarusten kanssa vietetyn ajan määrä riippui usein sisarusten iästä: mitä vanhempi sisarus oli kyseessä, sitä enemmän hänellä tuntui olevan omia menoja ja kavereita, ja sitä vähemmän aikaa perheenjäsenilleen. Sisarusten kanssa vietettiin usein aikaa myös pelkästään toisen ehdoilla sisaruksen ilahduttamiseksi:

Tommi: -- joskus katotaan Youtubesta Topiaksen lempibändin Hevisauruksen biisejä.

Jukka: *Kuusivuotiaan siskon kanssa leikitään yhdessä. Tai minä olen jotenkin mukana. Sisko tulee siitä iloiseksi. [ei nauhoitettu]*

Lohduttaminen oli selvästi enemmän äidin ja isän kuin sisarusten tehtävä, mutta poikkeuksiakin oli. Viivi kertoi vuotta vanhemman isosiskonsa olevan lähes yhtä merkittävä lohduttaja kuin vanhempansakin, ja auttavan aina tarpeen tullen.

Viivi: *Lohduttaa. Kaikki meidän perheenjäsenet, että monesti mä sitten mun isosiskollekin saatan kertoa, ja sitten niin tota sekin auttaa mua monesti ja, tai sitten äitille ja isälle.*

H₁: *Mmm. Entäs sun isosisko, mitenäs hän lohduttaa sua sitten?*

Viivi: *Noo, sillan tällön se kyllä kertoo oman mielipiteen siitä asiasta, mutta kans aika samalla tavalla (kuin vanhemmat), että ei kannata välittää tai sitte että pitää pyytää anteeks tai silleen.*

Muutokset sisarusuhteissa – uuden sisaruksen syntymä tai saaminen ja vanhemman sisaruksen ”pesästä poislentäminen” - olivat lapsille merkittäviä kokemuksia ja herättivät monenlaisia tunteita. Tommi kertoi adoptoidun veljen hakemisesta haastattelussa innokkaasti ja humoristisella sävyllä. Hän oli kokenut läsnäolonsa merkittäväksi, koska hän oli osannut ”vetää oikeista naruista” luodessaan suhdetta uuteen perheenjäseneen.

H₂: *Oliko se tulo sulle minkälainen? Mitä mieltä sää olit siitä?*

Tommi: *Noo ihan hauskaahan se oli. Sillo hyvä, ku mä lähtiin sinne, ku ne ei olis muuten pärjänny siellä. Arvaa miten?*

H₂: *No?*

Tommi: *No ku äiti anto sille [Topiakselle] keksin, niin se heitti sen menemään. Niin arvaa miks mä lähdin sinne?*

H₂: *No?*

Tommi: *Mää kuulin, että siellä juodaan ruuan kanssa limukkaa.*

H₂: *(naurahdus) Ai jaa. Niin sääki olit mukana?*

Tommi: *Niin ja sitte ku me oltiin jossain toimistossa, en mä osaa sanoa, joku semmonen toimisto, jossa niin nähdään se niin ekaa kertaa, niin meikä kyseli, että missä täällä on vessa niin sitte niin niin meikä lähti vessaan, niin [pikkuveli] lähti heti perään.*

H₂: *Niin justiinsa, että se sinuun heti osas ottaa sinut isoveljeksi.*

Tommi: *Niin. Se johtuu varmaan siitä, ku mulla oli tuo koripallo. Mää heitin sen aina sille, niin sitte se heitti sen aina minua päin, ja mää olin, että ooo, muka siten, että auts ois sattunu. Ja mukamas että pyörryin ja semmosta.*

Riidat olivat ”olennainen” osa sisarusten välisiä suhteita. Yleisyydestään huolimatta ne eivät pahasti hiertäneet sisarusuhteita, vaikkeivät ne olleet mieluisiakaan. Yleensä riidat sisarusten kanssa olivat lyhytkestoisia ja alkoivat milloin mistäkin, pienistä asioista. Anni laittoi riidat pikkusiskon kanssa ikäviin asioihin myös aikajanelle:

H₁: -- No tuleeko sulle sit mieleen mitään sellasia ikäviä muistoja tän yhentoista vuoden aikana jotka liittyy sun perheeseen?

Aino: (tauko) *Sillon kun mä olin joskus kaheksan ni meil oli aika paljon riitoja mun pikkusiskon kanssa, ja yheksän, ja on meillä aika paljon vieläkin niin ne ei oo todellakkaan musta mukavia [naurahtaa].*

6.4 Lemmikit – perheenjäseniä, ystäviä tai kodin nelijalkaisia asukkeja

Lemmikit olivat monille lapsille tärkeä osa perhettä. Vaikka vain kaksi tyttöä oli merkinnyt lemmikit verkostokarttaan perheenjäsenikseen, lemmikeistä puhuminen oli mieluisaa myös muille lapsille, joiden kodissa lemmikkejä oli. Lemmikkien tärkeys tuli esille haastatteluissa myös siinä, että niiden saaminen tai menettäminen oli yleinen ajanalle tärkeisiin muutoksiin merkitty asia. Niitä myös toivottiin lisää kolmen toivomuksen yhteydessä ja ne olivat monilla osa myös tulevaisuuden perhettä. Lapset pitivät huolta lemmikeistään antamalla niille ruokaa, ulkoilemalla ja leikkimällä niiden kanssa tai hellimällä niitä, ja lemmikkien kanssa oleminen lisäsi lasten vastuuntuntoa ja turvallisuudentunnetta.

Koira oli Kiialle läheisin perheenjäsen, ensisijainen lohduttaja ja sille pystyi kertomaan ”arkaluontoisistakin” asioista ja se piti aina seuraa tarpeen tullen, kun taas muut perheenjäsenet eivät yleensä lohduttaneet, eikä heille pystynyt kertomaan luottamuksellisia asioita, eivätkä he olleet aina tarvittaessa paikalla. Ehkä nämä olivat myös syitä sille, miksi suhteet muihin perheenjäseniin eivät olleet yhtä läheiset kuin koiraan. Koira oli luotettava kumppani, koska se ei osannut puhua, eikä täten pystynyt kertomaan eteenpäin sille uskouduttuja asioita. Koira osasi Kiian mukaan myös tulkita tunteita, ja tunneside koiraan oli vahva. Kiia koki suhteen koiraan olevan vastavuoroinen ja hän koki koiralle puhumisen helpottavaksi. Hän ei osannut nukkua, jos koira oli laitettu ulos häkkiin nukkumaan.

H₁: Miten se koira lohduttaa sua?

Kiia: *Se nuolee, ja joskus sitte ku meiän vanhemmat, tai siis äiti ei oo kotona, oikeesti meillä ei sais olla koira sängyssä, mutta mä monesti otan sen mun sänkyyn, ku mulla on onneks ruskea päiväpeitto niin siitä ei näy mitään. Niin niin tota, otan sen, ja sitte ei äiti välitä siitä ku ei se tiä. Sitte monesti, tota jos niin nii, mä oon surullinen niinku, ku saa sen koiran siihen viereen ja se on lämmin niin siihen tulee semmonen turvallisuudentunne että, tota, et mulla on joku joka lohduttaa esim. koira. No koira on aika vahva siinä hommassa, tai siis hyvä periaatteessa. Ja sitte tota, ei mulla oikeestaan muita, ku koira on se vahva.*

H₁: Joo. Tajuaaks se koira et sä oot surullinen?

Kiia: *Mmm. Sillonki esim jos mä esitän sille kuollutta niin sit se tulee makkaamaan mun ma-
han päälle ja kattoo mua näin.*

Lemmikit saattoivat toimia myös yhdistävinä tekijöinä muihin perheenjäseniin, sukulaisiin ja ystäviin. Lapset esimerkiksi ulkoiluttivat koiraan usein yhdessä muiden perheenjäsenten kanssa, tai huolehtivat muulla tavoin lemmikeistä yhdessä. Kiia järjesti koiralleen syntymäpäivät, joille hän kutsui ystäviään. Eläimet saattoivat toimia myös yhteisenä keskustelun aiheena ja kiinnostuksen kohteena ystävien, perheenjäsenten tai sukulaisten kanssa. Esimerkiksi kirjeenvaihtoa harrastanut Aino kertoi kirjoittavansa ystävänsä kanssa eläimistä, jotka olivat tärkeä osa molempien tyttöjen elämää. Lemmikeistä ei ollut erillistä mainintaa lasten päiväkirjoissa, mutta mukavissa hetkissä Viivi kertoi ulkoiluttaneensa koiraan yhdessä siskonsa kanssa:

Viivi: Kun olin isosiskoni ja koiramme kanssa lenkillä.

Kielteiset ja myönteiset perheessä tapahtuneet muutokset aikajanoissa kertoivat myös lemmikkieläinten tärkeydestä. Neljä lasta (kolme tyttöä ja yksi poika) olivat laittaneet koiran saamisen aikajanan mukaviin asioihin. Lisäksi kaksi lasta (yksi tyttö ja yksi poika) kertoi menettäneensä tärkeän lemmikin. Oskari kertoi isovanhempien edesmenneen koiran olleen keskeinen osa isovanhempien luona vierailua, ja sen kuolema oli ikävissä asioissa aikajanalla. Oskari merkitsi aikajanaan myös kotona olleiden lemmikkiensä, akaattikotiloiden kuoleman:

Mää laitan tuohon muutto viis vee ja mitäs tässä vielä sitte oli oliko jotain yhdeksän jotain kymmenen vuotiaana oli tämä ku mikä öö X ja X kuoli. Ne oli semmosia akaattikotiloita. Ne oli jo aika isoja, ja ne kuoli.

6.5 Isovanhemmat ja muut sukulaiset

Sukulaisosioon merkityt ihmiset vaihtelivat paljon lapsikohtaisesti (liite 4). Yleisesti ottaen sinne merkittiin isovanhempia, isoisovanhempia, vanhempien sisaruksia, serkkuja ja pikkuserkkuja. Vaikka osa lapsista (Pinja, Samu ja Oskari) merkitsivätkin isovanhemmat perheosioon, isovanhempia käsitellään sekaannusten välttämiseksi tarkemmin

tässä luvussa, sillä kukaan lapsista ei asunut samassa taloudessa isovanhempiensa kanssa. Isovanhemmat olivat kuitenkin keskeinen osa monen lapsen elämää. Kaikilla seitsemällä työllä oli vähintään yksi täti, setä, kummitäti tai kummisetä kartalla, kun taas pojista vain kahdella, vaikka kaikilla heillä kerrottujen serkkujen perusteella olikin setiä tai tätiä. Serkut tai osa serkuista olikin merkitty karttaan jokaisella lapsella. Myös sukulaisten omien perhesuhteiden monimuotoisuus vaikutti lasten ja sukulaisten läheisyyteen. Myös sukulaisilla oli uudelleen määriteltyjä perhesuhteita, jotka olivat muodostuneet ero- tai uusperhesuhteiden kautta. Monien lasten isovanhemmat olivat eronneet, minkä seurauksena yleensä isoisa oli jäänyt lapselle kaukaisemmaksi isovanhemmaksi, vaikka molempien kanssa saatettiin edelleen olla tekemisissä.

Lapset kertoivat viettävänsä aikaa sukulaistensa kanssa sekä yhdessä muiden perheenjäsenten kanssa että erikseen ilman heitä. Sukulaisia tavattiin erityisesti juhlissa ja lomien aikaan, varsinkin jos kyseessä oli kauempana asuvat sukulaiset. Juhlissa erityisesti joulu kokosi yhteen laajemmankin suvun – isovanhemmat, sedät, tädit, serkut ja pikkuserkut – ja suku kokoontui yleensä isovanhempien luo. Yleensä ne sukulaiset, joiden kanssa oltiin muutenkin tekemisissä, viettivät yhdessä myös juhlia ja vierailivat toistensa luona lomien aikaan. Esimerkiksi Pinja kertoi läheisemmän mummonsä olevan myös matkoilla mukana, koska *sen kanssa on aina niin kivvaa*.

Välimatkalla oli merkittävä vaikutus yhteydenpitoon sukulaisten kesken, mutta se ei kuitenkaan ollut ainoa sukulaissuhteita määrittelevä tekijä. Yhteyttä voitiin nimittäin pitää muillakin tavoilla kuin konkreettisesti tapaamalla, erilaisin nykyteknologian mahdollistamien keinoin. Lapset kertoivat olevansa aktiivisia Messengerin, Facebookin, Skypen ja sähköpostin käyttäjiä yhteydenpidossaan sukulaisiin. Oskarille Skypen käyttö oli päivittäistä, ja yhteydenpito sen välityksellä tuntui lähes oikealta tapaamiselta, vaikka muuten nähtiin harvemmin:

Oskari: -- *Meillä on semmonen Skype-ohjelma niin mää joka päivä juttelen näiden mummon ja vaarin kanssa.*

H₂: *Ai jaa joo.*

Oskari: *Asuu X:ssä [paikka useamman sadan kilometrin päässä]. Niin joka päivä tulee tavattua. Aamulla ku on tylsää, niin voi jutella niiden kanssa.*

H₂: *Se on aika kätevää. Tuota näätkö sää muuten mummoa ja vaaria usein?*

Oskari: *Ainoastaan oikeastaan kesälomalla ja joululomalla käydään, ku mulla on kaks niin mää käyn kummallaki aina.*

Isovanhemmilla oli yleisesti ottaen erityinen merkitys lasten elämässä verrattuna muihin sukulaisiin. Isovanhempien kanssa puuhailtiin monenlaisia asioita: utiin,

käytiin kaupungilla, syötiin, mökkeiltiin ja veneiltiin. Isovanhemmilta opittiin myös erilaisia kädentaitoja, isoäideiltä käsitöitä ja isoisiltä esimerkiksi pajupillien tekemistä ja majojen rakentamista. Lisäksi isoäitien kanssa siivottiin, leivottiin ja tehtiin muita koti-töitä, kun taas isoisien kanssa aika kului esimerkiksi kalastuksen, kelkkailun tai lampai-den hoitamisen merkeissä. Myös harrastukset isoäidin ja isoisän välillä olivat osittain sukupuolisidonnaisia kuten vanhempien kesken. Lähellä asuvat isovanhemmat pystyivät myös olemaan apuna perheen arjessa kuljettamalla lasta kouluun tai harrastuksiin, tarjoamalla välipalaa tai ruokaa vanhempien ollessa töissä tai antamalla hoitoapua esimerkiksi lapsen sairastaessa.

Myös serkut, pikkuserkut sekä tädit ja sedät olivat osa lasten elämää. Sedät ja tädit olivat usein tärkeitä aikuisia, joiden kanssa voitiin esimerkiksi keskustella mieltä askarruttavista asioista. Erityisesti kummit vaikuttivat toimivan eräänlaisina kasvatus-kumppaneina vanhempien rinnalla. Kiia oli laittanut kummitäidin ja kummisedän verkostokartan sukulaisosioon toiseksi lähimmälle kehälle, mutta yhtä kummitätiä hän ei laittanut kartalle ollenkaan. Tätä hän perusteli yhdessä vietetyllä ajalla ja keskustelun avoimuudella.

H₁: No minkäs takia noi kummit on sulle ne läheisemmät kummit?

Kiia: *No, koska me tehään niitten kans kaikkea ja silleen et mä pystyn puhuu niitten kans asi-oista ja silleen .*

H₁: Minkälaisista asioista sä juttelet niitten kanssa?

Kiia: *No esim. mun kouluasioista ja sitte, jos mul on jotakin mielen päällä jotakin kysyttävää niin ne vastaa mulle siihen ja, näin.*

Osa serkuista saattoi olla jo täysi-ikäisiä, osa vasta pikkulapsia. Serkkujen kanssa tehtiin samantyyppisiä asioita kuin ystävien kanssakin: leikittiin, pelattiin tai tehtiin muuta *kaikkea hauskaa*. Yhteydenpito serkkuihin ei kuitenkaan ollut yhtä tiivistä kuin kavereihin. Päiväkirjoissa muut sukulaiset oli mainittu kahden tytön mukavissa hetkissä:

Kiia: *Se ku sai olla serkkujen kanssa pimeä piilosta.*

Nella: *Kummisetä vei tanssiin.*

Vain kolme lasta (kaksi poikaa ja yksi tyttö) eivät olleet merkinneet ketään isovanhemmista verkostokarttaan, eikä haastattelujen perusteella käynyt ilmi, miksi näin oli. Ei siis tiedetty, oliko heillä lainkaan elossa olevia isovanhempia. Kaikilla lapsilla isovanhempien olemassaolo ei nimittäin merkinnyt sitä, että he olisivat lukeneet ko.

isovanhemman verkostokartan mihinkään osioon, sillä isovanhempi saattoi olla liian kaukaiseksi koettu karttaan merkittäviksi. Esimerkiksi Pinjan molemmat isovanhemmat olivat eronneet, mutta toista isoisää hän ei merkannut kartalle lainkaan, koska he eivät olleet lainkaan tekemisissä.

6.6 Kaverit ja muut läheiset

”Muut” –sektoriin lapset laittoivat pääasiassa kavereita ja ystäviä, ja vain satunnaisesti merkittiin myös läheiseksi koettuja aikuisia, kuten kummeja, naapureita, koulukuraattori ja sen erityisemmin nimeämättömiä ”tuttuja”. Kolme tyttöä ja kaksi poikaa merkitsivät karttaan ainoastaan ”kaverit” lähimmälle kehälle, mutta loput lapsista tekivät erilaisia määrittelyjä kavereiden läheisyyden suhteen. Läheisemmäksi koetut kaverit saatettiin mainita nimeltä, ja loput olivat vain ”kavereita”. Jukalla ryhmittely oli ”parhaat kaverit” lähimmällä kehällä ja ”kaverit” toiseksi lähimmällä kehällä. Yhdellä pojalla läheisemmät kaverit oli eroteltu harrastuskavereista, joiden kanssa oltiin tekemisissä pääasiassa yhteisen harrastuksen kautta. Yksi tytöistä teki selvän eron ystävyys- ja kavereiden välille: *ystävään voi luottaa ja sille voi puhua kaikista tärkeistä asioista, ja kaveri on semmonen jonka kanssa tullaan toimeen, esim. mullakin on luokka täynnä kavereita.* Esimerkiksi Laura kertoi, että hänellä oli Facebookissa yli 200 kaveria, mutta verkostokarttaan hän merkitsi vain yhden, parhaimman ystävänsä.

Lapsilla oli usein kavereita eri yhteyksistä ja kaverit saattoivat asua samassa kaupungissa, eri kaupungeissa ja eri maassakin. Oskari loi vuorovaikutuksessa haastattelijan kanssa eri luokittelukategoriat kavereilleen - luokkakaveri, lähikaverit ja kaukokaveri – sen mukaan, miten lähellä he asuivat tai olivatko samalla luokalla pojan kanssa.

Oskari: *No ainaki on yks luokkakaveri. Sitten on vaan oliko neljä lähikaveria. No mää laitan vaan lähikaverit.*

H₂: Eli tarkottaako lähikaverit sellasia, jotka asuu tässä

Oskari: *Samalla tiellä. Ja sitten on semmonen, joka on toisessa koulussa. Mites sen luokittelis?*

H₂: Oisko se sitten kaukokaveri?

Oskari: *Kaukokaveri [naurahdus]*

H₂: Joo [naurahdus]

Oskari: *Kaukokaveri. Suurin osa mun kavereista on sitten kaukokavereita.*

H₂: Eli ne asuu tässä ympäriinsä.

Oskari: *Luokka- ja sitten sitä kaukokaveria mä en yleensä joka päivä. Ja sitten lähikaveri- ta, aina kun on aikaa.*

Lasten suhteet muihin läheisiin olivat sukupuolittuneita, sillä varsinkin kaverit tai ystävät olivat pääasiassa samaa sukupuolta lapsen kanssa.

Kaverien kanssa tehtiin kaikenlaisia asioita maan ja taivaan väliltä – mitä nyt kulloinkin *päähän tulee* (Tommi). Kavereiden kanssa pidettiin hauskaa sekä sisällä että ulkona. Tytöt muun muassa leikkivät, pelasivat, ulkoilivat, juttelivat ja kävivät kaupungilla kavereiensa kanssa sekä yhteisissä harrastuksissa. Esimerkiksi ”rilluttelu ympäri kaupunkia” shoppaillen ja syömässä käyden oli Kiian mielestä mukavaa yhteistä puuhaa. Kauempana asuvien ystävien kanssa yhteyttä pidettiin Messengerin ja Facebookin välityksellä sekä kirjeitse ja puhelimitse. Pojilla yhteinen toiminta kavereiden kanssa keskittyi pääasiassa pelailuun sekä sisällä (tietokone-, kortti- ja konsolipelit) että ulkona (esim. jääkiekko, liikkumisleikit). Yksi pojista kertoi viettävänsä aikaa myös nuorisotalolla pelaillen ja jutellen. Myös television ja elokuvien katselu ja elokuvateatterissa käyminen esiintyivät sekä poikien että tyttöjen maininnoissa. Perinteiset ulkoleikit, kuten Poliisi ja Rosvo sekä piiloleikit vaikuttivat olevan sekä tyttöjen että poikien suosiossa. Kaverien kanssa ei tarvinnut tehdä mitään sen erikoisempaa, useimmiten pelkkä yhdessäolo ja ”kaverin alkaminen” oli lapsen mielestä mukavaa.

Matias: *Ollaan ulkona. Ei me ikinä niinkö suunnitella mitä me tehdään. Me vaan tehdään, kyllä me aina jotaki tekemistä keksitään.*

H₂: Joo. Minkälaista se tekeminen on? Mikä se on kaikista mielipuhua?

Matias: *No no en mää tiä. Tai ei me olla nyt oikein tehty mitään kovin jännää, mutta kyllä me aina jotaki tekemistä keksitään. En mää tiä mikä ois hauskinda.*

Kaverit ja ystävät olivat merkittäviä läheissuhteita lapsille. He viettivät paljon aikaa kavereidensa kanssaan sekä koulussa että vapaa-ajalla, usein jopa enemmän kuin perheenjäsentensä kanssa. Päiväkirja-aineiston kivoissa hetkissä kavereihin liittyviä mainintoja oli ylivoimaisesti eniten, yhteensä 41 mainintaa 89 maininnasta, ja ne olivat kuuden tytön ja kuuden pojan kirjoittamia. Viidellä lapsella (kolme poikaa ja kaksi tyttöä) mukavat hetket olivatkin pääasiassa kavereiden kanssa, eikä esimerkiksi perheenjäseniä ollut merkitty lainkaan. Heidi kertoi päiväkirjassaan viettäneensä aikaa kavereidensa kanssa viikon jokaisena päivänä, ja yhteinen aika oli selvästi ollut Heidin mielestä mukavaa. Hänen viikkonäkymänsä näytti tältä:

- Maanantai: *Minulla oli kivaa kavereitteni kanssa koulussa välitunnilla ja kavereilla.*
 Tiistai: *Koulussa välitunnilla me pelattiin ja juteltiin, ja aloin neljää kaveria ja olimme konkkaa ja juteltiin. :)[hymynaama]*
 Keskiviikko: *Kavereiden kanssa oli kivaa koulussa.*
 Torstai: *Aloin aika monta kaveria ja meillä oli tosi kivaa.:) [hymynaama] me juteltii ja oltii vaikka mitä.*
 Perjantai: *Olin kaupunkilla kahen kaverin kanssa ja lauloin kotona karaokea äitin ja isin kanssa. :)[hymynaama]*
 Lauantai: *Kaverini piti halloween bileet.*
 Sunnuntai: *Aloin kavereita ja me tehtii vaikka mitä kivaa.*

Myös lapsille tärkeään juhlaan, omien syntymäpäivien viettoon, liittyi vahvasti läheimpien ystävien läsnäolo. Kaverisynttärarit ja sukulaissynttärarit haluttiin erottaa toisistaan, ja toive viettää syntymäpäivät ilman aikuisten läsnäoloa oli lapsille tärkeä. Syntymäpäivien vietto vaikutti olevan ikäsidonnaista, sillä se sai erilaisia piirteitä lasten kasvaessa, ja lapsi alkoi saada itsenäisemmän roolin juhlien viettäjänä. Osa lapsista oli jo saanut mahdollisuuden viettää syntymäpäiviään kavereidensa kanssa ilman vanhempia, osalle se oli seuraavien juhlien tavoite. Muun perheen poissaolo tarkoitti lapsille mahdollisuuksia vapaampaan ja häiriöttömämpään yhdessäoloon kavereiden kanssa.

Viivi: -- Ja esim. sitte synttäreillä tulee kavereita ja jotain sukulaisia, mutta kyllä yleensä kaikki perheenjäsenet on kotona paitsi että, mut esim. viime vuonna mun synttäreillä määhädin ne pois, että me saatiin mun kavereitten kaa olla rauhassa.

Kiia: Määhän haluaisin pitää semmoset synttärarit ku määhän täytän kakstoista että vanhemmat lähtee huitsin kuikkaan ja isosisko kans, ja sitte mä saisin pyytää pari kaveria ja sitte tota, ne tulis kuitenkin sitte illalla joskus kymmenen maissa takasin. -- Sais kuitenkin vähän aikaa olla niitten kanssa kahestaan. -- Tai siis ilman vanhempia.

Myös kaverit lohduttivat tarvittaessa lapsia, vaikka perheenjäsenten tuki olikin yleensä ensisijaista. Varsinkin parhaille ja luotettavimmille kavereille pystyi puhumaan sellaisista asioista, jotka lapset kokivat tärkeiksi. Erityisesti tytöt kokivat luottamuksellisen asioiden jakamisen tärkeäksi ystävien kesken ja pitivät tätä tärkeänä läheisen ystävyyden määrittelijänä. Kaikista asioista ei välttämättä ollut niin helppo puhua perheenjäsenille kuin kavereille, kuten Kiia sanoi kertovansa arkaluontoisista asioista *joskus yhelle parhaalle kaverille joka on mulle luvannu tota noin, et se ei kerro kellekään.*

Kaverisuhteet olivat pääasiassa myönteisten tunteiden sävyttämiä, mutta niinkin saattoi liittyä ristiriitoja. Haastattelussa kuitenkin vain yksi lapsista, Viivi, kertoi riidoistaan kavereidensa kanssa. Hän kertoi riitojen lisääntyneen iän myötä, mutta riidat sovittiin yleensä nopeasti. Päiväkirjamaininnoissa yksi tyttö ja yksi poika kertoi riidelleensä kaverinsa kanssa.

7 ARJEN VUOROVAIKUTUS JA TUNTEET LASTEN PERHESUHTEISSA

Tässä luvussa keskitytään vastaamaan kysymykseen, millaisia tunteita ja vuorovaikutusta lasten perhesuhteissa ilmenee. Luku alkaa perheenjäsenten välisen vuorovaikutuksen yleisellä kuvauksella, jossa tarkastellaan myös yhteistä tekemistä ja perheen yhteisen ajan merkitystä lapsille. Tämän jälkeen kuvataan lasten perhesuhteissa ilmeneviä myönteisiä tunteita, jotka liittyvät keskeisesti kiintymykseen ja välittämiseen. Lopuksi vuoron saavat kielteiset tunteet, joita käsitellään pääasiassa ristiriitojen, huolien ja pelkojen kautta. Nämä perheen arkeen keskeisesti liittyvät ulottuvuudet ovat tulleet jo esille luvussa kuusi perhesuhteiden yhteydessä, mutta niiden syventämiseksi niitä käsitellään erikseen tässä luvussa.

7.1 ”Ku ollaan koko porukalla” – perheenjäsenten vuorovaikutus ja yhdessä vietetyn ajan merkitys lapsille

Koko perheen kesken vietettyyn yhteiseen aikaan ei yleensä kuulunut mitään erikoista, vaan yhdessäolo oli pääosin tavanomaisia arkisia rutiineja ja toimintoja. Useimmiten perhe vietti aikaa yhdessä kotona, mutta toisinaan lähdettiin koko porukalla käymään jossain. Lapset kertoivat viettävänsä aikaa koko perheen kanssa kotona syömällä, katsellessaan televisiota tai elokuvia, tekemällä kotitöitä sekä pelailemalla. Lisäksi kodin ulkopuolisiin toimintoihin kuului ulkoileminen ja urheileminen, kaupungilla käyminen, sekä satunnaisesti myös sukulaisten tai muiden läheisten luona vieraileminen sekä ulkomaanmatkat tai muut yhteiset reissut.

Yleisimmin mainittu yhteisen tekemisen muoto oli yhdessä syöminen, jonka neljä tyttöä ja neljä poikaa mainitsi joko haastatteluissa tai päiväkirjavastauksissaan. Joissakin perheissä ruoka myös laitettiin yhdessä, ja joskus saatettiin lähteä ravintolaan

syömään. Yhdessä perheen kanssa syöminen saattoi olla lapselle päivän mukavin hetki, kuten kolmen pojan päiväkirjavastauksissa tuli ilmi.

Samu: *Söimme perheen kanssa.*

Tommi: *Nakkikastikkeen syöti perheen kanssa.*

Roope: *Söimme porukalla perheen kanssa.*

Yhdessä syöminen ei ollut lapsille pelkkää vatsantäyttämistä, vaan pikemminkin perheen ja suvun yhteisöllisyyden rakentamista ja ylläpitämistä. Ruoan kautta osoitettiin myös myönteisiä tunteita.

H₂: -- Se mun piti vielä kysyä, että onko teillä perheen kanssa joku yhteinen juttu, harrastus, syöti?

Lapsi29: *No kaikki tykkää mun toisen mummun ruuasta [naurahdus]. Se on niin hyvää, ja oisko vielä yym.*

Yhdessä syöminen liittyi vahvasti myös juhliin, joista merkittävimpiä lapsille olivat joulu ja omat syntymäpäivät, mutta myös pääsiäinen, äitienpäivä, isänpäivä, juhannus ja uusi vuosi mainittiin. Vain harvoissa perheissä noudatettiin säännöllistä ruoka-aikaa, vaikka joillakin lapsilla säännöllinen ruoka-aika aika perheen kesken olikin. Monet lapset kertoivat syövänsä itsekseen lämmittämällä ruoan tai kahdestaan jonkun perheenjäsenen, äidin, isän tai sisaruksen, kanssa. Ruoka-aika saattoi olla myös vain tiettyinä päivinä, esimerkiksi viikonloppuna, kuten Oskarilla:

Oskari: *... No ruokailu tulee on aina pe, la ja su aina yhdessä. Suurimmalta osalta joka päivä, mutta vähintään sillo.*

Lukuisista erilaisista tekemisen muodoista huolimatta kaikki lapset eivät kuitenkaan kertoneet tekevänsä jotain koko perheen kesken arjessa. Kolmen pojan perheessä vietettiin hyvin harvoin aikaa yhdessä. Aikapula ja perheenjäsenten omat kiireet ja menot olivat lasten mukaan suurin syy siihen, miksi yhdessä vietetty aika oli vähäistä. Monet lapset kertoivat tekevänsä jonkin asian yhdessä, *ellei* jollakin perheenjäsenellä ollut muuta menoa.

Matias: *Yym. no ei me oikein sinänsä tehdä mitään yhdessä. -- Tai siis kyllähän me käydään vaikka jossaki elokuvissa ja näin, mutta ei me kotona tehä yhdessä paljo mitään, ku ei oo ikinä kaikki kotona.*

H₂: -- Onko teillä sitten jotaki yhteistä, mitä te teette koko perhe?

Roope: *Ei oikein oo mitään semmoista, missä ois kaikki mukana yleensä aina.*

Lapset käsittivät perheen yhteiseksi tekemiseksi arjen toistuvat asiat, ei niinkään harvemmin tapahtuvia erityistilanteita, kuten juhlia. Juhlia toki vietettiin yhdessä sekä perheen että sukulaisten kanssa, mutta ne eivät esiintyneet lasten maininnoissa perheen yhdessä vietetystä ajasta, vaan niistä kysyttiin erikseen. Juhlien parasta antia lapsille olivat yhdessä oleminen ja tekeminen, ja juhliin liittyi mukavia rituaaleja, jotka toistui-
vat vuosi vuoden jälkeen. Juhlat myös yhdistivät perhettä sukulaisiin ja ystäviin.

Perheen yhdessä vietetyn ajan merkitys lapsille oli suuri, mikä korostui erityisesti kysymyksissä onnellisuudesta ja mukavista asioista perheessä varsinkin tyttöjen vastauksissa. Perheessä mukavaa oli yhteinen tekeminen ja koko porukalla oleminen – eli juuri ne asiat, joita yleensä arjessa tehtiinkin, jos tehtiin. Yhteisen tekemisen ei tarvinnut olla mitään ihmeellistä, vaikka toki välillä oli mukava viettää aikaa myös matkustellen ja saada hieman vaihtelua arkisiin rutiineihin, mikä kävi ilmi erityisesti aikajanelle merkittyjen mukavien muutosten kautta. Toisaalta pelkkä tieto perheenjäsen-
ten läsnäolosta ja pysyvyydestä toi lapselle turvaa ja teki lapsen onnelliseksi.

H₁: Mmm, joo. Just. No entäs sitten jos ajattelet sitä omaa perhettä, niin mitkä sun mielestä on mukavia asioita sun perheessä?

Viivi: *No et me ollaan tosi paljon yhdessä, ja että kuitenkin äitin ja isän niitten ei tarvii olla paljon töissä, sillee.*

H₂: Joo. No sitten viimeinen kysymys eli mikä perheessäsi tekee sinut onnelliseksi?

Elias: *No isä, äiti ja sisko. Ne kaikki tekkee minut onnelliseksi, että ne on siellä .*

Edellisistä lainauksissa ja lasten puheessa ylipäättään korostui yhteisen tekemisen muotojen lisäksi ajan määrällinen ulottuvuus, sillä lapset kertoivat yhdessä vietetyn ajan *paljouden*, eli määrän, olevan heille tärkeää. Kun lapsilta kysyttiin heidän toiveistaan perhettään kohtaan, monet toivoivat enemmän yhteistä aikaa.

Lisäksi useiden lasten toiveet liittyivät perheen yhdessäoloon välineellisesti rahan toivomisen kautta, sillä rahan avulla oli mahdollisuus toteuttaa asioita perheen kesken.

Nella: *Ja sitten, no sitten mä toivoisin että me tehtäis vähän enemmän yhdessä juttuja. (tauko) Ja että meil ois enemmän rahaa niin me päästäis ulkomaille matkustaa perheellä.*

Elias: *Ois vähä enemmän rahaa ja ois aikaa*

H₂: Mihin se aika ois hyvä käyttää?

Elias: *No perheen kanssa olemiseen ja että ei ois kiire.*

Esimerkiksi Laura kertoi ikäväksi asiaksi perhe-elämään liittyen, *että kaikilla on niin paljon töitä, niin ei oikeen ehi sitten nähä hirviänä.* Vaikka myös lapsilla oli omat menonsa – koulu, harrastukset ja kaverit – useimmiten yhteisen ajan vähyys johtui muiden läheisten kiireestä.

7.2 Tietenkin tykkäävät, tai ainakin ihan jonkin verran – myönteiset tunteet lasten perhesuhteissa

Useimmille ”tykkääminen” eli kiintymyksen näyttäminen perheessä oli itsestään selvää; suurin osa lapsista (kuusi tyttöä ja kolme poikaa) vastasi tykkäämistä koskevaan kysymyksiin välittömästi ilman epäröintiä ”joo” tai ”tietenkin” -tyylisillä vastauksilla. Kysymystä saatettiin pitää jopa hieman kummallisena, jolloin vastauksen perään naurahdettiin. Nella sanoi, että hänestä tykätään, vaikka hän olikin mielestään välillä *vähän rasittava* puhuessaan liikaa. Osalle lapsista tykkääminen perheessä ei kuitenkaan ollut itsestään selvää, ja vastauksissa esiintyi myös epävarmuutta. Kolmen pojan vastauksessa esiintyi sana ”kai” tai ”suurin piirtein”. Kiia ja Samu sen sijaan kokivat, että tykkääminen saattoi vaihdella perheen tunnelman ja oman käytöksen mukaan, eikä ollut ehdotonta rakkautta:

H₁: -- Noniin, mitäs mieltä oot, tykätäänkö susta teiän perheessä?

Kiia: *No, silloin ku mä oon hyvällä tuulella ni joo, silloin ku mä oon pahalla tuulella niin se on vähän siinä keskivaiheilla.*

H₂: Koetko, että sinusta tykätään perheessäsi?

Samu: *Joskus en koe. Mutta silloin ku on hyviä päiviä, ja ollaan hyvässä sovussa, niin kyllä mä silloin koen, mutta en mä silloin ku riidellään.*

Joidenkin lasten oli vaikea kuvata tykkäämisen näyttämisen tapoja perheessä, ja usein lapset joko mainitsivat jotain konkreettisia tapoja tai sitten heillä ei tullut mitään asiaa mieleen. Tykkäämistä osoitettiin sekä sanoilla että teoilla. Abstraktimpia, kuten tunteisiin liittyviä asioita, mainittiin melko vähän. Kaksi lasta kertoi, että tykkääminen osoitettiin lapsille esimerkiksi nukkumaanmenorituaalin muodossa:

Viivi: *Sitten ne monesti sanookin, että aina iltasinkin ni äiti sanoo että ”hyvää yötä, äiti rakastaa, nähään aamulla” ja sitten isäkin sanoo silleen.*

Oskari: *No halimalla, pusimalla (naurahdus) ja öö peittelemisillä ja niillä eipä siinä oikein muita. Sillä lailla suunnilleen.*

Myös hyvistä teoista kiittäminen ja saavutusten arvostaminen olivat tapa näyttää myönteisiä tunteita toista perheenjäsentä kohtaan. Lapset kokivat, että perheenjäsenet tykkäsivät heistä olemalla mukavia ja viettämällä aikaa yhdessä tai auttamalla heitä jossakin asiassa. Kukaan lapsista ei kokenut, että jostain toisesta perheenjäsenestä olisi tykätty enemmän kuin hänestä itsestään. Sisarusten väliset hyvää tarkoittavat tykkäämisenosoitukset saatiin joskus kokea tunkeilevana:

Viivi: *No, yleensä iltasin mä annan äitille ja isälle hyvänyön halin ja pusun ja [pikkusiskolle] myös, [isoveljelle], mutta [isoveli] ei yleensä halua sitä ni, [isoveli] yrittää vaan työntää pois.*

Kiia: *No silloin kun se (isosisko) on hyvällä tuulella ni sit se tulee vaan hallaamaan mua koko ajan, ja sit mä yritän vaan työntää sen pois ku mä en välillä jaksa sen juttuja.*

Pääpiirteissään kiintymyksen osoittaminen ja muiden myönteisten tunteiden näyttäminen oli kuitenkin lapsille tärkeää perhesuhteissa. Lapset olivat vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa perheenjäsentensä kanssa: kiintymyksen ja läheisyydenosoitukset olivat perheessä yleensä molemminpuolisia.

7.3 ”Me ollaan sellanen normiperhe että joskus on riitoja ja joskus ei” – kielteiset tunteet lasten perhesuhteissa

Jokaisen lapsen perheessä oli joskus riitoja – toisilla vähemmän ja toisilla taas enemmän. Riidat sisarusten kanssa olivat yleisempiä kuin vanhempien kanssa, ja joillakin lapsilla ei ollut lainkaan riitoja vanhempiensa kanssa, kun taas sisarusten kanssa riitoja oli kaikilla. Myös muiden perheenjäsenten keskinäiset riidat saattoivat vaikuttaa koko perheen ilmapiiriin ja tunnelmaan. Riidat ikään kuin kuuluivat ”normaaliin” perhe-elämään, kunhan niitä ei ollut liian paljon tai ne eivät kestäneet pitkään. Toisaalta riidoissa oli myös ikävämät puolensa, ja riitely mainittiinkin usein sekä perheeseen liittyvissä ikävissä asioissa että päiväkirjavastausten ikävissä hetkissä.

Riidat vanhempien kanssa olivat lasten mielestä erityisen ikäviä. Riidat olivat yleensä vastaan väittämistä arjen pienistä asioista, esimerkiksi mielipide-eroista, väärinkäsityksistä tai lupauksen rikkomisesta. Varsinkin lapsen oman mielipiteen huomiotta jättäminen sai lapsen suuttumaan, etenkin jos lapsi koki tietävänsä kyseisestä asiasta paremmin. Jos riitoja vanhempien kanssa oli, niitä oli pääasiassa vain toisen vanhemman, yleensä isän kanssa. Roope kertoi menettävänsä hermonsä, kun isä *alkaa jotaki sössöttämään*. Erityisesti Samun suhde isäänsä oli täynnä ristiriitoja, joista kertominen herkisti Samun haastattelutilanteessa. Samu kertoi vanhempiensa myös kurittavan häntä fyysisesti tukistamalla, mistä keskusteltiin haastattelun jälkeen myös koulukuraattorin kanssa. Vaikka riitoja oli joskus myös äidin kanssa, riidat isän ja pojan välillä olivat päivittäisiä ja selvästi mieltä askarruttavia. Tommi kertoi pelkäävänsä joskus isää, eikä uskaltanut sanoa tälle mitään vastaan. Hän pelkäsi suhteen olevan huono myös tulevaisuudessa, vaikka toivoikin saavansa välinsä isän kanssa kuntoon. Hän kertoi monesti purkavansa negatiivisia tunteitaan isää kohtaan äidilleen. Myös kahdestaan äitinsä kanssa asuva Laura koki, että hänellä oli paljon riitoja äitinsä kanssa.

H₁: No entäs sitten jos mennään näihin ikäviin juttuihin, niin mitäs tällä hetkellä sun perhe-elämässä on ikävää?

Laura: -- *Sitten ehkä ku äiti ja minä riellään aika paljon.*

H₁: Ahaa. Tota mistä asioista teillä tulee riitaa?

Laura: *No se on nyt vähän sillain että, aika kaikesta, mut ei ihan joka asiasta. Mutta aamulla aika monesti tulee riitaa ja joskus illalla ja.*

Riitely ja kinastelu kuuluivat olennaisena osana sisarusuhteisiin. Negatiivisten tunteiden näyttäminen sisaruksille oli lasten perheissä hyvin yleistä ja oikeastaan väistämätöntäkin. Monet lapsista mainitsivat riitelyn sisarustensa kanssa ensimmäisten asioiden joukossa, mitä he kertoivat tekevänsä sisarustensa kanssa. Riidat eivät yleisyydestään huolimatta olleet kuitenkaan yleisesti olleet lasten mielestä vakavia, vaan ne tulivat yleensä pienistä asioista, kuten tavaroiden jakamisesta tai kotitöiden tekemisestä. Ne eivät jatkuneet kovin kauan, eikä niihin liittynyt fyysisiä otteita. Toisaalta jos niitä oli usein, ne koettiin myös ikävänä asiana perheessä. Vain kaksi tyttöä, Viivi ja Kiia, mainitsivat riitelyn sisarusten kanssa huonoksi hetkeksi kännykkäpäiväkirjavastauksissaan.

Ristiriitaisia tunteita saattoi myös herättää se pakko, joka joskus saattoi liittyä nuorempien sisarusten yhdessä vietettyyn aikaan. Nella kertoi hoitavansa pikkusiskoaan silloin tällöin, mutta välillä pikkusiskosta huolehtiminen oli hänen mielestään raskasta.

Myös ikäero ja sisarusten erilaiset kiinnostuksen kohteet ja valmiudet saattoivat olla syynä ristiriidoille. Samu ja Tommi kertoivat, ettei yhdessäolo pienempien sisarusten kanssa aina kiinnostanut.

Samu: -- *en mää laskettele hirveesti perheenjäsenten kans, mutta pikkuveljen kans, ku on joskus pakko laskea. Siitä mää en hirveesti tykkää.*

H₂: (naurahdus) Meinaatko, että se pikkuveli ei mee yhtä lujaa vauhtia?

Samu: *No ei se pysy perässä.*

H₂: Joo. No tuleeko sulla koskaan Topiaksen kanssa riitaa?

Tommi: *No joskus.*

H₂: Minkälaisista asioista?

Tommi: *No yleensä sellaisista, ku mut pakotetaan leikkimään Topiaksen kans, ja se haluaa leikkiä jollain autoilla. Vitsi se on tylsää. Sen omassa huoneessa, ku ei siellä oo mitään.*

Sisarussuhteisiin liittyi myös tahallista ärsyttämistä puolin ja toisin. Lapsi itsekin saattoi käytöksellään provosoida konfliktitilanteita isompien sisarusten kaverisuhteissa. Härnäminen oli myös tehokas keino saada sisko tai veli suuttumaan.

Kiia: -- *monesti ku mun isosisko menee pellaan niitten kanssa jääkiekkoa, niin mää änkeän mukkaan ja mää varastan niiltä kiekkoja ja mailoja.*

Eri perheenjäsenten suhteissa riidat sovittiin eri tavoin. Suurimmassa osassa perheitä lasten ja vanhempien riidat päättyivät anteeksipyyntöihin, ja näiden riitojen sopiminen oli lapsille erityisen tärkeää. Toisaalta Luran puheesta käy ilmi, etteivät riidat pääty *oikeastaan mitenkään*, vaan ne päättyvät siihen, että *mennään nukkumaan*. Luran ja äidin väliset riidat päättyivät sopimatta. Tommi koki, että riidan käsittelemättömyys jää vaivaamaan, eikä unohtaminen välttämättä ollut lapselle paras tapa käsitellä riitelyn herättämiä negatiivisia tunteita, sillä riitaa ei voinut sopimatta noin vain unohtaa.

H₂: Joo. No millä tavalla ne riidat sitten loppuu?

Tommi: *Ne loppuu vaan. Jos vaikka isä lähtee, jos me vaikka aamulla riidellään sitte isä lähtee töihin kaupunkiin, ja mää lähen kouluun ja sitte ku tullaan kotia niin me ollaan tai se on ainaki jo unohtanu sen.*

Riitojen sopiminen sisarusten oli harvinaisempaa kuin vanhempien kanssa sopiminen. Joskus isän tai äidin oli *sekaannuttava* asiaan, jotta riitely saatiin loppumaan. Vanhemmat usein myös ilmaisivat tyytymättömän asenteensa riitelemistä kohtaan, mikä saattoi myös ehkäistä ja päättää joitakin riitoja. Riitatilanteet sisarusten kanssa rauhoittuivat

ikään kuin itsestään ilman erillistä sopimista, eikä sopimiseen koettu välttämättä tarvetakaan:

H₁: Mmm. Joo eli teil on aina sitten joskus sitä siskosten välistä riitelyä niin
Viivi: Nii. *Mutta nytten, johonkin vaiheeseen se aina on aika paljon, mutta nykyään aika vähän riiehellään ja sitten yleensä, kun me ollaan riieilty ja ollaan oltu joku tunti riioissa ni sitten me vaan yhtäkkiä ollaan sovittu se, et ei me ees pyyettä anteeks et me vaan yhtäkkiä ollaan kavereita taas.*

Riitelyjen päättäminen ja päättymisen jälkeinen tunnelma oli eri perheissä erilaista, mutta usein tunnelma perheessä oli hiljainen tai kireä. Myös muiden perheenjäsenten – sisarusten tai sisaren ja vanhemman tai vanhempien - keskinäiset riidat vaikuttivat muihin perheenjäseniin. Lapset kokivat, että vanhempien välisiä riitoja oli hyvin vähän tai niitä ei ollut edes itse kuultu, tai ne eivät olleet mitään merkittäviä tai pitkäkestoisia. Kiia kertoi vanhempiansa luultavasti riitelevän kotitöiden jakamisesta:

Kiia: *No (tauko), en mä oikeen tiä. Varmaan niinku äiti ja iskä riitelee siitä et ku iskä ei yleensä, no se ei tee mitään. Mut kyllä se aina yleensä tekkee jotakin esim. tämmöstä, nyt ku sillä on sit tämmösiä pikku hommia niin se on vähän niinku että ”nyt ku mä oon kotona ni mä oon tämmönen, että mä nyt vähän makkaan näin”. Mut ei niinku, ne ei oo niinku ikinä ollu mitään vakavia juttuja, että ne, niistä ei niinku jauheta ennään parin tunnin päästä uuestaan.*

Myös lasten iso- ja pikkusisaruksilla oli toisinaan riitoja vanhempien kanssa, mutta niihin ei tarvinnut puuttua eikä niistä tarvinnut olla huolissaan. Vain yksi lapsista, Nella, kertoi pelkäävänsä isoveljen ja isän välisten riitojen seurauksia. Nella pelkäsi isoveljensä lähtevän pois kotoa isän kanssa riitelyn takia ja kertoi riitojen vaikuttavan koko perheen yleiseen ilmapiiriin.

Nella: *[isoveli] saattaa joskus menettää hermonsä niin pahasti, että sen tekkee mieli vaan häippästä.*

Nella: *No, kyllä mä joskus pelkään sitä mutta ei se oo vielä tehny niin. Niin sit se on vaan se kireä tunnelma ja [isoveli] välttelee vähäse iskää että ei tuu sitä uuestaan että.*

Lapsilta kysyttiin myös heidän peloistaan sekä huolistaan läheissuhteisiinsa, päihteiden käyttöön ja satuttamiseen liittyen. Suurin osa lapsista kertoi, ettei heillä ollut huolia tai pelkoja perheeseensä tai perheenjäseniinsä liittyen. Joitakin pelkoja ja huolia osalla lapsista kuitenkin oli. Samu kertoi toisinaan pelkäävänsä isäänsä, ja hän mainitsi myös vanhempien käyttävän tukistamista rangaistuksena riitatilanteissa. Kukaan lapsista, edes Samu, ei kuitenkaan kertonut pelkäävänsä, että heitä itseään satutettaisiin kotona. Roope

kertoi olevansa huolissaan isosiskon tupakanpoltosta, ja myös isän alkoholinkäyttö miettytti poikaa. Isän käyttäytyminen alkoholin vaikutuksen alaisena oli pojan mielestä ärsyttävää ja turhauttavaa.

H₂: No onko sulla ollu koskaan huoli jonku sulle tärkeän ihmisen päihteidenkäytöstä?

Roope: *No se mun isosisko polttaa tupakkaa, niin se on vähän sillä tavalla.*

H₂: Yym. Onko teillä sitten äiti ja isä sanonu isosiskolle?

Roope: *On ne sanonu sille aina sanoo yleensä, mutta ei se usko. Niin ei ne jaksa siitä enää hirveenä välittää. Kyllä ne aina sanoo että et polttaisi, mutta sillai. Mutta sitte yleensä joskus isä vähän, se on ärsyttävä ku se monesti vaikka ku me ollaan, se joskus aina juo liikaa, niin sitä ei jaksa ku se kännissä. Se on jotenkin tyhmä, se alkaa se on ihan omituinen. Se on jotenki sillai, sanoo koko ajan jotaki tyhmää, koko ajan valittaa sillai tyhmästi. Se on ihan ärsyttävää.*

Osa lapsista oli huolissaan isovanhempiensa terveydestä. Isovanhempien iän mukanaan tuomat sairaudet tai isovanhempien epäterveelliset elintavat olivat asioita, joista lapset kantoivat huolta. Nellan isoäiti sairasti Alzheimerin tautia, minkä vuoksi isovanhemmat eivät enää vierailleet tytön kotona niin useasti kuin ennen. Huolestuttavia elintapoja oli Pinjan kohdalla isoisän tupakointi ja Samun kohdalla isoisän alkoholinkäyttö. Lapset olivat huolissaan läheistensä hyvinvoinnista ja terveydestä, ja he ymmärsivät, että epäterveellisillä elintavoilla saattoi olla kauaskantoisia ja vakavia seurauksia.

Pinja: *No tuo, tota ei niin läheinen pappi ni se polttaa niin paljon tupakkaa niin pelottaa et sille tulee joku syöpä ja sairaus ja.*

Samu: *No meidän pappi juo olutta ja viinaa aika monesti, niin mua vähä huolettaa se, ku sillä on aina niitä viinakätköjä, niitä mihin se piilottaa viinaa ja sitte mää jos meen vaikka ettiin varastosta jotain, niin siellä on sitten viinapullo. Aina löytyy jonku esineen takaa. Mua aina sitten vähän huolettaa, että mitenhan se pappi sitten voi vaikka kymmenen vuoden päästä.*

Negatiivisia tunteita saatettiin purkaa perheessä myös muulla tavoin kuin riitelemällä. Nella kertoi isänsä purkavan selkäleikkauksesta johtuvaa kipua muihin perheenjäseniin huutamalla, mikä ei ollut Nellan mielestä kivaa. Lapset olivat yleisesti ottaen sitä mieltä, ettei negatiivisten tunteiden näyttäminen ollut välttämättä suotavaa, sillä siitä saattoi seurata rangaistuksia tai ainakin sitä paheksuttia. Jotkut pojat kertoivat, että perheessä sai iloita tai näyttää muita positiivisia tunteita vapaasti, kun taas negatiivisia tunteita, kuten surua tai vihaa ei ollut *järkevää* samalla tavalla näyttää. Kiia kertoi kiroilevansa usein silloin, kun hän oli vihainen tai harmissaan jostain asiasta, ja huutelevansa kirosoja ympäri taloa. Hän koki, etteivät vanhemmat pitäneet hänestä silloin, kun hän oli huonotuulinen:

H₁: Ahaa, no minkästäkään susta ei silloin niin kauheesti tykätä kun sä oot pahalla tuulella?

Kiia: *No, koska eihän varmaan kukkaan tykkää semmosesta ihmisestä joka on pahalla tuulella. Mut sitte ku se on ilosella tuulella ja sitte se puhuu kaikkea mukavia, niin kyllä sitte. Sitte mutta ku, ei meidän vanhemmat kun ne inhoaa huutamista, se on fakta, ne inhoaa sitä huutamista.*

Toisiin perheenjäseniin kohdistunutta vihaa ei ollut soveliaista näyttää, eikä aina surua-

kaan:

Elias: *Jos mää olisin vaikka vihainen, ja mää en piilottas niitä tunteita, niin kyllä mää varmaan aukosin niille päätä, ja sitte ne suuttus, tulis niitä kaikkia, että ne lyhentäs kotiintuloaikoja ja saattas viedä tietsikan.*

H₂: -- Millä tavalla sää näytät tunteita kotona?

Samu: *No niinku, että jos me riidellään jostakin, ja mää meen omaan huoneeseen, niin mää rupian heti itkemään siellä. Niin sitte ne tulee ihmettelemään, että mikä sulla on, ja mää sitten, että mietippä sitä vähän, ja sitte siitä syntyy hirviä riita siitä mitä mää oon tehny, ja kaikkea tämmöstä. Mutta ei mulla mitään erikoista.*

H₂: Mutta uskallat näyttää siellä kotona sitä surullisuutta ja vihasuutta?

Samu: *Uskallan. En mää sitä vihasuutta uskalla niin pahasti näyttää. En mää oikein uskalla isille sanoa mitään vastaan, ku se rupiaa sitte heti huutamaan.*

H₂: No miten se isä suhtautuu siihen, jos sää oot surullinen, ja se itku tulee?

Samu: *Yym. Se sitä, että sun pitää vaan olla kunnolla, että kyllä mää tiään kuitenkin asioista paremmin.*

Samun haastattelusta kävi muutenkin ilmi, että hän koki itsensä usein voimattomaksi vanhempiensa, ja erityisesti isänsä, rinnalla. Perhe-elämä erilaisina tunteineen, niin myönteisine kuin kielteisinäkin, saattoi vaihdella ääripäistä toiseen.

8 LASTEN TOIMIJUUS JA OSALLISUUS

Luvussa kahdeksan tarkastellaan lasten toimijuuteen ja osallisuuteen liittyviä tuloksia, jotka vastaavat kysymykseen, millaisina lasten perhesuhteet näyttäytyvät lasten toimijuuden ja osallisuuden näkökulmasta. Näkökulma on siis edelleen perhesuhteissa, mutta lapsen toimijuuteen ja osallisuuteen keskittyen. Ensin lasten mahdollisuuksia toimia ja vaikuttaa arjessa käsitellään omiin ja perheen yhteisiin asioihin vaikuttamisen, huolenpidon, yksin olon ja kodin ulkopuolisen toimijuuden kautta. Seuraavaksi tarkastellaan lasten toimijuuden ja osallisuuden rajoituksia niin vanhempien asettamien sääntöjen ja rajojen yhdenmukaisuuden ja erilaisuuden näkökulmasta kuin sisarusten yhdenmukaisuuden ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

8.1 Lasten mahdollisuudet toimijuuteen ja osallisuuteen arjessa

Lapset kertoivat monenlaisista mahdollisuuksista vaikuttaa omaan elämäänsä. He pysyivät ainakin tiettyyn rajaan asti vaikuttamaan päätöksiin omiin ja perheen yhteisiin asioihin liittyen. Lasten toimijuus ja osallisuus näyttäytyi myös huolenpitona perheenjäseniään kohtaan. Toimijuutta harjoiteltiin paitsi kotona, mutta se ei rajoittunut pelkästään kotiin, vaan lapset olivat aktiivisia toimijoita myös kodin ulkopuolella.

8.1.1 Päätöksentekoon vaikuttaminen

Vaikuttaminen perheen asioihin ei lapsille tarkoittanut sitä, että he olisivat täysin saaneet päättää omista asioistaan, vaan mielipiteen kertomista ja näiden mielipiteiden kuuntelua ja huomioonottamista. Useat lapset kertoivat Nellan tavoin, että heidän perheessään *keskustellaan asioista ja päätetään yhdessä, ettei oo silleen, että joku päättää ja sitä sitten totellaan*. Joissain asioissa oli kuitenkin ehdottomasti toteltava, jos *käsketään*.

Esimerkiksi erilaisiin käytännön seikkoihin, kuten syntymäpäivien viettoon ja pukeutumiseen lapset saivat yleensä vaikuttaa haluamallaan tavalla. Toisaalta oli niitäkin lapsia, jotka eivät olleet ainakaan toistaiseksi saaneet viettää syntymäpäiviään haluamallaan tavalla. Lapset pääsivät antamaan omia näkökulmiaan, vaikka *viime kädessä* päätösvalta olikin vanhemmilla – tai jommalla kummalla vanhemmista.

*Viivi: No, no sääntöihin kyllä [voi itse vaikuttaa] silleen harvemmin mutta sit tietenkin jos ker-
too hyvän syyn miks jotain sääntöä täytyy muuttaa niin kyllä ne aina harkitsee jos se on hyvä
syy, ja joskus ne sitten sanoo että: "OK, että sen voi jättää pois".*

H₁: Mmm. Miten te muuten sit sovitte niitä asioita?

*Heidi: Noo, yleensä sillai että ekana puhutaan niistä ja sitte mitä mieltä kaikki on ja, ja sitten
päätetään ne.*

Aikuisten vaikutusvaltaan liittyi myös raha. *Hinnan perusteella* vanhemmat saattoivat valita esimerkiksi hotellin, jossa perhe majoittui ulkomaanmatkallaan, eikä lapsilla ollut mahdollisuuksia vaikuttaa tähän asiaan. Raha antoi vanhemmille valtaa myös lisätä tai vähentää lapsen viikko- tai kuukausirahaa, jonka kautta saatiin lapsia tekemään esimerkiksi kotitöitä tai käyttäytymään halutulla tavalla. Perheen taloudellisella tilanteella oli vaikutusta myös esimerkiksi ulkomaanmatkojen tiheyteen ja uusien tavaroiden ostamiseen.

Lapset kokivat omalla toiminnallaan voivansa vaikuttaa omiin asioihinsa. Yksi tyttö kertoi omaksi parhaakseen käyvänsä ennen vanhempiensa asettamaa nukkumaanmenoaikaa nukkumaan - ei vanhempien mieliksi, vaan jottei olisi niin väsynyt aamulla. Kotiintuloajoista lapset kokivat voivansa joskus päättää itse, jos he tulivat kotiin ennen ehdotonta kotiintuloaikaa. Asioihin yritettiin vaikuttaa myös huutamalla tai intämällä vastaan, tosin yleensä tuloksetta.

*Samu: No isi sanoo aina, että määh intän niin kauan vastaan, että määh saan valkosen mustaksi.
Tälleen sanoo. Mutta en määh itteni mielestäni niin hirviästi muka intä vastaan.*

Lisäksi lapset olivat taitavia refleктоimaan oman käyttäytymisensä seurauksia, joten he saattoivat tehdä asioita rangaistusten välttämiseksi tai palkkioiden saamiseksi. Jotkut lapset kertoivat, että sääntöjä *tarpeeksi kauan hyvin* noudattamalla saattoi tulla *enemmän oikeuksia ja vapautuksia*. Oma vaikuttaminen ja vanhempien laatimat säännöt kietoutuivat tällä tavalla toisiinsa, kun lapsi ikään kuin ”kielsi itse itseään”:

H₂: -- No onko sitten tuota öö tämmöstä (taukoa) tai saako teillä riehua tai

Elias: *No eei.*

H₂: Yym. Kieltääkö sitä sitten äiti vaan isä?

Elias: *No varmaan minä.*

H₂: Eli sää et ite halua semmosta riehumista?

Elias: *No se on ärsyttävää, jos joutuu siivoamaan ja saa valeja.*

Oman vaikuttamisen ja vanhempien laatimien sääntöjen yhteenkietoutuneisuudesta kertoi myös sisarusten yhteiset sopimukset perheessä. Lapset saivat myös luoda uusia sääntöjä yhdessä sisarustensa kanssa. Oskarin ja hänen isoveljensä keksimä tapa rangaista vanhempien luoman säännön rikkomista tuntui Oskarin mielestä erittäin toimivalta ratkaisulta.

Oskari: -- *meillä on semmonen isoveljen kanssa, että jos lyö, ja vanhemmat ei tiää, niin me joudutaan antaa joku hyvitys. Ei mitään lyöntiä takasi vaan vaikka kymmenen senttiä.*

H₂: Tuo oiski hyvä sääntö.

Oskari: *Hyvä sääntö, minun ja isoveljen keksimä.*

Kiiällä oli jo selvät suunnitelmat kotoa poismuuttamisen varalle, ja kuvainnollisella ilmauksella, *pesästä pois lentäminen*, hän kertoi saavansa enemmän vapauksia ja omaa rauhaa, joita hänellä ei nykyisessä perheessä tarpeeksi ollut. Omaan kotiin muuttamiseen 11-vuotiaalla Kiiällä oli kuitenkin vielä pitkä aika, koska pitihän hänen odottaa, että hänestä *tulee täysi-ikäinen*. Oma aika ja rauha olivat lapsille tärkeitä asioita, eivätkä he pitäneet niihin tulleista keskeytyksistä. Lapsella saattoi olla esimerkiksi peli kesken tietokoneella, kun hänen olisikin pitänyt mennä vanhempien kanssa saunomaan. Myös vanhempien työrytmi ei välttämättä vastannut lapsen nukkumisrytmiä, jolloin lapsella oli huonoja kokemuksia päiväkotiajoista, jolloin hän oli joutunut heräämään liian aikaisin.

8.1.2 Huolenpito

Lapset osoittivat toimijuuttaan ja osallisuuttaan perheessä myös huolehtimalla itse muista sekä konkreettisesti että abstraktimmalla tunnetasolla. Huolenpito suuntautui erityisesti perhesuhteisiin, ei niinkään muihin läheissuhteisiin. Myös eri perheenjäsenten huolenpidossa oli eroavaisuuksia, sillä lapset perustelivat huolenpitoaan suurimmaksi osaksi perheenjäsenen tarpeen ja kompetenssin kautta.

Aino: *Mää ainakin kysyn niinku että mikä sulla on ja, niin mutta ei niitä oo ollu yhtään niinku paljon että [olisi tarvinnut lohduttaa].*

Heidi: *No, en mä en nyt ainakaan oo sillain kovin paljoo lohduttanu. Tai ku ei oo tarvinnu.*

Laura: *No joskus aina joitakin näkkee, mutta sitten ei nyt mitenkään erityisesti kettään [ole lohduttanut]. -- Ei niistä oikeestaan tarvii [huolehtia]. Tai niinku [isosiskollakin] sil on aina kaikki hyvin, ja tämmöstä ni.*

Lapset pyrkivät edistämään perheenjäsentensä terveyttä ja hyvinvointia, pitämään konkreettisesti huolta perheenjäsenistään sekä ennaltaehkäisemään pahoinvointia. Huolenpitoon liittyi myös ristiriitaisia tunteita.

Vanhemmista ei lasten mukaan tarvinnut huolehtia samalla tavalla kuin sisaruksista, koska he olivat jo kykeneviä pitämään huolta itsestään. Nella taas kertoi lohduttavansa nimenomaan äitiä vanhempien riitujen jälkeen. Vanhempien kyvykkyys huolehtia itsestään tuli esille useiden lasten kommentteissa:

Viivi: *Mutta harvemmin mun täytyy jotenkin alkaa huolehtia äitistä tai isästä että ne kuitenkin yleensä tietää mitä tekee .*

Kiia: *No, en silleen ku ne on silleen jo aika isoja -- et ne ossaa vähän niinku huolehtia ite itsettään.*

Lapset kertoivat myös huolehtivansa sisaruksistaan – niin pienemmistä kuin isommistakin sisaruksista. Huolenpito oli sisarussuhteissa usein vastavuoroista, eikä pelkästään vanhemmalta sisarukselta nuoremmalle sisarukselle päin suunnattua huolenpitoa. Nuoremmista sisaruksista huolehtiminen oli yleensä konkreettista hoitamista tai vahtimista, mutta myös huolta pienempien hyvinvoinnista. Esimerkiksi Tommi oli huolissaan siitä, että hänen adoptoitua pikkuveljeään satutettaisiin hänen ihonvärinsä takia. Vanhempia sisaruksia ei konkreettisesti tarvinnut vahtia, koska he osasivat jo ikänsä puolesta pitää huolta itsestään. Kiia kertoi vahtivansa isosiskoaan hieman abstraktimmalla tasolla, ”silmällä pitäen”. Verbaalilla vaikuttamisella ja neuvottelulla sisaruksen kanssa asiasta Kiia koki ennaltaehkäisevänsä siskonsa mahdollista pahoinvointia.

Kiia: *Mutta kyllä silleen välillä on, että pittää niinku, varsinkin isosisko mää piän aika paljon silmällä. -- Ettei se sorru niihin juttuihin mistä mä äske puhuin. -- Monesti mä jouvun niinku sanomaan sille, et mitä mieltä mä oon sen kavereista että, esim. yks sen kaveri se polttaa ja juo, niin ni mä oon sanonu että se ei oo sulle mittään maailman parasta seuraa.*

Elias kertoi myös pitävänsä huolta 16-vuotiaasta isosiskostaan, kun tämä oli sairas. Myös isompien sisarusten arjen sujuvuudesta pidettiin huolta:

H₁: No onko sulla tapana huolehtia jostain perheenjäsenestä?

Heidi: *Mmm, (tauko), no sillain että ku mun, esimerkiks niin ku tännäänkii, kun me lähettiin kouluun mun kaverin kaa, ja sitte mun isoveljellä alko myöhemmin. Niin sitten mä aina sille meen sanomaan että ”muista herätä sillon ja sillon että ehit” ja ihan näitä normaaleja.*

Myös lemmikkieläimet kuuluivat usean lapsen (neljä tyttöä ja yksi poika) huolenpidon kohteisiin. Niiden ulkoiluttaminen, ruokkiminen ja muu hoitaminen sekä hellittely olivat keskeinen osa arkea niiden lasten perheissä, joissa lemmikkieläimiä oli. Oli kyseessä sitten koira, kissa tai marsu, lemmikki vaati huolenpitoa ja sitä myös yleisesti ottaen mielellään annettiin. Kiia olisi ollut valmis ottamaan myös taloudellista vastuuta koiran hoidosta, jos hän saisi seuraavan perheeseen tulevan koiran ”omiin nimiinsä”:

Kiia: *Ku mä on aina halunnu ihan niinku oman koiran, mutta kun mä en oo ikinä sitä saanu. Niin nin, tota neuvoteltiin isän kanssa et sitte, ku me otetaan toinen koira ni se vois olla et se pantas mun nimmiin. Mutta yks homma on se, että mun pitäis ite maksaa kaikki eläinlääkärikulut ja ruuat ja tämmöset, mutta ei se niinku mua haittais, koska tota, kyllä mä niinku ajattelin et mä säästän rahhaa että, tämmöseen .*

Lapset pitivät huolta perheestään ja perheenjäsenistään myös tekemällä kotitöitä, vaikkeivät itse välttämättä kokeneetkaan kotitöiden tekemistä huolenpidoksi. Kotitöiden itsenäinen ja oma-aloitteinen tekeminen vaikutti olevan tytöillä yleisempää toimintaa kuin pojilla. Monet tytöt kertoivat siivoavansa, laittavansa ruokaa tai leipovansa, mikä saattoi myös olla lapselle eräänlainen mieluisa harrastus, ei niinkään ”työtä”.

Laura: *-- mä tykkään hirviänä leipoa ja, aika paljon oonkohan mä kolme vuotta leiponu. -- Että ihan ite otan reseptin ja alan leipomaan.*

Pinja: *Vaikka ei olis tarvekaan niin imuroin silti. [naurahdus]*

H₁: *Minkäs takii, tykkäät sää imuroida vai?*

Pinja: *Joo.*

Yksi pojista vahvasti tämän mahdollisesti sukupuoleen liittyvän eron:

H₂: *Yym. Onko jotaki muuta, mitä sulla tulee mieleen, että pojat tekee toisin ku tytöt?*

Tommi: *No pojat ei tee ruokaa. Yleensä ainakaan kotona.*

Huolenpito muista perheenjäsenistä oli lapsille pääosin myönteisiä tunteita herättävää toimintaa, mutta huolenpitoon liittyi myös ambivalenttiutta. Kiia kertoi koiranhoidon olevan välillä raskasta esimerkiksi koiran juoksuajan takia, vaikka hän välittikin koiras-

taan yli kaiken. Nella taas kertoi hoitavansa usein pikkusiskoaan, vaikkei olisi aina jaksanut. Perheenjäsenten huolenpitoon liittyviä kielteisiä kokemuksia tai näkemyksiä oli kuitenkin todella vähän, ja pääasiassa lasten huolenpito näyttäytyi arjen toimijuutena myönteisessä valossa.

8.1.3 Toimijuus yksin ollessa

Osa lapsista kaipasi enemmän itsenäisyyttä, ja koki sen myös lisääntyneen iän karttuesa. Omaa aikaa kaivattiin sekä kotona että kodin ulkopuolella. Lapset kertoivat tekevänsä monenlaisia asioita ollessaan yksin kotona. Useimmin mainitut tekemisen muodot olivat läksyjen tekeminen, television katselu, tietokoneen käyttö ja syöminen, mitkä tulivat esille sekä tyttöjen että poikien maininnoissa. Läksyt oli usein tehtävä ennen muita aktiviteetteja. Tietokoneen käyttämiseen liittyi eroja tyttöjen ja poikien välillä sen käyttämistarkoituksissa. Pojat kertoivat käyttävänsä tietokonetta pääasiassa pelaamiseen, kun taas tytöt käyttivät tietokonetta yhteydenpitämiseen kavereihin ja sukulaisiin sosiaalisen median (Facebook), pikaviestintäpalvelun (Messenger) ja sähköpostin kautta, koulutehtävien tekemiseen sekä muuhun vapaa-ajan toimintaan Internetissä. Vain yksi poika mainitsi käyttävänsä tietokonetta pelaamisen lisäksi myös yhteydenpitoon isovanhempiinsa Skype-verkkopuheluohjelman välityksellä. Pojille erilaiset pelit olivat muutenkin yleisempiä kuin tytöille, sillä he pelasivat myös erilaisia konsoli- ja videopeljä enemmän kuin tytöt ollessaan yksin. Tyttöjen maininnoissa esiintyi myös lukeminen, kirjeenvaihto, leikkiminen ja laulaminen, joita taas kukaan pojista ei maininnut.

Tytöt viettivät yksin ollessaan enemmän aikaa lemmikkiensä kanssa, mikä saattoi johtua siitäkin, että tyttöjen perheissä lemmikkejä oli yleisesti ottaen enemmän. Vaikka monet tytöt määrittelivätkin koiransa tai muun lemmikkinsä perheenjäsenekseen, he luokittelivat yksin olon sillä perusteella, oliko kodissa läsnä muita ihmisiä. Lemmikkien kanssa leikittiin, niitä hoidettiin tai niiden kanssa ulkoiltiin. Koira saattoi myös vähentää yksinoloon liittyvää turvattomuutta.

Kiia: Mutta oon mä kerran joutunu olleen, koiran kans tota suunnilleen yhteen asti [yöllä] kotona, ku meidän vanhemmat oli yhen tota, sen niitten kaverin synttäreillä, ja isosisko oli tuolla, siellä rippikoulussa. Niin nii, silloin mä olin meidän koiran kanssa yhteen asti, mutta siinäpä se aika kulu ku käytiin uimassa ja lenkillä ni, sitte ruvettiin yhen maissa nukkumaan.

Yksinolon kesto vaihteli lapsi- ja päiväkohtaisesti, ja siihen vaikutti sekä ulkoisia että lapseen liittyviä tekijöitä. Yksinolon määrä riippui ensinnäkin siitä, mihin aikaan vanhemmat ja sisarukset tulivat kotiin, ja oliko heillä paljon kodin ulkopuolista toimintaa. Suurin osa lasten vanhemmista oli työssäkäyviä, joten vanhempien työaika oli merkittävässä roolissa lasten yksinolon kannalta. Työttömyyden tai sairasloman takia kotona olevien vanhempien lapset eivät sen sijaan viettäneet niin paljon aikaa yksin. Sisarusten iällä oli keskeinen vaikutus siihen, miten paljon lapsi vietti aikaa yksin kotona: vanhemmat sisarukset viettivät enemmän aikaa kavereidensa kanssa kuin kotona ja heillä oli myös pidemmät koulupäivät kuin nuoremmilla, ja alle kouluikäisten sisarusten päivähoito sen sijaan rytmittyi vanhempien työssäolon mukaan. Keskimäärin lapset kertoivat olevansa yksin kotona noin pari tuntia päivässä yksinolon määrän vaihdeltaessa nollasta viiteen tuntiin, ja pääasiassa yksinolo tapahtui arkisin koulun jälkeen. Lapseen liittyviä tekijöitä oli lapsen koulunpäättymisajankohta ja kodin ulkopuolisen toiminnan määrä. Monet lapsista mainitsivat tulevansa kotiin suoraan koulusta, ja lähtevänsä vasta sen jälkeen ulos tapaamaan kavereitaan, liikkumaan tai harrastamaan. Pojat vaikuttivat viettävän aikaa enemmän kodin ulkopuolella nimenomaan kavereiden kanssa ja harrastuksissa, minkä vuoksi heidän yksin viettämänsä aika jäi verrattain vähäisemmäksi kuin tytöillä.

Lasten näkemykset yksinolon sopivasta määrästä vaihtelivat: suurin osa kertoi viettävänsä sopivasti yksin, mutta oli myös lapsia, jotka kokivat olevansa liikaa tai liian vähän yksin. Lapset saattoivat myös olla kahden vaiheilla sen suhteen, olivatko he sopivasti vai liian vähän yksin, jolloin vastaukseksi annettiin ”melko”, ”ihan” tai ”aika” sopivasti. Erot ilmenivät nimenomaan yksilöiden kesken, eikä sukupuolella vaikuttanut olevan tähän asiaan merkitystä. Yksinolo oli usein lapselle positiivinen asia niin kauan, kunhan sitä ei ollut liikaa:

Laura: Niin mä tykkään olla yksin mut sitte jos jatkuvasti joutuu olemaan ni.

Useat lapset olivat sitä mieltä, että kaikkien asioiden tekemiseen ei tarvitse toisen perheenjäsenen läsnäoloa, vaan kokivat yksinolon vapauttavana ja ikään kuin oman tilan ja ajan ottamisena. Tarve omaan rauhaan ja omien juttujen toteuttamiseen ilman toisten häiriötä oli toisille välttämätöntä.

Laura: *Mä oon varmaan sitten ku mä oon yksin kotona niin mä haluan olla yksin, että saa niinkun. (tauko) Et sillain että äiti ei oo vahtimassa. Ei mitenkään kuitenkaan luvatonta tee, mut saattaa vaikka leipoa tai kattoo telkkaria vähän kovemmalla äänellä (hymähtää).*

H₁: Mmm. Minkäs takia sää välillä haluat olla yksin?

Kiia: *Sen takia et saa ajatella kaikkia asioita, koska jos kaikki pölöttää, niin se on niinku, kaikki ajatukset lentää, mennee toisesta korvasta sissään ja mennee toisesta korvasta ulos.*

H₁: Mmm. Joo. No mitäs sää sitten teet kun sää oot yksin, sää ajattelet mutta?

Kiia: *Ajattelen, ja sitte mä teen mieluiten läksyjä yksin. Ja sitte, katon telkkaria ja saa olla vihdoin tietokoneella ku ei oo ketään muita kotona. Ja sitte, käyn ylleensä lenkillä ja sitte, tai hiihtämässä tai suunnistamassa tai hisustamassa. Ja tota sitte, no niin no kaikkee tämmöstä, joskus saatan laittaa ruokaakin mutta yleensä silleen että meillä on porukat kotona. Kyllä mä aika paljon laitan kotona ruokaakin.*

Oma aika oli lapsille tärkeää, kunhan sitä oli sopivassa suhteessa muuhun aikaan. Yksin ollessa lapsi sai harjoitella toimijuuttaan erilaisissa muodoissa, ja yksinolo antoi mahdollisuuden toteuttaa rauhassa itselle tärkeitä asioita ilman häiriötä tai keskeytyksiä. Liika yksinolo aiheutti lapsille kuitenkin turvattomuutta ja mielipahaa.

8.1.4 Toimijuus ja osallisuus kodin ulkopuolella

Kodin ulkopuolella liikkuminen antoi lapsille mahdollisuuden toimia ilman vanhempien kontrollia. Lapset liikkuiivat aktiivisesti kodin ulkopuolella ilman muita perheenjäseniä sekä yksin että sukulaisten tai ystävien kanssa. He viettivät paljon aikaa kavereiden kanssa sekä omassa että kavereidensa kotona: leikkivät ja pelailivat ja liikkuiivat ulkona tai kävivät nuorisotalolla tapaamassa ystäviään. Tietysti myös koulu vei suuren osan ajasta arjessa, koska lasten koulupäivät olivat 5–6-luokkalaisilla jo melko pitkiä. Koulunkäyntiin saattoi liittyä suorituspaineita, sillä kaksi tytöistä oli huolestuneita koulunkäynnin lisääntyneitä vaatimuksia kohtaan. Harrastukset olivat lapsille tärkeitä, sillä ne toivat lapselle onnistumisen kokemuksia, kisa- ja esiintymiskokemusta ja opetti uusia asioita. Pojilla oli enemmän harrastuksia kuin tytöillä, ja usean harrastuksen harrastaminen saattoi viedä paljon aikaa arjessa. Tyttöjen ja poikien harrastukset olivat myös erilaisia.

Pääosin lasten liikkuminen ja kulkeminen kauemmas tapahtui kuitenkin vanhempien ehdoilla: heidän kanssaan tai heidän antamallaan luvalla. Kuitenkin jos oma tahto oli saatu jossain itselle tärkeässä asiassa läpi, se oli lapselle varsin mieluisa ja mieleenpainuva kokemus. Pinjan aikajanassa oli mukavien asioiden puolella merkintä ”*isä ja äiti kokeili ratsastusta kanssani*” muutama vuosi sitten.

H₁: No mikäs siinä tuntu niin kivalta?

Pinja: *No ku mä sain ne suostuteltua siihen, ku ne ei tykkää, tai no iskä ei tykkää niin hevosista, mutta äiti tykkää, mut ei se ratsastamisesta tykkää.*

Muutaman lapsen kanssa tuli puhetta myös kodin ulkopuolella tapahtuvasta kiusaamisesta, joka tosin vain yhdellä lapsista suuntautui lapseen itseensä. Kiusaaminen saattoi rajoittaa lapsen osallisuutta ja toimijuutta kodin ulkopuolella.

H₂: No onko sulla ollut huoli, että sinua itseä tai sulle tärkeää ihmistä satutettas?

Oskari: *No on mulla vähän ilmenny täällä meidän koulussa koulukiusausta, pakko myöntää.*

H₂: Yym.

Oskari: *Ja kun me oltiin meidän kaverin kanssa laskemassa mäkeä, ja siellä oli niitä kiusaajia, niin ne kiusas meitä koko ajan, ja välillä hyökkäsivät päällekin.*

Koulukiusaaminen tuntui olevan lapsille eräänlainen tabu, sillä siitä ei mielellään puhuttu, ja sen tullessa esille sitä yritettiin peitellä tai vähätellä.

H₁: Joo. Pystyt sää siinä mitenkään auttaa?

Nella: *No kun, no ei siin oo paljon mittää auttamista ku. Se ottaa sen ite hyvin, mutta se ei kato näytä, et se varmaan on silleen et se ei enää välitä siitä.*

H₁: Joo. Onks se sen vanhemmat etkä sitä haukkuu vai etkä?

Nella: *Ei vaan nuo, jotkut aina koululaiset sanoo sille niinku, se on aika pyöreähkö, ni sitä saatetaan sanoo pulleaksi tai sellaseksi.*

H₁: Mmm. Niin et se on niinku koulukiusaamista tavallaan mut se on henkilökohtasta?

Nella: *Silleen et ei se sitä niinku pahasti, että kyllä sitä joskus että.*

H₁: Mmm, joo. Niin no kyllä se on kiusaamista sekin että.

Nella: *Mutta ei pahasti että.*

H₁: Mmm, joo.

Nella: *Mut varmaan aika harvoin sanotaan.*

8.2 ”Onhan meillä niitä sääntöjä, mutta...” – lasten toimijuutta ja osallisuutta säätelevät rajat ja säännöt

Vanhemmat säätelivät lastensa toimijuutta ja osallisuutta monenlaisin säännöin ja rajoituksin. Säännöt olivat pääasiassa kolmenlaisia: kotitöitä, kieltoja ja aikarajoituksia. Olennaisin osa kotitöitä oli siivoaminen, johon sisältyi muun muassa imurointia, tiskikoneen täyttämistä ja tyhjentämistä, oman huoneen siistinäpitoa sekä pölyjen pyyhkimistä. Kotityöt saattoivat olla myös koiran ulkoiluttamista tai muiden lemmikkien hoitamista tai erilaisia kodin kunnossapitotöitä, kuten nurmikon leikkuuta tai puutöitä. Monet lapset kertoivat saavansa kotitöiden tekemisestä rahallista hyötyä viikko- tai

kuukausirahan muodossa. Vaikka kotitöiden tekeminen saattoi olla joillekin lapsille mukavaa puuhaa yksin tai yhdessä muiden perheenjäsenten kanssa tai keino ansaita omaa rahaa, toisille se oli epämieluisaa, pakon sanelemaa toimintaa:

H₁: No entäs sitten nää vähemmän mukavat asiat, semmoset epämiellyttävät jutut [perheessä], mitäs ne on?

Kiia: *No, varmaan se kun pittää tehdä kaikkia hommia. Se on mun ja mun isosiskon mielestä kaikista ärsyttävintä. Ja isän mielestä koska se on niin laiska.*

Kiellettiin sellaisia sääntöjä, jotka ohjasivat lasta toimimaan ja käyttäytymään halutulla tavalla. Kieltoihin liittyi niiden ehdottomuus: *ei saa kiroilla, ei saa riidellä, ei saa valehdella, ei saa riehua, ei saa karata kotoa, ei saa kiusata*. Lasten haluttiin käyttäytymän hyvin sekä kotona että koulussa. Kieltoihin liittyi myös lasten huolenpitoon ja turvallisuuden liittyviä asioita:

Samu: -- *eikä ne tykkää hirviästi siitäkään, että mä kotopihalla ajan mönkijällä. Sitte Marjatta-mummi alkaa aina hirviästi valittaa, ku mä ajan siinä pihalla. Siitä mä en oikein tykkää Marjatta-mummin kohalla, ku se on niin raivossaan aina.*

H₂: Mistä sää luulet, että se johtuu?

Samu: *No ku se huolehtii liikaa.*

H₁: Onks siinä [tietokoneessa] mitään sääntöjä sulle?

Aino: *Ei. Paitsi mä en saa mennä mihinkään semmoisiin paikkoihin joissa kerrotaan itestä kauheena.*

Kotitöiden ja kieltojen lisäksi lapsilla oli erinäisiä aikarajoituksia, joissa oli enemmän neuvottelun ja joustamisen varaa kuin kieltoääänöissä. Nämä ajankäyttöön liittyvät säännöt kohdistuivat pääasiassa kotiintulemiseen, nukkumiseen sekä television katseleluun ja tietokoneen käyttöön. Kotiintuloaikoja oli erilaisia: joidenkin piti tulla kotiin ruoka-aikana, jonkun taas heti koulun jälkeen, ja lähes kaikilla oli kotiintuloaika iltaisin, jonka jälkeen ei enää saanut lähteä minnekään. Yleisesti ottaen lasten oli tultava kotiin kello 19.30–21.00 välisenä aikana – joidenkin aikaisemmin, joidenkin myöhemmin. Kotiintuloaika saattoi vaihdella arkisin ja viikonloppuisin, mutta kukaan lapsista ei saanut vapaasti kulkea, miten halusi.

Laura: *Mutta, kotiintuloaika on vähän sillain että mä saan ite päättää, ei nyt kuitenkaa ku yheksältä sitten se ehton.*

Lasten nukkumista säädeltiin asetetulla nukkumaanmenoajalla, joka useimmilla oli noin kymmenen aikaan illalla. Myös heräämisaikaa kontrolloitiin arkisin, koska lasten oli

oltava ajoissa koulussa. Tietokoneen ja television käyttöä oli rajoitettu esimerkiksi enimmäisajalla, jonka lapsi saa viettää näiden ääressä kerrallaan. Näitä sääntöjä perusteltiin esimerkiksi sillä, *ettei tuu pää kipiäks*, tai *on niin paljon muutakin hommaa*. Television katselun rajoittamiseen liittyi myös lapsen ikään liittyvä halu suojella lasta haitalliselta medialta:

Nella: *Yheksältä ei tuu telkkarista meille enää mittään. Me ei saaha yheksän jälkeen kattoo telkkaria*

Sääntöjä ylläpidettiin sanallisen kontrolloinnin lisäksi erilaisten rangaistusten ja palkkioiden avulla: säännön noudattamisesta saattoi seurata palkkio ja säännön rikkomisesta rangaistus. Kiia kertoi, että säännön rikkomisesta *seuraa joku juttu*. Rangaistus saattoi olla säännön tiukentaminen, mieluisan tavaran takavarikointi tai viikko- tai kuukausirahan vähentäminen tai menettäminen, palkkio taas jokin mukava lahja tai rahaa.

Oskari: *Äiti anto mulle semmoset ehdot, että jos mä en nyt uskonnon kokeesta saa lukematta jotain kasin pinnoille, niin siitä tulee joku pieni rangaistus, ja jos saan, niin mä saan joululahjaksi pleikkari kolmosen ja kaks peliä.*

Useilla lapsilla oli vaikeuksia kuvailla itseensä liittyviä sääntöjä, ja ilman lisäkysymyksiä vastaus olisi monilla saattanut jäädä *en tiedä* tai *en muista* –tyyppiseksi. Yleisesti ottaen säännöt olivat lasten mukaan *normisääntöjä*, joita ei tarvinnut sen kummemmin käydä erittelemään. Jotkut lapset sanoivat, ettei heillä *oikeastaan* ole sääntöjä, mutta kyseltäessä esimerkiksi aikarajoituksista ilmeni, että sääntöjä sittenkin oli.

H₁: Mmm, joo. No entäs sitten tota jos ajatellaan sun perheitten sääntöjä niin, onko sulla, sulle jotain semmosia sääntöjä sun perheessä?

Laura: *Ei meillä oikeastaan oo semmosia. Tietenki on selvää mitä ei saa tehdä ja tämmöstä.*

H₁: Joo. No entäs sitten, mitkäs on teillä, teidän perheessä niin tärkeimmät säännöt jotka liittyy sinuun, mitäs sääntöjä sulla on siellä?

(tauko)

Aino: *En mä oikein muista nyt mittään, että onhan meillä niitä sääntöjä aina mutta. (tauko) Niinku ainakin se, että jos äiti jotakin pyytää mun tekemään koulun jälkeen, ja niin ni se sitten pidän paikkaansa et mä sitten teen sen niin se on ainakin yks sääntö.*

H₁: Mmm, joo-o, kyllä. Entäs onks sulla kotiintuloaikoja tai jotain sellasia?

Aino: *Joo, mun pitää aina tulla puol kaheksalta kotiin.*

H₁: Aha. Entäs sitten nukkumaanmenoajoja tai?

Aino: *No, pyritään et mä oon puol kymmeneltä jo sängyssä, mut mä saan sitten vielä lukea.*

Säännöt saattoivat olla perheessä niin sisäänrakennettuja, ettei niiden olemassaoloa ollut tullut edes ajatelleeksi. Sääntöjen ja rajojen asettamisesta vastuussa olivat pääasiassa vanhemmat, joiden sekä yhtäläisiä että erilaisia rooleja niiden asettamisessa käsitellään seuraavaksi.

8.2.1 ”Jos äiti kieltää jotaki, niin tietenki isiki kieltää” – vanhempien yhdenmukaisuus ja erilaisuus sääntöjen ja rajojen asettamisessa

Lapset kertoivat heille asetettujen sääntöjen olevan *yleensä* molempien antamia, ja vanhempien sopivan säännöistä yhdessä. Säännöt saattoivat olla *vähä erilaisia, muttei mitenkään hirveesti*. Vanhemmat myös kävivät neuvottelua säännöistä toistensa kanssa:

H₁: et toinen antaa tehdä jotain ja toinen ei anna?

Heidi: *No joskus saattaa käyä sillainkin. [naurahdus]*

H₁: Tuleeks sulle mieleen joku asia esimerkiksi, missä näin on käynyt?

Heidi: *Mmm. No joskus vaikka (tauko), jos, no esimerkiksi jos mää on vaikka menossa niin. No jos mä vaikka haluan meidän serkuille lähteä, ja sitten meidän iskä vois vaikka viiiä samalla ku se lähtee johonkin, tai toisinpäin. Niin sitten aina jompi kumpi saattaa sanoa eka että no, ei ehkä tänään, mutta sitten se saattaa aina onnistuakin.*

Vaikka lapset kertoivatkin vanhempiensa olevan melko yhdenmukaisia heille asetetuissa säännöissä, sääntöjen asettamisessa, valvomisessa ja niissä joustamisessa eroja äitien ja isien välillä. Yksikään lapsi ei kertonut isän valvovan sääntöjä enemmän tai tarkemmin kuin äiti, kun taas äiti tuli usein lasten puheessa esille sääntöjen *tiukempana* valvojana ja yleisempänä ylläpitäjänä. Vain yksi tyttö kertoi isän *vissiin* keksivän enemmän uusia sääntöjä. Yleisimmin kerrotut eroavaisuudet tulivat esille kotiintuloajoissa, lasten yökyläilyssä, kotitöissä tai pukeutumissäännöissä. Isä kuvattiin periksiantavammaksi sääntöjen ylläpitäjäksi kuin äiti.

Nella: *Niinku ainakin se, että jos äiti jotakin pyytää mun tekemään koulun jälkeen, ja niin ni se sitten pidän paikkaansa et mä sitten teen sen niin se on ainakin yks sääntö.*

Aino: *Mmm, no isi joskus antaa mun mennä tota, olla kaheksaan ulkona, mut äiti haluais et mä tulisin jo puol kaheksalta kotiin.*

Samu: *No äiti ei tykkää siitä hirviästi, että tulee kavereita yöksi. Mutta isi antaa sitten paljon helpommin, että ”ei mulla oo mitään sitä vastaan, että saa se tulla”.*

Äidin ensisijaisuus rajojen asettajana ja valvojana tuli esille myös muulla tavalla. Osalle lapsista oli ikään kuin itsestään selvää, että kaikkiin asioihin ei isän tarvinnut puuttua, jos äidillä ”homma oli jo hallussa”:

H₂: No entäs sitten isä? Onko isällä jotain pukeutumissääntöjä?

Elias: *No se vaan aina kattoo, jos ollaan metällä tai laitumella, että mulla on lämpimästi vaatetta, että muuten ei mennä. Eipä se paljo, ku äiti ne huolehtii. Turha sen sekkaantua.*

8.2.2 ”Yleensä samat säännöt, että ei ois yhtään epäreilua” – sääntöjen yhdenmukaisuus ja oikeudenmukaisuus sisarusten välillä

Kaikilla lapsilla oli, tai yhden tytön tapauksessa oli aikaisemmin ollut, samassa taloudessa asuvia sisaruksia vähintään yksi. Lapsilta kysyttiin, ovatko säännöt samoja kaikille perheen lapsille, ja jos eivät, niin miten ne eroavat. Vaikka säännöissä oli joitakin painotuseroja sisarusten kesken, pääasiassa säännöt olivat kaikille perheen sisaruksille samanlaisia, ja esimerkiksi kotitöissä oli jaettu vuorot kaikille perheen sisaruksille, jolloin jokainen oli tehtävä jotakin. Sääntöjen yhdenmukaisuutta perusteltiin lasten oikeudenmukaisella ja tasa-arvoisella kohtelulla. Sisarukset tekivät sopimuksia ja kompromisseja säännöistä myös keskenään, jopa arpoivat tiukan paikan tullen, mutta säännöt olivat pääasiassa alun perin vanhempien luomia, ja lasten välisen neuvottelun kärjistyessä riidaksi vanhempien oli puututtava asiaan.

H₂: No minkälaisista asioista tulee siskon kans riitaa?

Elias: *No vaikka siivouksista ja näistä, että kumman vuoro on kolata etupiha ja kumpi tyhjentää astianpesukoneen.*

H₂: Onko teillä sitten semmoset vuorot kotona sovittu, että

Elias: *On.*

H₁: No onks teillä mitään sääntöjä siitä että kuka saa millonkin mennä koneelle?

Kiia: *No ei, mutta meillä on silleen aina, että kymmeneltä tietokone kiinni ku äitin pitää mennä nukkumaan. Ja sitten aina yritetään sopia, että ”oo sää vielä kymmenen minuuttia ni mä tuun sitte, ja mä oon puoli tuntia ja sää pääset sitte”.*

Oikeudenmukaisuus perustui pitkälti ikäsidonaisuuteen, sillä vanhemmilla sisaruksilla oli enemmän vapauksia ja oikeuksia, ja toisaalta taas nuorempien sisarusten säännöt olivat tietyissä asioissa tiukempia. Ikä olikin yleisin peruste sääntöjen, erityisesti aikarajoitusten ja kotitöiden, erilaisuudelle sisarusten kesken. Kukaan lapsista ei kertonut kielto­säännöissä olevan eroja sisarusten välillä. Samaa ikäluokkaa olevilla sisaruksilla oli samanlaiset säännöt, mutta mitä vanhempi sisarus oli kyseessä, sitä enemmän hän sai

vapautuksia rajojen ja sääntöjen suhteen. Kotiintuloajat olivat vanhemmilla sisaruksille pidemmät kuin heille:

Kiia: Mut sitte ku isosiskolla niin tota, se on kuitenkin vanhempi ja sil on enemmän noita kave-reita, niin se on ylleensä aina suurinpiirtein, sil on aina viikonloppusin yheltätoista kotiintulo-aika. Mutta sitte uutena vuotenakkii, uutena vuotena se oli kolmeen asti, mut se oli sillon eri juttu. Kyllä se, kyllä se aina ossaa olla ihan ihmisiksi.

Murrosikäiset sisarukset olivat pääosin yhtä velvoitettuja osallistumaan kotitöihin kuin nuoremmat sisaruksensakin, mutta pidentyneiden koulupäivien ja muun sosiaalisen elämän lisääntymisen vuoksi he saivat joitakin myönnytyksiä. Yksi tytöistä myös kertoi isosiskonsa pääsevän kotitöissä helpommalla, koska äidin mukaan hän oli jo niitä ikänsä puolesta ehtinyt enemmän tekemään. Tämän lapsi koki kuitenkin epäreiluksi:

H₁: Tekeeks sun isosiskoskin?

Kiia: *Y-yyym (kieltävästi). Se istuu tietokoneella, vaikka sen ois pakko.*

H₁: Minkäs takia se ei tee ja sä joudut tekee?

Kiia: *Koska mä oon pienempi. Koska äiti sanoo että "se on tehny aikasemmin niin paljon, et-tä nyt on sun vuoro ja plää plää plää".*

H₁: Ahaa. Onks se susta oikein?

Kiia: *Ei.*

Toisaalta murrosikä saattoi aiheuttaa sääntöjen joustavuuteen myös omat haasteensa, jos nuoret eivät noudattaneet sääntöjä vanhempien haluamalla tavalla. Tässä yksi tytöistä kuvaa jo kotoa poismuuttaneiden siskojensa kehitykseen liittyvän aspektin vaikutta-
neen sääntöjen tiukentamiseen:

Laura: No niillä on ollu ehkä vähän tiukempi, ku niillä kummallakin oli tosi pitkä ja aika paha murrosikä, niin se oli sitten vähän semmosta, että yrittää ite tavallaan määrätä siellä talossa ja (hymähtää).

Isosiskot ja isoveljet saivat olla myöhempään poissa kotoa, mitä selitettiin heidän kehity-
tyneemmällä valmiuksilla pitää huolta itsestään. Nuoremmilla sisaruksilla oli sen sijaan aikaisemmat kotiintuloajat, ja heidän tuli myös käydä aikaisemmin nukkumaan. Lisäksi nuoremmat sisarukset saivat kotitöiden suhteen helpotuksia, ja heille annettiin hieman vaatimattomampia tehtäviä:

H₂: Joo. No sitten ku sulla on tuo pikkuveli, niin onko teillä säännöt samanlaisia? Pitääkö To-
piaksenkin tyhjentää astianpesukonetta ja?

Tommi: *Ei ku sen pitää vaan kattaa pöytä. -- Ku se ei osaa niin kait, se oppii vähän hitaammin. Ku se taitaa nyt olla jossain viisivuotiaan tasolla. Kun me ollaan adoptoitu se tuolta [ulkomailta], niin ei se ihan niin nopeasti opi.*

Nella: *No pikkusiskolla on periaatteessa samat säännöt mut se ei ymmärrä kato vielä kaikkea ni.*

Vaikka lapsille asetettiin monia sääntöjä ja rajoja, he vaikuttivat niitä myös kaipaavan. Tämä tuli ilmi useissa vastauksissa, jotka käsitelivät tulevaa äitinä tai isänä olemista tai syitä onnellisuuteen perheessä. Rajojen ja sääntöjen tuli kuitenkin olla sopivassa suhteessa vapauksiin ja oikeuksiin, ja tasapainon löytyessä lapsi oli tyytyväinen.

H₂: -- mitkä asiat sun mielestä on sun perheessä mukavia?

Roope: *No ei oo liian rajoitteista elämä*

H₂: Tarkoitatko sää, ettei oo liikaa sellaisia sääntöjä?

Roope: *Liikaa, että kaikkea niin tai liikaa silla että vaikka pitää tulla vaikka seitsämältä kotia tai silleen, että lyödään äkäset ne säännöt. Liikaa niitä kaikkia juttuja, sillai.*

H₁: Mm. No jos ajatellaan vielä kerran sun perhettä, niin mitkä kaikki asiat tekee sut onnelliseksi sun perheessä?

Viivi: -- *No ylleensäkin että meillä on tosi mukava perhe. Ja semmonen, osaa olla huumorintajunen mut sit osaa vetää tietyt rajatkin ja tälleen. Semmoset asiat.*

H₁: -- mitkä asiat sun perheessä tekee sut onnelliseksi?

Laura: -- *ja ehkä se vapaus, kun mulla on aika vapaat kädet omaan elämään. Mut sitten kuitenkin välillä äiti huolehtii vähän liikaa, tai sekaantuu vähän liikaa.*

Säännöt olivat lasten mielestä oikeudenmukaisia, jos niitä ei ollut liikaa, ja jos sisarus-ten rajat ja säännöt olivat tasapuolisia.

9 TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA

Luvussa yhdeksän esitetään keskeisimmät tulokset ja pohditaan niiden merkitystä. Tulosten yhteenvedon jälkeen tulosten merkitykset jakautuvat kolmeen alalukuun. Lasten läheissuhteita tarkasteltiin useasta eri näkökulmasta lasten erilaisia läheissuhteita määrittellen ja kuvaillen, arjen vuorovaikutukseen ja tunteisiin keskittyen sekä lasten toimijuutta ja osallisuutta tarkastellen. Pääpaino tuloksissa ja tutkimuksessa yleensä on ollut perhesuhteilla ja perheen arkeen liittyvissä ulottuvuuksilla, koska perhesuhteet näyttäytyvät lasten arjessa erityisinä läheissuhteina. Lopuksi arvioidaan tutkimuksen luotettavuutta sekä jatkotutkimuksen tarvetta.

9.1 Tulosten yhteenveto

Lasten perhesuhteita tarkasteltiin erilaisia aineistoja – verkostokarttoja, haastatteluja ja päiväkirjoja – yhdistelemällä. Osa lapsista erotteli perhesuhteitaan läheisyyden mukaan hienojakoisemmin, osa taas koki kaikki perheenjäsenet yhtä läheisiksi. Tytöt olivat määrittelyissään hieman erottelevampia kuin pojat. Perheenjäseniksi lapset kokivat paitsi vanhempia ja sisarusia, myös lemmikkejä ja isovanhempia. Perheeseen kuuluvat jäsenet eivät välttämättä olleet samassa taloudessa asuvia tai biologista sukua lapsille. Keskeisiä perhesuhteiden läheisyyttä määritteleviä tekijöitä olivat yhdessä vietetty aika, avoimuus, luottamus ja riitojen vähäisyys.

Läheissuhteet jaoteltiin viiteen eri luokkaan: vanhemmat, sisarukset, lemmikit, isovanhemmat ja muut sukulaiset sekä kaverit ja muut läheiset. Molemmat vanhemmat olivat kaikille lapsille tärkeitä ja vanhempien kanssa vietetty aika oli lapsille tärkeää. Perheissä oli kuitenkin sukupuolisidonnaisuutta niin vanhemmilla kuin lapsillakin. Äidit ja isät viettivät eri tavoilla aikaa tyttöjen ja poikien kanssa. Äiti oli monelle lapselle läheisempi vanhempi kuin isä, mitä perusteltiin äidin tarjoamalla verbaalisella tuella, loh-

duttamisella ja läheisyydellä. Suurimmalla osalla lapsista tuli sekä äitien että isien kanssa joskus riitaa. Sisarusten kanssa elettiin ”sopuisan riitaisesti” ja tunteet vaihtelivat laidasta laitaan. Sisarusten kanssa vietettiin myös melko paljon aikaa sisarussuhteen läheisyydestä riippuen. Yhdessäolo sai monenlaisia muotoja, ja sisaruksilta myös opittiin asioita ja saatiin apua ja tukea arjessa. Suurimmassa osassa lasten perheitä oli myös lemmikkejä, yleensä koiria. Niiden merkitys tuli esille paitsi kahden lapsen verkostokartalla, myös muiden lasten innosta kertoa lemmikeistään, niiden kanssa yhdessä vietettyä ajasta ja niiden olemassaolon tärkeydestä. Lemmikin tarjoama läheisyys ja hellyys sekä luottamuksellinen suhde olivat lapselle tärkeitä muista läheissuhteista riippumatta. Toisaalta lemmikit myös yhdistivät muihin perheenjäseniin, sukulaisiin ja ystäviin niiden kanssa vietetyn ajan kautta sekä yhteisillä puheenaiheilla.

Sukulaisista keskeisimmässä roolissa lasten elämässä olivat isovanhemmat, mutta myös tädit, sedät, enot, serkut ja muut sukulaiset olivat mukana lasten elämässä – niin arjessa kuin juhlassa. Pitkäkään välimatka ei ollut esteenä läheisen sukulaisen kanssa pidetylle yhteydelle, sillä yhteyttä voitiin pitää myös teknologian avulla. Toisaalta lähellä asuvat sukulaiset, erityisesti isovanhemmat, pystyivät paremmin tarjoamaan apuaan ja huolenpitoaan sekä olemaan vahvemmin mukana lasten arjessa. Muihin läheisiin luettiin erityisesti kavereita ja harvemmin muita sukulaissuhteiden ulkopuolelle jääviä aikuisia, kuten kummeja tai naapureita. Vaikka suurin osa lapsista luki muihin läheisiin useita kavereita, heidänkin välillään tehtiin usein selvää erottelua. Kavereiden merkitys lasten arjessa korostui erityisesti päiväkirjamerkintöjen kautta, sillä kavereiden kanssa vietetyt mukavat hetket olivat keskeisin osa lasten päiväkirjoja.

Lasten arkea käsiteltiin myös perhesuhteissa esiintyvien tunteiden ja vuorovaikutuksen kautta. Perheenjäsenten vuorovaikutus ja yhdessä vietetty aika olivat erilaisina ulottuvuuksineen, toimintoineen ja merkityksineen tärkeitä lapsille. Niiden kautta rakennettiin ja ylläpidettiin perheen yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, ja saatiin arvokkaita kokemuksia yhdessä muun perheen kanssa. Yhdessäolo oli pääasiassa arkisia rutiineja ja toimintoja, kuten syömistä, mutta niillä oli sitäkin tärkeämpi merkitys vuorovaikutuksen ja läheisyyden kokemusten kannalta. Ajankäyttöön liittyvät haasteet asettivat kuitenkin rajoituksia perheen yhdessäololle. Perhesuhteissa myönteiset ja kielteiset tunteet vaihtelivat välillä voimakkaastikin, ja ne rakentuivat pääasiassa kiintymyksen ja läheisyyden, mutta myös ristiriitojen, huolien ja pelkojen varaan. Rakkauteen saattoi kuitenkin tulla toisinaan säröjä, jotka heikensivät perheenjäsenten keskinäistä

suhdetta joko hetkellisesti tai pidemmällä aikavälillä. Varsinkin usein toistuvat ristiriitatilanteet koettiin ikäviksi, vaikkeivät ne olisikaan johtuneet ”suuremmista” asioista. Eriytyisesti lapsi-vanhempisuhteen riittäisyys koettiin ikäväksi ja haitalliseksi, ja varsinkin näitä riitoja oli vaikea ilman kunnollista sopimista unohtaa. Perheenjäsenten keskinäiset riidat saattoivat vaikuttaa koko perheen yleiseen ilmapiiriin.

Lasten toimijuutta ja osallisuutta määriteltiin sekä kodeissa että kodin ulkopuolella. Toimijuuteen annettiin monia mahdollisuuksia, mutta sitä myös rajoitettiin. Toimijuus ja osallisuus päätöksentekona, huolenpitona, yksin ollessa ja kodin ulkopuolella näyttäytyivät eri tavoin. Päätöksenteko ja siihen osallistuminen perheessä ja lapsen omaan elämään liittyvissä asioissa oli lapsille tärkeää, ja oman toiminnan seurauksia osattiin taitavasti analysoida. Vapaus ja oma rauha koettiin myös tärkeiksi, kunhan sitä oli sopivassa suhteessa muuhun aikaan nähden. Lapset olivat kyvykkäitä pitämään huolta toisista perheenjäsenistä sekä konkreettisella että abstraktilla tasolla, ja huolta pidettiin niin perheen pienemmistä kuin isommistakin. Myös kodin yleisen siisteyden ja arjen toimivuuden suhteen lapset kantoivat ”oman kortensa kekoon”.

Lasten toimijuutta ja osallisuutta rajoittavat tekijät olivat sekä ulkoisia että lapsen itseensä liittyviä. Ulkoisesti lasten toimijuutta ja osallisuutta säädeltiin pääasiassa vanhempien asettamalla säännöillä ja rajoilla, ja lasten koulun jälkeiselle vapaa-ajalle annettiin raamit erilaisten kotitöiden tekemisen, kieltojen ja aikarajoitusten kautta. Osa säännöistä oli neuvoteltavissa, osa taas vanhempien tiukassa kontrollissa. Sääntöjen ”sisäänrakennettu” ominaisuus perheessä osoittautui esimerkiksi sääntöjen kuvaamisen vaikeudella. Vanhemmat olivat myös sääntöjen asettamisessa toisistaan poikkeavia, vaikka yhtäläisyyksiä olikin paljon. Äidit asettivat sääntöjä hieman enemmän ja valvoivat niitä tiukemmin. Sääntöjen tuli lasten mielestä olla oikeudenmukaisia ja reiluja sisarusten kesken, mutta joitakin iän tuomia vapauksia sallittiin.

9.2 Lasten läheissuhteiden monimuotoisuus

Lapset kuvailivat läheissuhteitaan vivahteikkaasti ja monipuolisesti. Lapset olivat määrittelyissään yksilöllisiä, eivätkä päätyneet aina kaikkein perinteisimpiin ratkaisuihin. He saattoivat määritellä perheenjäsenikseen myös lemmikkieläimiä ja eri talouksissa

asuvia sukulaisia, yleensä isovanhempia. Oman aineistoni lapsista yhdellä lapsista oli uusperheiden kautta muodostuneita perhesuhteita, yksi asui yhden vanhemman talouksessa ja yksi perheessä, jossa oli adoptoitu sisarus. Vaikka suurin osa lapsista olikin niin sanotun ydinperhemuodon lapsia, ei heidänkään määrittelynsä ollut niin yksiselitteistä ja yksinkertaista kuin olisi voinut kuvitella. Toisaalta jo aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että perhemuotoa tärkeämpiä perhettä määritteleviä tekijöitä ovat arkiset tapahtumat, huolenpito sekä läheisyyden tai kaukaisuuden kokemukset (Brannen ym. 2000; Burgess ym. 2010; Finch 2007). Vaikka perhesuhteiden määrittelyä ja sen ulottuvuusiensa monisäikeisyyttä on korostettu erityisesti moninaisissa ja ”kompleksisissa” perhemuodoissa elävillä lapsilla (ks. esim. Ritala-Koskinen 2001; Smart ym. 2001), mielestäni ydinperheisiin liitettävä perhesuhteiden yksinkertaisuus on pelkkä myytti, sillä ne ovat yhtä lailla moniulotteisia ja monivivahteisia. Kuten Brannen ym. (2000) toteavat, perheen elämäntilanne ja arjen tapahtumat ovat merkityksellisempiä asioita lapsille kuin se, millaisessa perhemuodossa lapsi elää.

Lasten perustelut sosiaalisten suhteidensa läheisyydelle tai kaukaisuudelle saivat erilaisia muotoja. Yhdessä vietetyn ajan määrä oli keskeinen erityisesti muita läheisyyssuhteita määrittelevä tekijä. Perheessä sen sijaan vaikutti pikemminkin perheenjäsenten välille muodostuneet tunnesiteet ja niiden vahvuus. Toisaalta myös yhdessä vietetyn ajan määrä oli tärkeä perhesuhteiden läheisyyteen liitettävä aspekti, sillä ilman määrällisesti vietettyä aikaa ei pystytty saavuttamaan myöskään laadullisia ominaisuuksia, kuten läheisyydentunnetta tai yhteisöllisyyttä. Myös riitojen vähäisyys edisti läheisen suhteen ylläpitämistä ja rakentamista perheenjäsenten välillä.

Perheenjäsenten määrittelyyn on mahdollista käyttää erilaisia ulottuvuuksia: biologinen, juridinen, sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus (ks. esim. Ritala-Koskinen 2001, 54–60). Pelkkä biologinen ulottuvuus ei tämän tutkimuksen mukaan riittänyt määrittelemään perheenjäsenten välisiä suhteita: lapset lukivat perheenjäsenikseen myös adoption tai erotilanteiden kautta syntyneitä ei-biologisia sisarusia sekä lemmikkieläimiä. Juridinen ulottuvuus ei sen sijaan ota huomioon lasten suhteita oman kotitalouden ulkopuolella asuviin perheenjäseniin, eikä tietysti kotona eläviin lemmikkieläimiinkään. Sosiaalista ja psykologista ulottuvuutta voidaan pitää moniselitteisimpinä ja laajimpina ulottuvuuksina perhesuhteiden kannalta. Sosiaaliseen perheenjäsenyyteen riitti arjen jakaminen, mutta psykologiseen tarvittiin enemmän, vankka tunnesiteen muodostuminen. Tämä saattoi hyvinkin muodostua kodin ulkopuolella asu-

viin ihmisiin. Lisäksi perheenjäseneksi määrittely ei automaattisesti tarkoittanut psykologisen ulottuvuuden olemassaoloa. Jonkinlainen aukko perhesuhteiden ulottuvuuksissa tuntuu kuitenkin olevan, sillä jotkut perheenjäseniksi ”lasketut” ihmiset eivät välttämättä ole mihinkään ulottuvuuteen kuuluvia, kuten esimerkiksi Lauran tapauksessa: ”Ne on vaan puoliveljiä, ei ne oikeestaan ihan niin ku puoliveljiäkään oo mutta ne on niinku perhettä”.

Lapsuuden erilaiset kontekstit antoivat läheissuhteille erilaisia ulottuvuuksia. Vaikka perhettä on pidetty keskeisimpänä lapsuuden instituutiona, myös muilla yhteiskunnan instituutioilla on valtava merkitys lasten elämään (Alanen 2009). Illuusiomainen käsitys ”normaalilapsuudesta” tuli tutkimuksessa purettua, sillä ei ollut ”normaalia” perhettä, eikä ”normaalia” lapsuutta, vain yksilöllisesti muodostuneita läheissuhteita ja erilaisia tilanteita.

Lapsen ja vanhemman välisessä suhteessa on aikaisemmissa tutkimuksissa korostettu erityisesti rakkauden ja huolenpidon merkitystä (esim. Brannen ym. 2000). Myös lasten kunnioittaminen ja kuunteleminen sekä tiedon, tuen ja neuvojen antaminen on koettu lasten näkökulmasta tärkeäksi (Borland ym. 1998; Montandon 2001). Tässä tutkimuksessa lapsi-vanhempi-suhteeseen liittyen saatiin samankaltaisia tuloksia. Vanhempia on kuitenkin sekä äitejä että isejä, joilla voi olla erilaisia rooleja perheessä lasten vanhempina. Puhuttaessa pelkästään yleisesti vanhemmista usein sivuutamme vanhemmuuden sukupuolittuneisuuden. Vanhemman sukupuolen lisäksi myös lasten sukupuolella on jo aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan merkitystä lapsi-vanhempi-suhteeseen (esim. Nixon & Halpenny 2007; Rönkä & Sallinen 2008), mikä tuli esille myös tässä tutkimuksessa. Äiti oli monelle lapselle läheisempi kuin isä, kun taas kukaan lapsista ei korostanut isän roolia perheessä niin kuin äidin. Lisäksi tytöillä oli enemmän yhteistä äitinsä kanssa, kun taas pojilla isänsä, esimerkiksi sukupuolittuneiden harrastusten kautta. Aikaisemmissa tutkimuksissa isän kaukaisuutta on selitetty esimerkiksi erilaisilla kommunikointityyleillä, tyttöjen ja poikien murrosiän tuomien fyysisten muutoksien erilaisuudella, isien työkeskeisyydellä ja äidin ensisijaisuuteen pohjautuvilla kulttuurisilla uskomuksilla ja käytännöillä (Rönkä & Sallinen 2008). Ainakin lasten kuvailujen perusteilla näillä sukupuolittuneilla kulttuurisilla uskomuksilla ja käytännöillä on edelleen vahva olemassaolo perheissä. Vaikka myös jaetun vanhemmuuden kaltaista diskurssia oli havaittavissa, vanhempien erilaiset roolit tulivat ainakin omien tulkintojeni kautta esille monissa erilaisissa yhteyksissä. Tätä voidaan selittää myös

sillä, että lapset yleensä haluavat olla reiluja ja tasapuolisia molempia vanhempia kohtaan, vaikka vanhemmuuden käytännöissä olisikin eroavaisuuksia (Brannen ym. 2000; Mayall 2001; Nixon & Halpenny 2010).

Sisarussuhteet olivat lapsille merkittäviä perhesuhteita, ja Kososta (1996) mukaillen lähes yhtä tärkeitä kuin vanhemmatkin. O'Connor ym. (2004, 367) ovat kuvanneet sisarussuhteita jopa ´pseudovanhemmuuden´ kaltaisina suhteina, jolloin sisaruksista pidetään huolta ja heistä välitetään aivan kuten vanhemmat lapsistaan. Vaikka sisarukset olivatkin monelle lapsille tärkeitä huolenpidon ja välittämisen lähteitä sekä kohteita, on muistettava, että päävastuu on aina vanhemmilla. Riidat sisarusten kanssa olivat usein yleisiä, ja myös tietyllä tavalla sallitumpia kuin vanhempien kanssa. Sisarussuhteiden ambivalenttiudesta huolimatta sisarusten kanssa oltiin yleisesti ottaen hyvissä väleissä, ja sisarusten kanssa vietetty aika oli lapsille merkityksellistä. Sisarusten iällä oli kuitenkin vaikutusta sisarussuhteiden laatuun ja yhdessä vietettyyn aikaan, sillä murrosikäisillä sisaruksilla oli enenevässä määrin kodin ulkopuolisia aktiviteetteja, kun taas kovin nuoret sisarukset eivät välttämättä aina olleet mielekkäintä ja kyvykkäintä seuraa. Sisarusten vastavuoroinen huolenpito oli yleistä suurimmalla osalla lapsista, ja huolenpito yletyi sekä nuorempiin että vanhempiin sisaruksiin. Lapset ymmärsivät, että iän kasvaessa tietyt oikeudet ja vapaudet lisääntyivät, mutta oikeudenmukaisuus vanhempien kohtelussa eri-ikäisiä lapsia kohtaan oli heille tärkeää.

Lemmikkieläinten merkitystä on sivuttu useissa lasten perhesuhteita käsittelevissä tutkimuksissa, ja lemmikkieläimiä on pidetty joko jotakin puuttuvaa läheissuhdetta korvaavana (esim. Levin 1994, 178 Ritala-Koskisen 2001 mukaan) tai yhtenä läheissuhteena muiden joukossa (Gabb 2008, 115–118; O'Connor ym. 2004, 367–368; Ritala-Koskinen 2001, 175). Tässä tutkimuksessa eläimet olivat lapsille perheenjäseniä, ystäviä tai kodin nelijalkaisia asukkeja. Yhdelle lapsista koirat olivat kaikki kaikessa, ja tämän tytön tapauksessa koira saattoi jollain tavalla korvata muiden perhesuhteiden ”vajavaisuutta”. Lapsi ei ehkä kokenut saavansa tarpeeksi läheisyyttä, hellyyttä ja huolenpitoa sekä kunnioitusta muilta perheenjäseniltään, joten hän turvautui koiran puoleen asiassa kuin asiassa. Muille lapsille lemmikkieläimet eivät olleet niin vahvassa roolissa, mutta olivat joka tapauksessa tärkeitä lapsille. Niiden kanssa leikittiin, niistä pidettiin huolta ja niiden kanssa pystyi jakamaan vaikeitakin asioita. Kuten Gabb (2008) toteaa, lemmikit ovat lapsille usein tärkeitä niiden omien ”ansoidensa” perusteella. Niillä voi olla myönteisiä vaikutuksia myös muille läheissuhteille. Tyttöjen on todettu olevan

hieman lemmikkieläinkeskeisempiä (O'Connor ym. 2004, 367–368), mikä tuli myös tässä tutkimuksessa esille. Toisaalta kyseiseen asiaan voi vaikuttaa myös se, että tyttöjen perheissä lemmikkieläimiä oli verrattain enemmän kuin poikien perheissä.

Sukulaissuhteet ovat myös usein tärkeitä läheissuhteita lapsille, eivätkä ne välttämättä ole perheen ulkopuolelle jätettyjä suhteita. Lasten oma aktiivisuus yhteydenpidossa sukulaisiin oli huomattavaa, mutta lasten ja sukulaisten suhteeseen vaikuttaa myös monet ulkoiset, lapsesta riippumattomat tekijät. Muun perheen, erityisesti vanhempien yhteydenpito sukulaisten kanssa vaikuttaa myös lapsen suhteisiin. Oma aktiivisuus ei myöskään riitä, jos lapsella ei ole konkreettisia mahdollisuuksia rakentaa ja ylläpitää sukulaissuhteitaan. Myös pitkät välimatkat saattavat estää tiiviimmän yhteydenpidon, sillä läheisen sukulaissuhteen luomiseen lapsille ei riitä pelkkä sukulaisen olemassaolo, vaan suhteelta kaivataan vastavuoroisuutta. Uudet teknologian tarjoamat mahdollisuudet, kuten verkkopuhelut ja yhteisöpalvelut, voivat tarjota mahdollisuuden pitää yhteyttä pitkänkin välimatkan takaa, vaikka ne eivät voikaan kokonaan korvata konkreettista läsnäoloa.

Ystävät olivat lapsille tärkeitä vertaisia, ja lapset viettivät paljon aikaa sekä kotona että kodin ulkopuolella ystäviensä kanssa. Lasten suuntautuminen kodin ulkopuolisiin suhteisiin antaa lapsille mahdollisuuden tietynlaiseen vapauteen, jossa aikuisten kontrolli ei ole niin vahvasti läsnä. Vertaistensa kanssa lapset oppivat sosiaalisia taitoja ja tekevät tilaa itsenäisemmälle, mutta kuitenkin relationaaliselle, minälle.

9.3 Perhesuhteiden arki - ylämäkiä, alamäkiä ja tasaista taivalta

Parhaimmat asiat lasten perhesuhteissa liittyivät yhdessä tekemiseen ja yhdessä olemiseen. Perheen niin sanotulla laatuajalla on korostettu yhdessä vietetyn ajan laadullista puolta ohittamalla yhdessä vietetyn ajan määrällisen ulottuvuuden merkitys lapsille, ja nykyvanhempien on sanottu viettävän lastensa kanssa entistä vähemmän aikaa muiden velvoitteiden ja yksilöllisten tarpeiden toteuttamisen takia (Pulkkinen 1999). Aivan kuten Christensenkin (2002) toteaa, laatu aika ei ole lapsille ensisijalla, vaan tärkeämpää on huomioida aikaan liittyvät useat laadulliset ominaisuudet. Lapsille mieluisinta oli usein mutkaton ja arkipäiväinen yhdessäolo: syöminen, pelien pelaaminen ja erilais-

sa paikoissa yhdessä käyminen koko perheen kesken. Onnellisuuteen ei tarvittu erityisiä järjestelyjä, vaan lapsille riitti, että perheenjäsenet olivat läsnä arjen askareissa. Tykkäämisen näyttämistä perheessä saattoi olla vaikea kuvailla: sitä kuvailtiin joko hyvin niukkasanaisesti tai ei lainkaan. Voi olla, että joissakin perheissä rakkaudenosoitukset ovat harvinaisempia, minkä vuoksi niitä on vaikea kuvailla. Niukkasanaisuus tunteista puhuttaessa ei kuitenkaan välttämättä johdu tunteiden näyttämisen vähäisyydestä, vaan se voi myös johtua tunteiden kuvailemisen vaikeudesta.

Perhettä on yleensä pidetty kaikkien tunteiden vapaana näyttämönä, jossa tunteiden ilmaiseminen on sallittua (Rönkä & Kinnunen 2002). Tutkimuksessa kävi kuitenkin ilmi, että kaikkia tunteita ei voi perheessä näyttää niin vapaasti, kuin on oletettu: positiiviset tunteet ovat negatiivisia tunteita sallitumpia. Lapset ovat taitavia tulkitsemaan sekä omia että muiden ihmisten (ja jopa eläinten) tunteita, ja pelaavat myös omaa käytöstään tekemiensä havaintojen ja kokemusten perusteella. Joidenkin negatiivisten tunteiden esille tuomista pidetään jopa niin epäsopivana, että se kielletään. Tämä riippuu kuitenkin pitkälti perheen ilmapiiristä ja avoimuudesta.

Kaikissa perheissä on joskus riitoja. Parhaimmassa tapauksessa ne voivat toimia negatiivisten tunteiden turvallisenä ilmaisupaikkana ja eheyttävinä tilanteina perheessä, mutta pahimmillaan ne voivat porata perhesuhteeseen lähtemättömän aukon sekä luoda turvattomuutta ja pahaa oloa. Varsinkin riidat vanhempien kanssa voivat olla lapselle raskaita, jos niitä usein, tai niissä ei oteta lainkaan lapsen omaa mielipidettä huomioon. Lapsi saattaa myös kokea voimattomuuden tunteita ristiriitatilanteissa. Punch (2005) on todennut, että lapset katuvat riitelyään vanhempiansa kanssa todennäköisemmin kuin riitelyä sisarusten kanssa. Punch esittää joitakin mahdollisia selityksiä asialle: sisarusten välisiin riitoihin on sopeuduttu paremmin, riitaantumisesta sisarusten kanssa on vähemmän kielteisiä seurauksia ja lapset kunnioittavat vanhempiaan enemmän kuin sisarusiaan. Tämän tutkimuksen perusteella voisi todeta, että ainakin kaksi ensimmäistä tulkintatapaa pitävät paikkansa lasten perhesuhteissa.

Vanhempien on muistettava, että lapsen mielipiteen kunnioittamisen ei tarvitse tarkoittaa sitä, että lapsi saa toimia aina haluamallaan tavalla, vaan aitoa läsnäoloa ja lapsen tarpeiden huomioonottamista. Kompromissien ei tarvitse sisältyä ainoastaan sisarusuhteisiin, vaan myös äiti tai isä voi antaa lapselle mahdollisuuden olla tasavertainen perheenjäsen.

9.4 Riippuvuus vs. riippumattomuus – toistensa vastakohtia vai kolikon kaksi puolta?

Lasten kasvatusvastuun on väitetty siirtyneen yhä enemmän vanhemmilta muille tahoille (Alanen 2001; Korhonen 2008), mutta ainakin lasten puheiden perusteella vanhemmilla on edelleen merkittävä – ja tämän tutkimuksen perusteella merkittävin – rooli lastensa kasvattamisessa. Vaikka lapset ovatkin saavuttaneet entistä autonomisemman aseman perheessä ja koko yhteiskunnassa (Korhonen 2008), vanhemmat säätelevät heidän toimimistaan ja osallistumistaan edelleen merkittävästi. Lapset saivat kertoa mielipiteitään sekä omiin että koko perheeseen liittyviin asioihin, mutta he eivät saa tehdä kaikkea oman mielensä mukaan. Lopullinen päätösvalta on siis edelleen vanhemmilla, vaikka neuvottelu asioista voikin olla mahdollista.

Lapset kokivat saaneensa vaikuttaa joihinkin itseään ja perhettään koskeviin asioihin, ja myös arvostivat näitä pieniä vaikuttamisen mahdollisuuksia. Bjerke (2011b) puhuu lasten tunnustamisesta tasavertaisiksi perheenjäseniksi samalle tasolle muiden perheenjäsenten kanssa. Mitä sitten tarkoitamme tasavertaisuudella? Mielestäni näillä lapsilla on kaikki toimijuuteen kuuluvat taidot (ks. esim. Holland ym. 1998): he osaavat aktiivisesti muokata ja rakentaa omaan elämäänsä liittyviä asioita ja heillä on kyky olla oma-aloitteisia, idearikkaita ja osallistuvia kansalaisia. Heillä ei kuitenkaan ollut aina mahdollisuuksia toteuttaa näitä kykyjään, tai ainakaan he eivät itse kokeneet niin. Lapset saivat kyllä osoittaa toimijuuttaan huolenpitäjinä, mutta esimerkiksi päätöksenteossa lopullinen valta päättää oli vanhemmilla. Lapset ovat varmasti tasavertaisempia vanhempiensa kanssa kuin ennen (ks. Korhonen 2008), mutta eivät tasavertaisia heidän kanssaan.

Alasen (2009, 22–23) mukaan lapset ovat myös itse aktiivisia rakentamaan ja ylläpitämään lapsuuttaan, mikä tuli myös tässä tutkimuksessa esille. Perheessä he saattoivat pitää huolta muista yhtä lailla kuin muutkin perheenjäsenet, ja tarvittaessa myös lohduttaa muita. Heille ei ollut yhdentekevää, miten heidän läheisensä voivat, ja pyrkivät edistämään heidän hyvinvointiaan. Antoisimmat ja läheisimmät suhteet olivat vastavuoroisia: he kokivat saavansa jotain, mutta saivat myös itse antaa jotakin takaisin toiselle. Lapset osoittivat kiintymystään perheenjäseniinsä huolenpidon kautta. Huolenpitoon liittyi vahvasti toisten tunteiden ja tarpeiden huomioonottaminen (Sevón & Ma-

linen 2009), mitä nämä lapset osoittivat jokapäiväisessä arjessaan monin eri tavoin. Huolenpitoa on käsitelty sekä sukupuolittuneena, feminiinisenä ilmiönä, että sukupolittuneena toimintana. Lapset on nähty erityisen riippuvaisina ja haavoittuneina ihmisinä, jotka ovat hoivan ja huolenpidon kohteita. Tämä tutkimus, kuten monet muutkin viimeaikaiset tutkimukset (esim. Brannen ym. 2000; Mayall 2001), kuitenkin näkee lapset myös aktiivisina ja oma-aloitteisina huolenpitäjinä. Hoivan etiikkaan nojautuen väitän riippuvuus ja haavoittuvuus ovat osa ihmisyyttä, joten se koskee sekä lapsia että aikuisia. Lapsia ei tule kuitenkaan liikaa kuormittaa vastuulla ja huolenpidolla, mutta heidän panostaan huolenpitoon tulee kunnioittaa ja arvostaa.

Vanhemmat asettivat lapsilleen rajoja, ja vaikka ne toisinaan olivatkin lasten mielestä rajoittavia, ne koettiin myös tarpeellisiksi. Rajat ja rakkaus – fraasin voidaan nähdä elävän myös lasten näkemyksissä ”hyvästä vanhemmuudesta”. Toisaalta perheen säännöt olivat suurimmaksi osaksi läpinäkymättömiä ja sisäänrakennettuja, minkä vuoksi lasten saattoi olla vaikea kuvailla itseensä liittyviä sääntöjä ilman apukysymyksiä. Pääasiassa rajat asetettiin erilaisina aikarajoituksina ja kieltoina, mutta myös kotitöiden tekeminen kuului lasten tehtäviin kotona. Myös Valkonen (2006) on tutkimuksessaan todennut, että lasten mielestä hyvä ja kiva vanhempi osaa myös asettaa rajoja ja pitää niitä yllä. Lapset kuitenkin pyrkivät neuvottelemaan heille asetetuista säännöistä ja rajoista, jotta ne olisivat olleet heidän mielestään oikeudenmukaisia. Oikeudenmukaisuus säännöissä oli tärkeää myös sisarusten kesken, vaikka tiettyjä ikään liittyviä vapauksia ja oikeuksia sallittiinkin.

Molempien vanhempien kerrottiin asettavan sääntöjä ja rajoja lapsille, mutta he eivät aina valvoneet sääntöjä samalla tavalla tai olleet niistä samaa mieltä. Myös vanhemmat joutuvat neuvottelemaan lapsilleen asettamista rajoista keskenään. Isän rooli on perinteisesti nähty perheen pääasiallisena auktoriteettina (Huttunen 2001), mutta tämä näkemys joutui lasten puheissa koetukselle. Vain yhden tytön perheessä isä oli se, joka luultavasti loi enemmän uusia sääntöjä tai ylläpiti rajoja enemmän kuin äiti. Äidit sen sijaan olivat vahvoja rajojen asettajia ja ylläpitäjiä, ja heidän auktoriteettiasemansa korostui lasten puheissa enemmän kuin isien.

Lasten läheisyyksille, erityisesti perhesuhteille, oli ominaista relationaalisuuden ja individualismin yhteenkietoutuneisuus. Kuten Jallinoja ja Widmer (2011) toteavat, näiden kahden välistä suhdetta ei tarvitse pitää toisilleen vastakkaisina, vaan ne voivat myös olla toisiaan täydentäviä. Toisaalta lapset olivat riippuvaisia esimerkiksi

vanhemmistaan, mutta toisaalta he osoittivat enenevää kiinnostusta ja tarvetta huolehtia omista asioistaan. Vaikka yhteisöllisyys olikin perheessä tärkeää, myös individualistiset tavoitteet ja kodin ulkopuolinen maailma näkyivät vahvasti lasten elämässä.

Osa lapsista oli jo selvästi ottanut askeleita kohti itsenäisempää arkea, toisilla taas siihen ei ollut vielä niin suuri tarve. Nixon ja Halpenny (2010) ovat todenneet, että tarve saada tukea itsenäistymiseen vanhemmilta kasvaa lapsen iän myötä. Erityisesti tässä iässä olevien lasten on nähty olevan juuri tärkeimmässä itsenäistymisen vaiheessa (Brannen ym. 2000). Tämän tutkimuksen 11–12-vuotiaat lapset viettivät runsaasti aikaa kodin ulkopuolella: kavereidensa kanssa, erilaisissa harrastuksissa ja tietenkin koulussa. Toisinaan oli hyvä saada viettää omaa aikaa myös yksin ja rauhoittua tai syventyä omiin ajatuksiinsa.

Vanhempien ei tarvitse olla jatkuvasti lasten saatavilla, mutta ilmiselvästi vanhempien ja myös muiden perheenjäsenten läsnäolo on lapsille tärkeää. Työelämän vaatimukset vievät usein korvaamatonta aikaa lasten kanssa vietetyltä ajalta, ja työelämän kannustamista perhemyönteisyyteen olisi edelleen jatkettava ja kehitettävä. Toisaalta vanhempien merkitystä lasten elämässä on usein korostettu siinä määrin, että muiden läheisten olemassaolon merkitys saatetaan sivuuttaa. Esimerkiksi sisarukset saavat toisiltaan vastavuoroista turvaa, apua ja huolenpitoa vanhempien poissa ollessa. Isovanhemmat, tädit, sedät ja kummit ovat myös merkittäviä perheen taustajoukkoja, varsinkin, jos he asuvat tarpeeksi lähellä perhettä. Myös lemmikkieläimet voivat luoda lapsille turvallisuudentunnetta ja ovat lähes aina kotona.

9.5 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi

Laadullisessa tutkimuksessa on perinteisesti käytetty reliabiliuden ja validiuden käsitteitä kuvaamaan tutkimuksen luotettavuutta. Kyseisiä käsitteitä on kuitenkin useissa laadullisen tutkimuksen oppaissa ehdotettu hylkäämään tai korvaamaan, ja reliabilius ja validius saavat erilaisia muotoja erilaisissa kvalitatiivisissa menetelmissä. Reliabiliutta kritisoidaan esimerkiksi siitä, että ominaisuudet muuttuvat ajan kuluessa, täydellistä intersubjektiivisuutta ei ole ja ihmisen käyttäytyminen on tilannesidonnaista. Validiuden käsitettä sen sijaan on kritisoitu sen takia, että se ei ota huomioon esimerkiksi tutkimuk-

sen yleistettävyyden mahdottomuutta (Hirsjärvi & Hurme 2009; Tuomi & Sarajärvi 2009). Reliaabeliuden ja validiuden totuttujen muotojen hylkääminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tutkimuksessa ei tarvita luotettavuuden arviointia lainkaan (Hirsjärvi & Hurme 2009, 188–189). Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on tärkeää tarkastella tutkimusta kokonaisuutena ja siten käsiteltävä luotettavuuden kriteereitä kaikissa tutkimuksen tekoon liittyvissä vaiheissa.

Sevón ja Notko (2008, 21) toteavat, että ”perhesuhteiden tutkimuksessa tarvitaan siis rakenteellisen, kulttuurisen, yhteiskunnallisen sekä suhde- ja yksilötason tarkastelujen yhdistämistä”. Tutkimuksen tuloksia arvioitaessa on muistettava, että lapsen näkemykset perhe-elämästään vain yksi näkökulma perheeseen ja lisäksi lasten näkemyksiä ei voi yleistää koskemaan kaikkia samanlaisessa perhemuodossa eläviä (Moore ym. 1996). Tämä tutkimus antaa kuitenkin tietoa keskilapsuutta elävien lasten maailmasta sellaisena, kuin he sen kertovat tai haluavat kertoa. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston tarkoitus on mahdollistaa käsitteellisen ymmärryksen ja teoreettisen näkemyksen rakentaminen tutkittavasta ilmiöstä. (Eskola & Suoranta 1998, 62–63.)

Määrittelyn omaan perheeseen kuuluvista jäsenistä on todettu muuttuvan koko ihmisen elämän ajan (Williams 2004). Perheen näkeminen ja tutkiminen dynaamisena kokonaisuutena on haastavaa, mutta välttämätöntä perhetutkimuksen kehittymisen kannalta. Myös eri perheenjäsenten näkemykset perheestä ja perhe-elämän arkiset kokemukset voivat olla erilaisia (esim. Borland ym. 1998; Brannen ym. 2000; Finch 2007; Rönkä & Sallinen 2008). Yleensä puheenvuoron lasten elämään ja lapsuuteen liittyen ovat saaneet aikuiset tai erilaiset asiantuntijat (Christensen & James 2000, 2), mutta tässä tutkimuksessa äänessä ovat olleet lapset itse. Lapsilta kerättyjä aineistoja on toisinaan kritisoitu epäluotettavuutensa tai vähintäänkin riittämättömyytensä vuoksi (ks. Ritala-Koskinen 2001, 66–67), mutta nykyisin painotetaan yhä enemmän lasten kykyä kertoa omasta elämästään (O’Brien ym. 1996, 85–86). Jo lapsen oikeuksien sopimuksessa on korostettu lapsen omia mielipiteitä ja näkemyksiä sekä hänen oikeuttaan osallistua (UNICEF 2011), mutta sopimuksessa olevien pykälien käytäntöön vieminen on ollut pitkä prosessi, joka jatkuu edelleen. Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan tutkimustulosten tulkinnessa tulevat aina jossain määrin esiin tutkijan omatkin käsitykset ja täysin objektiivista tutkimusta on siten hyvin vaikea toteuttaa. ”Lapsen äänen” liiallista korostamista lapsuustutkimuksessa on jo alettu kritisoida, koska siihen sisältyy monia epäkohtia ja eettisiä haasteita (esim. Lewis 2010). Lapsen kertomat kokemukset ja nä-

kemykset esimerkiksi omasta perheestä ja siihen kuuluvista läheisistä voi myös riippua kysyjästä (Morgan 2011), joten ”minun perheeni” –määrittely on myös osittain kontekstisidonnaista.

Erityisen tärkeää tutkimuksen teon kannalta on, että tutkija tiedostaa tutkimuksen tekoon liittyvät omat taustasitoumuksensa. Tällöin on muun muassa mietittävä omia ennakkokäsityksiä tutkittavasta aiheesta sekä sitä, miten nämä ennakkokäsitykset voivat vaikuttaa tutkimusta tehtäessä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 134–149.) Olenkin tutkijana pyrkinyt tiedostamaan omat käsitykseni lapsuudesta, perhe-elämästä, ja läheissuhteista, jotta ne eivät pääsisi vaikuttamaan tutkimuksen kulkuun. Nämä kaikki ovat hyvin monisyisiä ja monimutkaisia asioita, eikä asioiden tiedostaminen ole itsestään selvää ja helppoa. Tämän tutkimuksen tekeminen on ollut tietyllä tavalla matka omaan lapsuuteen, ja esimerkiksi haastatteluaineistojen herättämät tunteet ovat saattaneet olla välillä voimakkaita sekä positiivisessa että negatiivisessa mielessä. Kaikilla meillä on omat lapsuudenkokemuksemme, vaikka emme enää lapsia olisikaan, mutta omien kokemusten ei tule sekoittua tutkittavien kokemuksiin ja näkemyksiin. Tutkimuksen analyysiprosessia kuvaamalla olen pyrkinyt lisäämään tutkimuksen luotettavuutta ja arvioitavuutta.

Tutkimuksen luotettavuuteen on vaikuttanut myös se, että haastattelijoina on ollut kaksi eri henkilöä. Haastattelut ovat tehneet kuitenkin kaksi kokenutta tutkijaa, Kimmo Jokinen ja Minna Harju-Veijola. Tyttöillä ja pojilla on ollut eri haastattelijat, tyttöillä mies ja pojilla nainen. Tehtäessä vertailuja tyttöjen ja poikien välillä on mahdollista, että haastattelijat ovat vaikuttaneet vastaukseen, syntyväthän haastatteluaineistot aina vuorovaikutuksessa haastattelijan ja haastateltavan välillä. Itse olen ”ulkopuolisena” tutkijana pystynyt kuitenkin ehkä paremmin huomaamaan nämä vaikutukset. Tutkijan tulkintojen läpinäkyvyyttä on pyritty tuomaan esille aineistositaattien avulla.

Lasten kokemusten tutkiminen onnistui mielestäni hyvin, sillä aineistosta muotoutui monipuolinen ja runsas. Kvalitatiivisen aineiston keruussa käytetään käsitettä saturaatio, joka viittaa aineiston riittävyteen ja kylläisyyteen, eli samat asiat alkavat kertaantua aineistossa (Eskola & Suoranta 1998, 62–63). Tämän perusteella aineistoa oli tutkimusongelmien kannalta riittävästi, koska uudet tapaukset eivät enää tuottaneet täysin uudenlaista tai aiemmasta eroavaa tietoa.

Kolmen erilaisen menetelmän - teemahaastattelun, verkostokarttojen ja kännykkäpäiväkirjan – käyttäminen tuo tutkimukseen menetelmällistä triangulaatiota. Aineistonkeruumenetelmät täydensivät mielestäni onnistuneesti toisiaan, vaikka pääpaino

olikin haastatteluaineistolla. Päiväkirja-aineiston määrällisellä aineistolla olisin toki voinut saada toisenlaista tietoa, mutta tutkimuskysymysten kannalta se ei mielestäni olisi ollut toimivaa. Haastattelujen kuuntelun perusteella lapset vaikuttivat rennoilta, ja luottamuksellisen suhteen luominen haastattelutilanteessa onnistui hyvin. Voi olla, että lapset pyrkivät joissain vastauksissa sosiaalisesti suotaviin vastauksiin, mutta yleisesti ottaen he kuvasivat varsin avoimesti myös vaikeita ja henkilökohtaisia asioitaan.

9.6 Jatkotutkimusehdotuksia

Lasten arjessa ja heidän näkemyksistään läheissuhteistaan riittää edelleen tutkittavaa – ja tulee varmasti aina riittämään, sillä perheen dynaaminen luonne pitää sen jatkuvassa muutoksessa ja liikkeessä. Tutkimus oli osa Emotional Security in Multiple Family Relations – projektia. Tähän projektiin liittyen on tarkoitus saada tietoa myös toisenlaisissa perhesuhteissa eläviltä lapsilta, joiden perhe-elämä voi hyvinkin näyttää erilaiselta. Niin sanotusti monimutkaisissa perhesuhteissa eläviä – sijaisperheiden, väkivaltaperheiden ja eroperheiden – lapsia tutkimalla oletetaan saavan selkeämmin esille lasten perhesuhteiden ja kasvuympäristöjen kiteytyksiä ja hyvinvoinnin edellytyksiä kuin tutkittaessa ydinperheiden lapsia. Tutkimuksessa on tarkoitus myös ottaa joidenkin lasten perhesuhteet tarkempaan tarkasteluun haastatteleamalla heidän vanhempiaan, mikä on tärkeä tutkimusalue perheenjäsenten erilaisia näkemyksiä vertailtaessa.

Sukupuolten välisiä eroja sivuttiin tässä tutkimuksessa niin lasten kuin aikuisenkin osalta. Sukupolvisopimusten lisäksi on tärkeää tarkastella myös sukupuolisopimuksia, jotka voivat olla läpinäkymättömiä ja piilossa normatiivisten näkemysten takana. Esimerkiksi perheenjäsenten ryhmähaastattelu voisi antaa toisenlaisen kuvan vuorovaikutuksen luonteesta sekä perheenjäsenten toiminnasta arkisella tasolla (ks. Gabb 2008, 154–159). Erilaisten menetelmien yhdisteleminen voi tuoda perhetutkimukseen lisää vahvuuksia, mutta sitä ei voida kritiikittömästi pitää tutkimuksen arvoa lisäävänä asiana. Esimerkiksi päiväkirjamenetelmää on kehitetty viime vuosikymmenen aikana esimerkiksi teknologian kehityksen myötä, mutta sen eteenpäin kehittämistä tarvitaan edelleen. Menetelmän työläydestä huolimatta sillä voidaan saada toisenlaista tietoa lapsiperheiden arjesta, sen nopeista käänteistä ja moninaisista yhteyksistä.

LÄHTEET

- Alanen, L. 2001. Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohdeena. Teoksessa A. Sankari ja J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 97–115.
- Alanen, L. 2005. Women's studies/childhood studies: Parallels, links and perspectives. Teoksessa J. Mason, & T. Fattore (toim.) *Children taken seriously in theory, policy and practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Alanen, L. 2009. Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino. 9–30.
- Alanko, A. 2010. Discussing children's participation. Julkaisussa E-L. Kronqvist ja P. Hyvönen (toim.) *Insights and outlouds: childhood research in the North*. Acta Universitatis Ouluensis, E Scientiae Rerum Socialium 107. 75–94.
- Alasuutari, M. 2005. Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 145–162.
- Beck, U. 1992. *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. 1995. *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.
- Bjerke, H. 2011a. Children as 'differently equal' responsible beings: Norwegian children's views of responsibility. *Childhood* 18 (1), 67–80.
- Bjerke, H. 2011b. 'It's the way they do it': Expressions of agency in child–adult relations at home and school. *Children & Society* 25, 93–103.
- Bolger, N., Davis, A. & Rafaeli, E. 2003. Diary methods: Capturing life as it is lived. *Annual Review of Psychology*, 54, 579–616.
- Borland, M., Laybourn, A., Hill, M. & Brown, J. 1998. *Middle childhood. The perspectives of children and parents*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Brannen, J., Heptinstall, E. & Bhopal, D. 2000. *Connecting children: Core and family life in later childhood*.
- Brannen, J. & O'Brien, M. (toim.) 1996. *Children in families. Research and policy*. London: Falmer Press.

- Burgess, C., Rossvoll, F., Wallace, B. & Daniel, B. 2010. 'It's just like another home, just another family, so it's nae different' Children's voices in kinship care: a research study about the experience of children in kinship care in Scotland. *Child and Family Social Work*, 15 (3), 297–306.
- Castren, J. 2003. *After Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chamberlein, M. 1999. Brothers and sisters, uncles and aunts: A lateral perspective on Caribbean families. Teoksessa E. B. Silva & C. Smart (toim.) *The new family?* London: Sage. 129–142.
- Christensen, P. H. 2002. Why more 'quality time' is not on the top of children's lists: the 'qualities of time' for children. *Children & Society*, 16, 77–88.
- Christensen, P. & James, A. 2000. Introduction. *Researching children and childhood: cultures of communication*. Teoksessa P. Christensen ja A. James (toim.) *Research with children. Perspectives and practices*. London: Falmer Press. 1–8.
- Corsaro, W. A. 1997. *The sociology of childhood*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Cummings, E. M. & Davies, P. T. 1996. Emotional security as a regulatory process in normal development and the development of psychopathology. *Development and Psychopathology*, 8, 123–139.
- Daly, K. 1996. *Families & time: Keeping pace in a hurried culture*. California: Sage Publications.
- Daly, K. 2003. Family theories versus the theories families live by. *Journal of Marriage and Family* 65, 771–784.
- Davies, P. T. & Cummings, E. M. 1994. Marital conflict and child adjustment: an emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116 (3), 387–411.
- Davies, P. T. & Cummings, E. M. 1998. Exploring children's emotional security as a mediator of the link between marital relations and child adjustment. *Child Development*, 69 (1), 124–139.
- du Bois-Reymond, M., Büchner, P. & Krüger, H.-H. 1993. Modern family as everyday negotiation: continuities and discontinuities in parent-child relationships. *Childhood*, 1 (2), 87–99.
- Dunn, J. 1993. Young children's close relationships. *Beyond attachment. Individual differences and development series*, vol 4. London: Sage.

- Elo, S. & Kyngäs, H. 2007. The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62 (1), 107–115.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Estola, E., Kontio, M., Kyrönniemi-Kylmänen, T. & Viljamaa, E. 2010. Ethical insights and child research. Julkaisussa E-L. Kronqvist ja P. Hyvönen (toim.) Insights and outlouds: childhood research in the North. Acta Universitatis Ouluensis, E Scientiae Rerum Socialium 107. 185–201.
- Fattore, T., Mason, J. & Watson, E. 2009. When children are asked about their well-being: towards a framework for guiding policy. *Child Indicators Research* 2, 57–77.
- Finch, J. 2007. Displaying families. *Sociology* 41 (1), 65–81.
- Finch, J. & Mason, J. 1993. Negotiating family responsibilities. London: Routledge.
- Gabb, J. 2008. Researching intimacy in families. Sarjassa Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate life. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gabb, J. 2009. Researching family relationships: a qualitative mixed methods approach. *Methodological Innovations Online* 4 (2), 37–52.
- Giddens, A. 1998. The third way. The renewal of social democracy. Cambridge: Polity Press.
- Gillies, V., Ribbens McCarthy, J. & Holland, J. 2001. Pulling together, pulling apart: The family lives of young people. London: Family Policy Studies Centre/ Joseph Rowntree Foundation.
- Gillis, J. 1997. A world of their own making: myth, ritual, and the quest for family values. Oxford: Oxford University Press.
- Gittins, D. 1994. The family in question. Changing households & familiar ideologies. 2. painos. Hong Kong: Macmillan.
- Harden, J., Scott, S., Backett-Milburn, K. & Jackson, S. 2000. Can't talk, won't talk?: Methodological issues in researching children. *Sociological Research Online*, 5 (2).
- Helavirta, S. 2007. Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka*, 72 (6), 629-640.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000/2009. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Holland, D., Lachicotte, W. Jr, Skinner, D. & Cain, C. 1998. Identity and agency in cultural worlds. London: Harvard University Press.
- Huttunen, J. 2001. Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isiä, ero-isiä ja etä-isiä. Juva: PS-kustannus.
- Kjørholt, A. T. 2002. Small is powerful: Discourses on 'children and participation' in Norway. *Childhood*, 9 (1), 63–82.
- Jallinoja, R. 2006. Perheen vastaisku: familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jallinoja, R. & Widmer, E. D. 2011. Introduction. Teoksessa R. Jallinoja & E. D. Widmer (toim.) Families and kinship in contemporary Europe. Rules and practices of relatedness. Sarjassa Palgrave Macmillan Studies in family and intimate life. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 3–12.
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. 1998. Theorizing childhood. Cambridge: Polity Press.
- Jenks, C. (toim.) 1992. The sociology of childhood: essential readings. Aldershot: Gregg Revivals.
- Katz, A. 2000. Promoting our well-being – young views: a study of young people aged 13-19 in Britain. Teoksessa A. Buchanan & B. Hudson (toim.) Promoting children's emotional well-being. Messages from research. Oxford: University Press. 69–94.
- Korhonen, M. 2008. Kuri- ja kuuliaisuuskuultuurista keskustelu- ja neuvottelukulttuuriin. Joensuun yliopisto, psykologian laitos. Esitetty SYVE-seminaarissa, Joensuussa 12.09.2008.
- Kosonen, M. 1996. Siblings as providers of support and care during middle childhood: children's perceptions. *Children & Society* 10, 267–279.
- Kuhn, A. 1995. Family secrets: Acts of memory and imagination. London: Verso.
- Lallukka, K. 2003. Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6–12-vuotiaiden sosiokulttuurallisesta ikätiedosta. Jyväskylä Studies in Education Psychology and Social Research, 215. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House. Akateeminen väitöskirja.

- Larson, R. W. & Almeida, D. M. 1999. Emotional transmission in the daily lives of families: A new paradigm for studying family process. *Journal of Marriage and the Family* 61 (1), 5–20.
- Larson, R. W. & Richards, M. H. 1994. *Divergent realities. The emotional lives of mothers, fathers and adolescents.* Basic books. A Division of Haper Collins Publishers.
- Levin, I. 1994. *Stefamilien – variasjon og mangfold.* Oslo: Aventura.
- Linnavuori, H. 2007. *Lasten kokemuksia vuoroasumisesta.* Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research. Kasvatustieteen väitöskirja.
- Lupton, D. 1998. *The emotional self. A sociocultural exploration.* London: Sage.
- Malinen, K. & Rönkä, A. *Mihin aika riittää?* Teoksessa A. Rönkä, K. Malinen ja T. Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa.* Juva: PS-Kustannus, 179–202.
- Malinen, K., Rönkä, A., Lämsä, T. & Tolvanen, A. 2009. *Päiväkirjamenetelmä Palettitutkimuksessa.* Teoksessa A. Rönkä, K. Malinen ja T. Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa.* Juva: PS-Kustannus, 21–43.
- Mason, J. 2006. Mixing methods in a qualitatively driven way. *Qualitative Research* 6 (1), 9–25.
- Mason, J. & Tipper, B. 2008. Being related: How children define and create kinship. *Childhood* 15 (4), 441–460.
- Matthews, H., Limb, M. & Taylor, M. 2000. The “street as third-space”. Teoksessa S. L. Holloway & G. Valentine (toim.) *Children’s geographies.* London: Routledge.
- Mayall, B. 2001. *Understanding childhoods: A London study.* Teoksessa L. Alanen ja B. Mayall (toim.) *Conceptualising child-adult relationships.* London and New York: Routledge/Falmer Press. 114–128.
- McCoy, K., Cummings, E. M. & Davies, P. T. 2009. Constructive and destructive marital conflict, emotional security and children’s prosocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50 (3), 270–279.
- Montandon, C. 2001. *The negotiation of influence: children’s experience of parental educational practices in Geneva.* Teoksessa L. Alanen ja B. Mayall (toim.) *Conceptualising child–adult relations.* London: Routledge Falmer.

- Moore, M., Sixsmith, J. & Knowles, K. (toim.) 1996. Children's reflections on family life. London: Falmer Press.
- Morgan, D. H. J. 1996. Family connections. Cambridge: Polity Press.
- Morgan, D. H. J. 2011. Rethinking family practices. Sarjassa Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate life. NY: Palgrave Macmillan.
- Morrow, V. 1998. Understanding families: Children's Perspectives. London: National Children's Bureau Enterprises.
- Nixon, E. & Halpenny, A. M. 2010. Children's perspectives on parenting styles and discipline: a developmental approach. The National Children's Strategy Research Series. Office of the minister for children and youth affairs. http://www.tcd.ie/childrensresearchcentre/assets/pdf/Publications/Children%27s_perspectives_on_parenting_styles.pdf
- O'Brien, M., Alldred, P. & Jones, D. 1996. Children's constructions of family and kinship. Teoksessa J. Brannen ja M. O'Brien (toim.) Children in Families. Research and Policy. London: Falmer Press. 84–100.
- O'Connor, P., Haynes, A. & Kane, C. 2004. Relational discourses: Social ties with family and friends. *Childhood 11* (3), 361–382.
- Piaget, J. 1969. The child's conception of time. New York: Basic.
- Pulkkinen, L. 1999. Unohdettu keskilapsuus? Niilo Mäki Säätiö. NMI-Bulletin 9 (1), 3–8. Kirjoitus perustuu kirjoittajan Niilo Mäki Instituutin ja Niilo Mäki Instituutin Tuki ry:n Jyväskylässä 21.11.1998 Kuokkalan yläasteella järjestämässä symposiumissa "Oppimisen ongelmat kehityksen riskitekijöinä" pitämään esi-tykseen. http://www.nmi.fi/julkaisut/pdf/bull1_99.pdf
- Punch, S. 2001. Household division of labour: Generation, gender, age, birth order and sibling composition. *Work Employment Society* 15, 803–823.
- Punch, S. 2002. Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood 9*, 321–341.
- Punch, S. 2005. The generationing of power: A comparison of child-parent and sibling relations in Scotland, *Sociological Studies of Children and Youth* 10, 169–188.
- Punch, S. 2008. 'You can do Nasty Things to your Brothers and Sisters without a Reason': Siblings' Backstage Behaviour. *Children & Society* 22, 333–344.
- Rigg, A. & Pryor, J. 2007. Children's perceptions of families: What do they really think? *Children & Society* 21, 17–30.

- Ritala-Koskinen, A. 2001. Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Sosiaalityön väitöskirja. Helsinki: Väestöliitto.
- Roberts, H. 2000. Listening to children: and hearing them. Teoksessa P. Christensen ja A. James (toim.) *Research with children. Perspectives and practices*. London: Falmer Press. 225–240.
- Rönkä, A. & Kinnunen, U. 2002. Johdanto. Teoksessa *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 4–11.
- Rönkä, A., Kinnunen, U. & Sallinen, M. 2004. Päiväkirjamenetelmä perhepsykologisessa tutkimuksessa. *Psykologia* 3, 234–242.
- Rönkä, A., Laitinen, K. & Malinen, K. Miltä arki tuntuu? Teoksessa A. Rönkä, K. Malinen ja T. Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Juva: PS-Kustannus, 203–222.
- Rönkä, A., Malinen, K. & Lämsä, T. (toim.) 2009. *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Juva: PS-kustannus.
- Rönkä, A. & Sallinen, M. 2008. Murrosikäisen perhesuhteet: muutoksia ja jännitteitä. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Helsinki university Press. 43–67.
- Rönkä, A. & Korvela, P. 2009. Everyday family life: dimensions, approaches and current challenges. *Journal of Family Theory & Review* 1 (2), 87–102.
- Sallinen, M., Rönkä, A., Kinnunen, U., & Tolvanen, A. 2007. The work-family interface and daily family life from the viewpoints of mothers and adolescents. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Scollon, C. N., Kim-Prieto, C. & Diener, E. 2003. Experience sampling: promises and pitfalls, strengths and weaknesses. *Journal of Happiness Studies* 4 (1), 5–34.
- Scott, J. 2000. Children as respondents. The challenge for quantitative methods. Teoksessa P. Christensen ja A. James. *Research with children. Perspectives and practices*. London: Falmer Press, 98–119.
- Sevenhuijsen, S. 2000. Caring in the third way: the relation between obligation, responsibility and care in Third Way discourse. *Critical Social Policy* 20 (1), 5–37.
- Sevón, E. & Malinen, K. 2009. Tyyntä vai tuulista? Teoksessa A. Rönkä, K. Malinen ja T. Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Juva: PS-Kustannus, 223–247.

- Sevón, E. & Notko, M.. 2008. Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa E. Sevón ja M. Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Gaudeamus, 13–26.
- Smart, C. 2011. Relationality and socio-cultural theories of family life. Teoksessa R. Jallinoja & E. D. Widmer (toim.) Families and kinship in contemporary Europe. Rules and practices of Relatedness. Sarjassa Palgrave Macmillan Studies in family and intimate life. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 13–28.
- Smart, C., Neale, B. & Wade, A. 2001. The changing experience of childhood. Cambridge: Policy Press.
- Sosiaaliportti. 2011. Lastensuojelun käsikirja – työvälineet – työmenetelmät – aikajanoja.
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyovalineet/tyomenetelmat/aikajanoja/>
Viitattu 23.11.2011
- Sosweb. 2011. Sosiaalityön työmenetelmät. Verkostokartta.
<http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/tietoa/sosweb/sivut/verkostokartta.htm>. Viitattu 23.11.2011.
- Steedman, C. 1986. Landscape for a good woman: a story of two lives. London: Virago.
- Steedman, C. 1992. Past tenses: Essays on writing, autobiography and history. Rivers Oram Press.
- Thomas, N. 2002 Children, family and the state. Decision-making and child participation. Bristol: Policy Press.
- Tracy, E. & Whittaker, J. 1990. The Social Network Map: Assessing social support in clinical practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 171 (8), 461–470.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5., uudistettu laitos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Tuononen, P. 2008. Asiaa aikuisille! Lapset ja nuoret kertovat omien oikeuksiensa toteutumisesta Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 4: 2008.
http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=101063&name=DLFE-8154.pdf
- UNICEF. 2011. YK:n Lapsen oikeuksien sopimus. 1989.
http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus. Luettu 16.9.2011.

- Valkonen, L. 2006. Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. *Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research* 286. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Akateeminen väitöskirja.
- Välivaara, C. 2009. Sijaisvanhempi sijoitetun lapsen tunteiden säätelijänä – viikko sijaisperheen arkea päiväkirjojen valossa. Psykologian pro gradu –tutkielma. Psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Williams, F. 2004. *Rethinking families*. London: Calouste Gulbenkin Foundation.
- Woodhead, M. 2005. Early childhood development: a question of rights. *International Journal of Early Childhood*, 37 (3), 79–98.

LIITTEET

LIITE 1: Teemahaastattelurunko

Teema 1: Lapsen perhe ja perhesuhteet

1. Aloitetaan sinun perheestäsi. Keitä siihen kuuluu?
 - Ensimmäisen kysymyksen jälkeen haastattelija ohjeistaa lapsen tekemään sosiaalisen verkoston karttaa (SV).
2. Mihin laittaisit heidät verkostokartassa ja miksi? Kerro näistä perheenjäsenistä (Lapsi tekee samalla verkostokarttaa)
3. Keitä muita tärkeitä ihmisiä sinulla on? Mihin laittaisit heidät verkostokartassa ja miksi? Kerro näistä ihmisistä.
4. Mitä sinulle tärkeitä muutoksia teidän perheessänne on tapahtunut?
 - Haastattelija ohjeistaa lapsen tekemään aikajanan.
 - Kysymyksen jälkeen haastattelija sijoittaa lapsen kanssa perhesuhteissa tapahtuneet tärkeät muutokset aikajanelle (AJ).

Teema 2: Arki ja rutiinit

5. Miten vietät aikaa eri perheenjäsenten/tärkeiden ihmisten kanssa? (SV)
6. Minkä verran vietät aikaa yksin päivän aikana? Onko se sinun mielestäsi sopivasti, liikaa vai liian vähän?
7. Keiden kanssa vietät juhlapäiviä, esimerkiksi syntymäpäiviä, joulua, yms.?

Teema 3: Lasten kasvatus, toimijuus, osallisuus

8. Mitkä ovat tärkeimmät sinuun liittyvät säännöt perheessäsi?
9. Asettavatko eri aikuiset erilaisia sääntöjä? (SV)
10. Ovatko säännöt samat kaikille perheen lapsille? (SV)
11. Voitko vaikuttaa perheessäsi itseäsi koskeviin asioihin? Miten?
12. Millaisia asioita eri perheenjäsenet / muut tärkeät ihmiset opettavat sinulle?

Teema 4: Perheen tunnelma ja tunnesuhteet

13. Mitkä asiat ovat perheessäsi mukavia? Muutos? (AJ)
14. Mitkä asiat ovat perheessäsi ikäviä? Muutos? (AJ)
15. Minkälaiset asiat perheessäsi huolettavat sinua? Muutos? (AJ)
16. Minkälaiset asiat perheessäsi pelottavat sinua? Muutos? (AJ)
17. Onko sinulla / onko sinulla ollut huoli jonkun tärkeän ihmisen päihteidenkäytöstä, eli juomisesta, lääkkeiden käytöstä tai huumeidenkäytöstä? Muutos? (SV, AJ)

18. Onko sinulla huoli, että jotakuta tärkeää ihmistä tai sinua satutetaan? (Esim. lyödään tai tönitään). Kerro siitä. (AJ)
19. Kuka lohduttaa sinua, kun olet surullinen? Lohduttavatko eri perheenjäsenet eri tavalla?
20. Millaisia riidat perheessänne ovat? Mitä niissä tapahtuu? (Esim. huudetaanko, satutetaanko jotakuta) (AJ)
21. Miten riita päättyy? Millaista perheessä on riidan jälkeen? (AJ)
22. Koetko, että sinusta tykätään perheessäsi? Muutos? (AJ)
23. Miten teidän perheessä näytetään toisista tykkääminen? Muutos? (SV, AJ)
24. Huolehditko sinä jostakusta perheenjäsenestä? Miten?

Teema 5: Tulevaisuus

25. Millaisen perheen sinä haluat isona / aikuisena? (Millainen äiti tai isä sinä haluaisit olla isona/ aikuisena? Jatkokys. tarvittaessa)
26. Jos saisit esittää kolme toivomusta liittyen perheeseesi /muihin tärkeisiin ihmisiin, mitä ne olisivat?
27. Mitkä asiat perheessäsi tekevät sinut onnelliseksi?

LIITE 2: Sisaruksiin liittyvät ilmaisut teemassa toimijuus huolenpiona

Esimerkki-ilmaisu	Alaluokka	Pääloukka
<i>No, isovelji osaa huolehtia jo ittestä -- (Nella)</i>		
<i>Ja eikä sille yleensä niinku satu mitään. (Mati-as)</i>		
<i>Ehkä Topiasta [pikkuveljeä satutettaisiin] sen ihonvärin takia. Se on syntynyt [ulkomailla] niin sillä on luonnostaan ruskea iho. (Tommi)</i>		
<i>Ei niistä [perheenjäsenistä] oikeestaan tarvii [huolehtia]. Tai niinku [isosiskollakin] sil on aina kaikki hyvin... (Laura)</i>		
<i>Jos vaikka sisko on sairas, niin mä huolehdin siitä, ja katon, että sillä on kaikki hyvin. (Elias)</i>		
<i>Niin sitten mä aina niinku sille meen sanomaan että "muista herätä silloin ja silloin että ehit" ja ihan näitä normaaleja. (Heidi)</i>		
<i>No aina silloin ku [pikkuveli] touhuaa [kaverinsa] kans, niin silloinhan mä joudun niitä aina vahtiin, että ne ei tee mitään että hakkaa vaikka toisia mailalla. (Tommi)</i>		
<i>Ja mä hoian pikkusiskoa, eilenki hoi'in sitä koulun jälkeen. (Nella)</i>		
<i>Jos isosisko yrittää tehdä jottain, tai on aikomassa yrittää tai jotain tälleen. Niin jos ei kannata, niin mä saatan sanoa että ei kannata. (Viivi)</i>		
<i>Mutta kyllä silleen välillä on, että pitää niinku, varsinkin isosiskoa mä piän aika paljon silmällä. -- Ettei se sorru niihin juttuihin mistä mä äske puhuin -- (Kiia)</i>		
<i>Enkä mä oikeen jaks välillä hoitaa sitä [pikkusiskoa] ni. (Nella)</i>		
	Tarve ja kompetenssi	Hyvinvoinnin edistäminen perheenjäsenen tarpeen ja kompetenssin huomioiden
	Terveys ja hyvinvointi	
	Arjen toimivuus	Arjen konkreettinen huolenpito
	Konkreettinen hoiva/ vahtiminen	
	Ennakointi ja estäminen	Pahoinvoinnin ennaltaehkäisy
	Verbaalinen vaikuttaminen ja neuvottelu	
	Abstrakti vahtiminen	
	Huolenpidon haasteet	Huolenpidon ambivalenttius

LIITE 3: Taulukko lasten verkostokarttojen perhesuhteista

Lapsi	P1	P2	P3	P4	* lisätietoja
Nella	äiti	isä, pikkusisko (3-v)	isovelii (16-v)	koira	
Aino	äiti, isi pikkusisko (7-v) eläimet*				eläimet: kaksi marsua, kaksi gerbiiliä, akvaario, koira
Heidi	äiti, isä, isosisko (15-v), isovelii (14-v)			koira	
Viivi	äiti, isä, isosisko (12-v)			koira	
Kiia	koira	äiti, isä	isosisko (15-v)		
Pinja	äiti, isä, isovelii (13-v), mummu *	pappa, mummi *		koira ja 2 marsua	isovanhemmat eivät asu lapsen kanssa samassa taloudessa
Laura	X-sisko (25-v)*	äiti*, isä*, X-sisko*	X-velii*, X- velii*, X-täti	koira ja 2 kissaa	siskot äidin puolelta, veljet isän uuden puolison lapsia; asuu äidin kanssa
Matias	äiti, isä, siskot (9-, 16-, 17-v)			koira	
Elias	isosisko (16-v), äiti, isä				
Jukka	koko oma perhe (isä, äiti, kaksi siskoa (6-, 8-v))				
Samu	äiti, pikkuvelii (7-v), isä	mummi, pappa, mummi, ukki *			isovanhemmat eivät asu lapsen kanssa samassa taloudessa
Oskari	isä, äiti, isovelii (14 v), mummo, vaari (x2)				
Tommi	äiti, isä, pikkuvelii (7-v)*				pikkuvelii adoptoitu ulkomailta 2-v.
Roope	äiti, isä, isosisko (15-v) *				siskopuoli (33-v) ja velipuoli (28-v) isän puolelta S1:ssä (liite 4)

P1-P3: Verkostokarttojen kehät lähimmästä kaukaisimpaan. P4: asuu samassa taloudessa, mutta ei ole verkostokartalla.

LIITE 4: Taulukko lasten verkostokarttojen sukulaissuhteista

Lapsi	S1	S2	S3
Nella	muori, vaari	kummitädit- ja sedät	serkut
Aino	mummo, mummi, ukki	pappa, täti, serkku, iso-pappa	
Heidi	mummo, pappa, mummo	kummit, serkut	pikkuserkut
Viivi	mummo, ukki	kummit, serkut	
Kiia	mummut	kummitäti ja kummisetä, serkut	pikkuserkut
Pinja	serkut	kummitädit- ja sedät	
Laura		X-siskontyttö*	X-täti, X-täti
Matias	ukki, mummo, X-serkku, X-serkku (poikia)		
Elias	kummisetä, kummitäti, serkut		
Jukka	isovanhemmat	serkut	lopun sukulaiset
Samu	7 nimeä: 5♂ ja 2♀		
Oskari	serkut, tädit, sedät		
Tommi	7 nimeä: 6♂ ja 1♀	4 nimeä: 2♀ ja 2♂	
Roope	velipuoli (28), siskopuoli (33-35), mummu		

S1-S3: Verkostokarttojen kehät lähimmästä kaukaisimpaan